

Jogelméleti Szemle 2026/1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

Mercz, Mónika: The History of (Essential) State Functions.....	2
Papp Renáta: Az intelligencia skálája: az emberiség helye a fejlődés ívében	16
Prugberger Tamás: A jogi okozatosság és felelősség időszerű elméleti és gyakorlati kérdései a mai kor igényei szerint	27
Rahaman, Md Razidur: Reviewing the Persecution Against the Rohingya Refugees	44
Sasvári Péter – Hajdú Noémi: Az MTA IX. Osztály Állam- és Jogtudományi Bizottsága nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi, bibliometriai és használati elemzése	60
Vajda Péter: Nicolás Gómez Dávila munkásságának kapcsolódási pontjai Polányi Mihály tudományelméleti fogalmaihoz és nézeteihez	81

Szemle

Karácsony András: Egy nyughatatlan porosz az Újvilágban (Francis Lieber)	98
Zalahegyi, Zoltán: Analysis of Jules Verne’s Work from a Public Legal Point of View – With a focus on his novel set in Transylvania	104

Konferenciabeszámoló

Bajáky András Olivér: A modern magánjog római jogi alapjai — Emlékezés a 100 éve született Benedek Ferencre	110
---	-----

Mercz, Mónika¹

The History of (Essential) State Functions²

Abstract

Article 4(2) of the Treaty on European Union plays a central role in balancing the exercise of European Union competences with respect for the national identities and essential state functions of the Member States. Despite its constitutional significance, the precise scope and meaning of “essential state functions” remain contested. This paper adopts a historical and theoretical approach to clarify the origins and normative foundations of the concept, tracing its intellectual development from early theories of sovereignty through Enlightenment constitutional thought to modern democratic state theory. Building on this historical analysis, the paper applies a post-functionalist framework informed by the concept of practical identity to explain how essential state functions operate as expressions of national and constitutional identity within the European constitutional order. It argues that essential state functions are not merely administrative competences but normative practices through which states sustain their constitutional self-understanding and democratic legitimacy over time. The study further demonstrates that the deliberate openness of Article 4(2) TEU – particularly the relationship between constitutional structures and essential state functions – provides the flexibility necessary to accommodate constitutional diversity within the Union, while also giving rise to interpretative challenges that continue to shape the evolving balance between European integration and Member State autonomy.

Keywords: constitutional identity, essential state functions, sovereignty, EU competences

I. Introduction

We can only understand the intricacies of a phenomenon if we are able to map out its origins, the intent and reason behind its existence and its standing in our current time. For this reason, I shall take a historical approach to the concepts of sovereignty and essential state functions, with a particular emphasis on how the current standing of this concept came to be in the European Union. Through this work, my aim is to introduce the thoughts of scholars throughout history regarding the role and functions of the state that serve as a common theoretical core of the “essential functions” debate around the EU, despite state-specific differences, followed by questions of the EU as an entity.

This topic is vital because Article 4(2) TEU³ serves as a cornerstone of the European Union’s constitutional framework, balancing the exercise of EU competences with respect for the constitutional identities and essential state functions of the Member States. However, despite the importance of the aforementioned provision, its exact scope remains contested. It is

¹ PhD student, Károli Gáspár University of the Reformed Church, Doctoral School of Law and Political Sciences.

² DOI: 10.59558/jesz.2026.1.2

³ The Union shall respect the equality of Member States before the Treaties as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government. It shall respect their essential State functions, including ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security. In particular, national security remains the sole responsibility of each Member State.

a fact that the three examples given in the text (ensuring the territorial integrity of the State, maintaining law and order and safeguarding national security) are merely examples, and there are more state functions that could be considered essential in nature. Thus, to understand what the definition of “essential state functions” may entail in today’s European Union, we must first take a look at the original intent of the codification and draw our conclusions from there.

1.1. Scholarly Approaches Throughout History

Constitutional identity, national identity, and the nature of state functions have always been contested subjects and have raised questions.⁴ The concept of sovereignty is closely related to these topics, especially to the definition of the nature of essential state functions. Throughout most of history, sovereignty was derived from a transcendent, divine source.⁵ Jean Bodin legitimized absolute power in the name of the ‘common good’ with his theory that sovereignty is absolute, permanent, and irrevocable.⁶ This way of thinking changed in the 17th century, and in Johannes Althusius’s work, the people already appear as the holders of political power – that is, holders of sovereignty.⁷

If we accept Althusius’s assumption, it becomes clear that the basis of sovereignty can only be a social contract, within which the exercise of power is a kind of mandate from the people – the holders of sovereignty. This leads us to the principle of popular sovereignty. But how do we define who ‘the people’ are? Every state necessarily has a population, which can be most simply defined as the community with the right to vote that participates in the creation of public authorities in that state.⁸

Among the theories of social contract, Thomas Hobbes’s *Leviathan* is worth mentioning, in which he defined sovereign power as absolute in order to ensure the survival of the state and the maintenance of social order and security.⁹ The idea of security was tied to citizens and their desire to be free from outside forces in this case, which is an early possible interpretation of national security being a vital reason for the existence of the state – i.e. an essential state function.

On the other hand, Jean-Jacques Rousseau sees the embodiment of popular sovereignty in the general will (*volonté générale*), a theory that continues to influence the constitutional structures and functions of the Member States of the European Union to this day.

Yet another theory that originated from the thinkers of the Enlightenment and is still valid today is Montesquieu’s theory of the separation of powers. In his understanding, there are three branches of power: legislative power, executive power relating to matters governed by international law, and judicial power. For the democratic functioning of the state, it is essential

⁴ Varga Zs., András – Berkes, Lilla: Constitutional Identity and Relations Between the European Union Law and the Hungarian Law. In Varga Zs. András – Berkes Lilla (ed.): *Common Values and Constitutional Identities – Can Separate Gears Be Synchronised?* Miskolc–Budapest, Central European Academic Publishing, 2023, pp. 165–223.

⁵ Arseni, Alexandru – Pozneacova, Veronica: The Concept of Sovereignty in the Political Philosophy; From Antiquity to the Contemporary Epoch. In *Humanities and Social Science Research*, Vol. 4, No. 3, 2021, pp. 1–15.

⁶ Bodin, Jean: *On Sovereignty: Four Chapters from The Six Books of the Commonwealth*. Edited and translated by Julian H. Franklin, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

⁷ Jenei, György: A modern európai állam, állami szuverenitás, népszuverenitás. In *Köz-Gazdaság Review of Economic Theory and Policy*, 2018/4, pp. 124–137.

⁸ Rodríguez, Cristina M.: Noncitizen voting and the extraconstitutional construction of the polity. In *International Journal of Constitutional Law*, Volume 8, Issue 1, 2010, pp. 30–49.; Schanda, Balázs: Az államalkotó tényezők. In Trócsányi, László – Schanda, Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, 5. átdolgozott kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2016, pp. 109–115.

⁹ It is explicitly stated that a “Kingdome” is “an estate ordained by men for their perpetuall security against enemies, and want”. Hobbes, Thomas: *Leviathan* (szerk. Gaskin, J. C. A.). Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 246.

that these branches of power are not concentrated in one hand and that they exercise mutual control over each other.¹⁰ The three branches of power also embody essential functions of the state, with the legislative branch creating codes of conduct by which citizens must live their lives, the executive branch making decisions on the future of the country and questions of international relations, and the judicial branch deciding on issues that come up between citizens or a citizen and the state. These are all necessary in order for a state to legitimately exist, serve its citizens, and ensure stability.

Montesquieu defines three types of government: a republic, where power is exercised by the whole or a significant portion of the people; a monarchy, where power is concentrated in the hands of one person; and despotism, where one person exercises power in a tyrannical manner, without any laws or rules.¹¹ According to Montesquieu, the most important task of the state is to guarantee freedom, which includes the expression of individual will and security. In this concept, we also find the precursor to the maintenance of public order as an essential function of the state.¹²

Benjamin Constant distinguished between the three branches of power outlined by Montesquieu and the power of the head of state (the “royal”) as a neutral branch of power.¹³ In Constant’s interpretation, this branch of power is a kind of guarantee, designed to resolve conflicts between the other branches of power. However, the head of state may be part of the executive branch in some systems (for example in the U.S.) or lack real powers to influence decision making (the King’s powers in the United Kingdom are mostly symbolic and ceremonial), therefore, this separate branch of power cannot be an essential function of a state.

Another question that has arisen in the past century is whether the press and the constitutional court can be interpreted as independent branches of power.¹⁴ However, I am of the belief that neither is an essential state function in and of itself. They play a vital part in our modern world, but their existence is not tied to the legitimate existence of the state. In fact, Győző Concha considers constitutional courts¹⁵ to be merely part of judicial activity, comparing the state to an organism with a unified will.¹⁶ According to him, this unified will consists of various elements and processes that represent the functions of the manifestation of the state’s will. These functions are themselves “powers” according to Concha, and the unified “sovereign will” consists of three elements: internal decision-making, which is carried out by the legislative function; external action, which is carried out through execution; and “final decision-making,” which sets these two other functions in motion.¹⁷ These three functions are also essential in nature, as they can be understood as the legislative and executive branch, together with decision-making of the people (for example through a referendum).

The functions of the state also play a role in Hans Kelsen’s theory. Among other things, he dealt with the democratic legitimacy of the exercise of sovereignty, recognizing that state power does not exist only in and for itself, but has tasks and goals that legitimize the state – and above all the holder of executive power – in the eyes of the society it governs. Such goals include promoting the common good and enforcing the public interest, protecting public order

¹⁰ Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de: A törvények szelleméről (ford.: Csécsy, Imre – Sebestyén Pál). Osiris Kiadó – Attraktor, Budapest, 2000.

¹¹ Montesquieu 2000: 56–68. p.

¹² Montesquieu 2000: 293. p.

¹³ Constant, Benjamin: A régiek és a modernek szabadsága. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1997, 79. p.

¹⁴ Szmodis, Jenő: Az alkotmánybíráóság és a hatalmi ágak kérdése. In *De Iurisprudencia et Iure Publico*, 2016/1. sz. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2016-1-09.pdf>

¹⁵ Uo.

¹⁶ Concha, Győző: Az államhatalmak megosztásának elvei, Magyar Jogászegyleti Értekezések, VIII. kötet, 2. füzet, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1892.

¹⁷ Constant, Benjamin: A régiek és a modernek szabadsága. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1997.

and public safety, and the state's economic management, monetary reserve and distribution.¹⁸ Constitutional democratic state tasks include guaranteeing peace and security both externally and internally, ensuring the internal order and preservation (self-sustainability) of the state through the operation of appropriate institutions, and contributing to guaranteeing and shaping the living conditions of citizens and other residents within its territory.¹⁹

These tasks remain vital today when discussing the structure of a state, and they overlap significantly with the essential functions of the state mentioned above. As European integration progresses, the question of how to reconcile Member State sovereignty, respect for essential state functions, and the primacy of European Union law with the Union's common values and constitutional principles is becoming increasingly prominent.

Today, European Member States face complex challenges with technological, economic, financial, ecological, and demographic dimensions. Such challenges include the rapid spread of artificial intelligence, which is increasingly changing our world, and its significantly differing regulation across continents; natural disasters that are constantly occurring as a result of climate change; rampant inflation; and aging societies. It is increasingly difficult for individual states to face these challenges in our globalized world, which is the practical reason why cooperation between EU Member States is essential. Additionally, we must not forget the principle of sincere cooperation laid down in Article 4(3) TEU, which provides the constitutional framework for this balance by requiring the Union and the Member States to act in mutual respect and good faith in pursuing the objectives of the Treaties. At a time when many of Europe's most pressing challenges transcend national borders, this principle has become an essential foundation for effective and coordinated action while respecting the constitutional identities of the Member States.

1.2. A post-functionalist theory on national identity and essential state functions

Despite the EU's goal of ever-closer-union, we must also take a look at potential pitfalls of integration, as well as differences of sovereignty interpretations, which can oftentimes stem from differences in national and constitutional identity. Following a post-functionalist theory,²⁰ we must conceptualize national identity as '*practical identity*', shaping Member States' responses to these ever-present challenges. According to moral-philosopher Christine Korsgaard,²¹ practical identities are at the source of normativity. Her work elucidates the process of what she calls '*self-constituting practical identities*' as the major source of normativity. According to her philosophical teachings, identity and its present interpretation are at the basis of what people come to consider a right course of action. Thus, identity is placed at the source of normative action. The key to understanding how she thinks about national identity (of EU Member States) is to ascertain that she specified the issue as a part of '*practical identity*'.

The concept of practical identity implies a constant interplay between purpose and action in defining who an actor is. For an individual, a practical identity might be that of a human being, for example: someone can be a man or woman, a person belonging to a religion, profession, or someone else as a friend or family member. These characteristics of belonging to someone or something give an individual being their identity-forming blocks. However, an

¹⁸ Téglási András: Az állam szervezete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, p. 17.

¹⁹ Petrétai, József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2009, p. 266.

²⁰ Hooghe, Liesbet – Marks, Gary: A Postfunctionalist Theory of European Integration; From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. In *British Journal of Political Science*, Volume 39, Issue 1, 2009, p. 1–23.

²¹ Korsgaard, Christine M.: *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*. Oxford University Press, Oxford, 2009.

autonomous actor must also specify what it is to be (universally) a good friend, employee, or citizen.

For Korsgaard, autonomous moral behavior means that we must identify the relevant practical identity (in the case of states, what it is to be a state), and then pair this with what it means to be a “good” state – what purpose and action can drive the actor (the state) to having a good practical identity. Thus, a practical identity essentially means: how social actors would describe a good or virtuous version of themselves.

Since purpose includes the notion of identity, a given action over time by definition leads to ‘*self-constitution*’. According to Korsgaard, the reason an actor will choose to act with moral regard is because they respect the integrity of their own identity. Therefore, the primary moral imperative on an actor is to engage in ‘*self-constitution*’: to select between courses of action that constitute that actor as a good state over time. Ultimately, the practical identity of an actor – and its self-constitution – is the only source of normativity for an autonomous, sovereign actor.²²

This concept naturally means that for a state, practical identity is historically and culturally constituted, based on a set of national ideas²³ which shape a nation’s self-image based on a collective’s experience.²⁴ The collective narrative that emerges from this political interpretation constitutes a state’s national identity,²⁵ and if it is enshrined in their constitution, it becomes part of their constitutional identity. Therefore, a state’s practical identity is usually defined as its national narrative, i.e. its national identity. If we apply this concept to essential state functions, we can also see that practical identity can be represented through practical implementation of functions in a state. This ties back to the idea that essential state functions exist to protect a nation’s “soul”, i.e. its identity.²⁶

Ringmar defines national identity as “national stories”,²⁷ while Berenskoetter calls it “national biography”,²⁸ and Subotic “biographical narratives”.²⁹ Whatever we call the constituents of a nation’s identity, they heavily influence the self-constitution process.³⁰ In countries, any meaning of past events, such as wars, conquests and losses, is constantly renegotiated via re-narration. There is also moral meaning created through these invocations, that define national identity.

The concept of ‘*self-constituting practical identity*’ also provides a useful framework for understanding the relationship between the Member States and the European Union. From this perspective, the constitutional identities protected by Article 4(2) TEU are not static collections of historical characteristics but evolving practical identities, continuously constituted through the exercise of essential state functions and democratic self-government. Respect for these identities therefore does not stand in opposition to European integration; rather, it forms one of

²² Korsgaard, Christine M.: *The Sources of Normativity*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

²³ Legro, Jeffrey W.: *The Transformation of Policy Ideas*. In *American Journal of Political Science*, Volume 44, Issue 3, 2000, pp. 419–432.

²⁴ Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London, 1983.

²⁵ Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce: *Social Memory Studies; From „Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices*. In *Annual Review of Sociology*, 1998/24, pp. 105–140.

²⁶ Tribl, Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben*. PhD értekezés, Szeged, 2020.

²⁷ Ringmar, Erik: *On the Ontological Status of the State*. In *European Journal of International Relations*, 1996/4, pp. 439–466.

²⁸ Berenskoetter, Felix: *Parameters of a National Biography*. In *European Journal of International Relations*, 2014/1, pp. 262–288.

²⁹ Subotic, Jelena: *Narrative, Ontological Security and Foreign Policy Change*. In *Foreign Policy Analysis*, Volume 12, Issue 4, 2016, pp. 610–627.

³⁰ Balatoni, Mónika: *Az állam, a nemzeti ünnepek és szimbólumok szerepe a nemzeti identitás, önreprezentáció alakításában*. PhD-értekezés, NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest, 2025.

the constitutional principles upon which the Union itself is founded. The principle of sincere cooperation further requires that Member States exercise their essential state functions in a manner consistent with the common values and objectives of the Union, while the Union, in turn, must respect the constitutional diversity through which those identities are expressed. Essential state functions can thus be understood as the practical manifestations of a Member State's constitutional identity, enabling states to preserve their self-constitution while participating in an increasingly integrated European legal order.

II. The integration of the European Union

In order to fully understand how the EU came to be and what influence it had on the history of its Member States' essential state functions, as well as what these functions entail, we must briefly take a look at the process of integration through a historical method. In addition, it is vital to talk about the failed attempt at drafting a constitution for the EU in 2004, as precursors of Article 4(2) TEU can be found in the text.

It is important to note that when the idea of European integration was first formulated,³¹ it was intended to be grounded at the political and cultural level.³² Of course, there were many earlier attempts to unify Europe,³³ but these either failed or were short-lived.³⁴ Finally, Robert Schuman's speech in 1950³⁵ opened the way to integration, and in 1957 the Treaties of Rome were signed, creating the European Economic Community and the European Atomic Energy Community.³⁶ Atomic energy is a source of nuclear infrastructure, and is of critical importance in the EU to this day. Therefore, efforts to keep atomic energy safe can be considered under national security issues – part of essential state functions, just like economic considerations that ensure livable conditions, empowering law and order.

Throughout the history of integration, cooperation has grown ever closer. In recent years, we have reached a point where a collective consciousness has emerged that can identify with Europe, its values and its diversity.³⁷ Today, EU membership is also seen as a secondary identity for Member State citizens, mostly among the young and the more formally educated.³⁸ While there is no true pan-European identity per se (yet), the main thing that is missing in order to talk about a constitutional identity for the EU is still the constitution itself, as well as the constitutional self and subject.³⁹ In other parts of the world, being European is underlined with certain common cultural aspects, but if we dig deep within EU Member States, we will see a

³¹ Monnet, Jean: Az Európai Unió megszületése mögött meghúzódó egyesítő erő. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/jean-monnet_hu (date of download: 2026.05.21.)

³² Pintér, Tibor: Az európai integráció; gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések. In Polgári Szemle, 13. évf. 4–6. szám, 2017, pp. 341–364.

³³ Abbot Charles de Saint-Pierre initiated the creation of a borderless union of 18 sovereign states, with a common treasury and a single economy. de Saint-Pierre, Charles-Irénée: *Projet pour perfectionner l'éducation*. Briasson, Paris, 1728.

³⁴ Fábíán, Attila: Az integráció elmélete. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 2011.

³⁵ Schuman Plan – European history, <https://www.britannica.com/event/Schuman-Plan>

³⁶ Halmai, Péter: Európai gazdasági integráció. Dialóg Campus, Budapest, 2020.

³⁷ Göncz, Balázs: Európai identitás. In *Pro Minoritate*, 2011/1. sz. pp. 79–95.; Molnár Aliz: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe. In *Prosperitas*, 2018/1. sz. pp. 114–124.

³⁸ Fligstein, Neil – McAdam, Doug: The Field of Theory. In *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 2014/3.

³⁹ Rosenfeld, Michel: The Identity of the Constitutional Subject; Selfhood, Citizenship, Culture, and Community. Routledge, London, 2009.

significantly weaker feeling of belonging than expected of a unified entity.⁴⁰ From some researchers' point of view, the EU Treaties, primary sources of law, could be described as a quasi-constitution.⁴¹ However, there have been attempts at constitutionalism in the EU,⁴² which sought to create a *de facto* charter document.⁴³

If a single European constitution were to be created in the future,⁴⁴ all the conditions for the creation of a constitutional identity for the EU would be met. In that case, however, the constitutional identity of the EU would be in conflict with the identity of the states, and this would create further difficulties for the assertion of the sovereignty of the Member States. At present, the European Union appears as a specific form of international organization, whose legal and political reality differs in a number of important respects from other international organizations.⁴⁵ From a legal perspective, the unconditional application of EU standards is essential for the effectiveness of international cooperation in the current framework.⁴⁶ I wonder to what extent supranationalism and the inclusion of the primacy of EU law⁴⁷ in a constitution would limit the 'legroom' of the constitutions of the Member States,⁴⁸ and whether the current sense of the EU as a source of secondary identity for young people could be strengthened to the point where it is on a par with the sense of belonging brought on by national identity.⁴⁹

There is a separation between the external and internal aspects of identity, and the relevant provision of the TEU is better understood as the external aspect of constitutional identity.⁵⁰ The protection of the national identity of the Member States was already introduced by the Maastricht Treaty, and the equality of Member States before the Treaties and respect for the fundamental functions of the State are specific to the Lisbon Treaty.⁵¹ In addition, the original idea was that more should have been included in the Treaty, but fewer examples from the proposal were listed in the actual provision.⁵²

⁴⁰ Bruhagen, Åsa: European Identity-Building and the Democratic Deficit; A Europe in Search of its 'Demos'. Master's Thesis. Jönköping International Business School, Jönköping, 2006.

⁴¹ Judgment of the Court of 23 April 1986, Parti écologiste "Les Verts" v European Parliament, Case 294/83, ECLI:EU:C:1986:166, ECR 1986 I-01339

⁴² Treaty establishing a Constitution for Europe, https://www.europarl.europa.eu/Europe2004/index_en.htm

⁴³ Arató, Krisztina – Lux, Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete. In Jakab, András – Körösenyi, András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések. Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest, 2012, pp. 177–199.

⁴⁴ Schneider, Friedrich: Is a Minimal Federal European Constitution for the European Union Necessary?; Some Preliminary Suggestions Using Public Choice Analysis. In *Homo Oeconomicus*, 2023/40, pp. 61–78.

⁴⁵ Simon, Denys: Les fondements de l'autonomie du droit communautaire. In *Société française pour le droit international* (dir.): *Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*. A. Pedone, Paris, 2000, pp. 207–249.

⁴⁶ Kruszslisz, Péter: A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai; a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra. Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019.

⁴⁷ As established by the Court of Justice of the European Union in *Costa v. ENEL* (Case 6/64) and *Internationale Handelsgesellschaft* (Case 11/70), the primacy of European Union law extends even over national constitutional provisions.

⁴⁸ For scholarly views on the interpretation of this, see: Szabó, Patrik: A felszín alatt; Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz. In *Közjogi Szemle*, 2019/3, p. 43.

⁴⁹ For example: A Comprehensive Federal Constitution for Europe by the Federal Alliance of European Federalists
⁵⁰ Tribl, Norbert: Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben. PhD értekezés, Szeged, 2020.

⁵¹ For the origin of the term, see: Angyal, Zoltán: Az Európai Alkotmányszerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. In *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 2007/1, pp. 175–190.

⁵² Blanke, Hermann-Josef – Mangiameli, Stelio (eds.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013, p. 195.

Integration has been a more and more pressing issue, with steps taken to make it a political cooperation in addition to an economic one. As I have already mentioned, after the 1951 signing of the ECSC Treaty,⁵³ a new beginning dawned on Europe. While this specific Treaty expired on 23 July 2002 at the end of the 50-year validity period laid down in its Article 97, the European Economic Community (EEC) and the European Atomic Energy Community (EAEC, or ‘Euratom’), the Treaties of Rome are still in force since 1 January 1958. The first institutional change happened when the Merger Treaty of 8 April 1965 merged the executive bodies into a single Council and Commission of the European Communities.⁵⁴ The United Kingdom joined on 1 January 1973, together with Denmark and Ireland.⁵⁵ Since then, the UK has taken an electorate vote in 2016 to leave, and left the EU on 31 January 2020, which is known as “Brexit”.⁵⁶ Consequently, there are now 27 Member States of the EU. Greece became a member state in 1981, and Portugal and Spain joined in 1986.⁵⁷ On 17 February 1986 nine Member States signed the Single European Act (SEA),⁵⁸ which extended the EU’s powers. This was further extended by The Treaty on European Union, signed in Maastricht on 7 February 1992, entered into force on 1 November 1993, which created three pillars for the EU. These pillars include: The European Community, the common foreign and security policy (CFSP) and the cooperation in the fields of justice and home affairs.⁵⁹ The powers of the EU were further increased by the Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed in Amsterdam on 2 October 1997, entered into force on 1 May 1999. The Treaty of Nice was signed on 26 February 2001 and entered into force on 1 February 2003, followed by the Convention on the Future of Europe.

The Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community entered into force on 1 December 2009, and it gave the EU full legal personality. It is made up of two Treaties, the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). The Lisbon Treaty for the first time clarified the powers of the Union. Union competences can now be handed back to the Member States in the course of a Treaty revision. The Lisbon Treaty originally started as a constitutional project at the end of 2001 and was followed up in 2002 and 2003 by the European Convention which drafted the Treaty establishing a Constitution for Europe.⁶⁰ This Constitution’s failure to ever enter into force is important from the broader perspective of how we now view integration as a whole and the role of Article 4(2) TEU in particular.

The Treaty establishing a Constitution for Europe, signed on 29 October 2004 by the representatives of the 25 Member States at the Rome European Council, was made necessary by the rapid enlargement of the EU, in particular the largest expansion of the EU in 2004. The reason why it ultimately failed were two referendums held in the Netherlands and in France, that came out against ratifying it, thus effectively blocking its path.⁶¹ The origins of Art. 4(2) TEU actually lie in Articles 1-5 of this Treaty establishing a Constitution for Europe. These articles establish the European Union as a voluntary union of states and citizens that confers

⁵³ Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty.

⁵⁴ Treaty of Brussels (Merger Treaty).

⁵⁵ Ireland and Denmark in the EU: Fiftieth anniversary of accession.

⁵⁶ Whiteley, Paul: Insight: Why Britain really voted to leave the European Union. <https://www.essex.ac.uk/research/showcase/why-britain-really-voted-to-leave-the-european-union> (date of download: 2026.05.26.)

⁵⁷ Magone, José M.: The Politics of Southern Europe. Praeger, Westport, Connecticut, 2003.

⁵⁸ The signing of the Single European Act.

⁵⁹ Treaty of Maastricht on European Union.

⁶⁰ The Treaty of Lisbon.

⁶¹ Podolnjak, Robert: Explaining the Failure of the European Constitution; A Constitution-Making Perspective. In Collected Papers of the Faculty of Law in Zagreb, Vol. 57, No. 1, 2007, pp. 119–167.

competences on the EU to pursue shared objectives, while preserving Member State sovereignty in essential areas. The Union is founded on common values such as human dignity, democracy, the rule of law, equality, and human rights, and aims to promote peace, prosperity, sustainable development, social justice, and an internal market based on free movement and non-discrimination. At the same time, the EU must respect the national identities and essential state functions of its Member States, including territorial integrity and internal security, and operate according to the principle of loyal cooperation. Overall, the provisions enshrined in this document balance supranational integration with constitutional pluralism and state autonomy.⁶²

The final report of Working Group V on complementary competences⁶³ supports reading the “national identity clause” and the “essential state function clause” as having a close relationship.⁶⁴ Under the title of “Principles of the exercise of Union competence”, the Working Group formulated an aim to clarify the EU “respects certain core responsibilities” of the Member States by “elaborating the fundamental principle” of respect to national identities of them.⁶⁵ The Working Group has defined two areas of core national responsibilities,⁶⁶ with “*fundamental structures and essential functions of the Member States, notably their political and constitutional structure, including regional and local self-government; their choices regarding language; national citizenship; territory; legal status of churches and religious societies; national defense and the organization of armed forces*” being the most important.⁶⁷

In my reading, political and constitutional structure, including regional and local self-government is a category within fundamental structures (constitutional identity) of the state, while choices regarding language, national citizenship, territory, legal status of churches and religious societies, national defense and the organization of armed forces are essential (Member State) functions. Historical reading suggests that the drafters intended to merge structural and functional dimensions of statehood into a single, composite idea under constitutional identity, but this fusion blurs analytical boundaries. In particular, language policy might be better understood as a structural element, reflecting the cultural and constitutional foundations of a polity; whereas the organization of armed forces is an essential function, tied to the performance of sovereignty and security. Citizenship, meanwhile, occupies a hybrid position: it is structural in defining membership within the political community, yet functional because it determines who exercises and benefits from state authority. Similarly, churches and religious societies reflect both structure (as part of the constitutional order and tradition) and function (in their social role and regulatory implications). However, to our current understanding, determining the structure of government, choosing an official language, and deciding on where citizens may belong (churches, territory, defense) are all essential state functions. The purpose of these functions is to protect a vital (and practical) national core identity, strengthening a reading of Article 4(2) TEU as suggesting that essential state functions exist to protect constitutional identity.

However, by failing to clearly distinguish between structures and functions, the Working Group’s formulation introduced interpretive uncertainty into Article I-5 of the Constitutional Treaty – and, subsequently as well as consequently, into Article 4(2) TEU. This vagueness

⁶² Articles 1-5 of Treaty establishing a Constitution for Europe.

⁶³ Available at: <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=jhJXJy2Wp3jhylywDtTQBbm2TkD1Q2MpPwnnzFyQcq m4GGKIH7qw!469751194?docId=281339&cardId=281339>

⁶⁴ Guastafarro, Barbara: Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts; The Ordinary Functions of the Identity Clause. In Yearbook of European Law, Volume 31, Issue 1, 2012, pp. 263–318.

⁶⁵ Final Report of Working group V.

⁶⁶ Some believe that national identity and essential state functions are part of the same concept and endgoals. For further information, see: Guastafarro, Barbara: Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts; The Ordinary Functions of the Identity Clause. In Yearbook of European Law, Volume 31, Issue 1, 2012, pp. 285–286.

⁶⁷ Final Report of Working group V.

complicates efforts to understand the intricate links between constitutional identity and essential state functions. When identity-related competences are ambiguously categorized, Member States can invoke the national identity clause to shield a wide range of policies from Union scrutiny, including those not genuinely structural or essential. Thus, what began as a protection of core statehood risks expanding into a general clause of national exemption.

III. Conclusion

The historical record shows that the Working Group's report and the draft for the Constitution aimed to preserve Member State sovereignty symbolically, while acknowledging the functional interdependence of Union (supranational) and state-level (national) competences. Yet precisely this ambiguity has rendered Article 4(2) TEU both pivotal and problematic: it serves both as the constitutional hinge between the EU's integration and the Member States' enduring sovereignty, which may unhinge them from the integration.

This paper has argued that the contemporary debate surrounding essential state functions under Article 4(2) TEU cannot be understood without a historical and theoretical reconstruction of sovereignty, state functions, and constitutional identity. From early theories of absolute sovereignty through Enlightenment conceptions of popular sovereignty, separation of powers, and democratic legitimacy, a persistent theoretical core emerges: certain functions of the state are indispensable to its existence as a legitimate political community. These functions – such as maintaining public order, exercising legislative and executive authority, and safeguarding the conditions for collective self-determination – have consistently been regarded as essential, regardless of the evolving form of the state.

By introducing a post-functionalist framework grounded in the notion of practical identity, the analysis has further demonstrated that essential state functions are not merely technical or administrative competences, but practical expressions of a state's self-understanding. National identity, shaped through historical narratives and constitutional choices, provides the normative foundation upon which states determine what it means to act as a “good” state. Essential state functions, in this sense, serve to protect and reproduce a polity's constitutional identity over time, giving concrete form to otherwise abstract notions of sovereignty and self-rule.

Against this backdrop, Article 4(2) TEU appears as an attempt to reconcile two competing imperatives: the effectiveness of supranational integration and the preservation of Member State sovereignty rooted in constitutional identity. The historical origins of the provision – particularly its emergence from the failed Constitutional Treaty and the Working Group's report – reveal an intention to shield the core responsibilities of statehood from the European Union's growing interference. However, the failure to clearly distinguish between structural elements of constitutional identity and functional expressions of sovereignty has introduced a lasting ambiguity into the provision. This ambiguity allows Article 4(2) TEU to function simultaneously as a safeguard of constitutional pluralism and as a potential instrument of broad national exemption from EU obligations.

Ultimately, the tension embedded in Article 4(2) TEU reflects a deeper unresolved question within European integration itself: whether the Union can develop a shared normative foundation that is sufficiently robust to coexist with, rather than erode, the practical identities of its Member States. As long as national identity remains a primary source of normativity for state action, essential state functions will continue to shape the constitutional relationship between the Union and its Member States, defining an important framework within which integration takes place. Rather than viewing this framework as an obstacle, it is more productive to understand it as a constitutive feature of the European project – one that enhances the

legitimacy of integration by respecting the diverse constitutional identities upon which the Union is founded. In this sense, Article 4(2) TEU should not be understood as limiting integration for its own sake, but as providing the constitutional conditions under which deeper integration can command democratic legitimacy and enduring acceptance across the Member States.

Bibliography

Anderson, Benedict: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London, 1983.

Angyal, Zoltán: Az Európai Alkotmány szerződés ratifikációs válsága, avagy a közvetlen demokrácia és az integráció kollíziója. In *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 2007/1, pp. 175–190.

Arató, Krisztina – Lux, Ágnes: Az Európai Unió alkotmányozási kísérlete. In Jakab, András – Körösenyi, András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, Budapest, 2012, pp. 177–199.

Arseni, Alexandru – Pozneacova, Veronica: The Concept of Sovereignty in the Political Philosophy; From Antiquity to the Contemporary Epoch. In *Humanities and Social Science Research*, Vol. 4, No. 3, 2021, pp. 1:15. <https://doi.org/10.30560/hssr.v4n3p1>

Bachleitner, Kathrin – Betts, Alexander: The EU's Normative Dissensus on Migration; How National Identities Shaped Responses to the European Refugee Crisis. In *Journal of European Integration*, Vol. 47, Issue 3, 2025, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07036337.2024.2382184> (date of download: 2026.05.02.). <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2382184>

Balatoni, Mónika: Az állam, a nemzeti ünnepek és szimbólumok szerepe a nemzeti identitás, önreprezentáció alakításában. PhD-értekezés, NKE Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest, 2025.

Berenskoetter, Felix: Parameters of a National Biography. In *European Journal of International Relations*, 2014/1, p. 262:288. <https://doi.org/10.1177/1354066112445290>

Blanke, Hermann-Josef – Mangiameli, Stelio (eds.): *The Treaty on European Union (TEU) A Commentary*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-31706-4>

Bodin, Jean: *On Sovereignty: Four Chapters from The Six Books of the Commonwealth*. Edited and translated by Julian H. Franklin, Cambridge University Press, Cambridge, 1992. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511802812>

Bruhagen, Åsa: *European Identity-Building and the Democratic Deficit; A Europe in Search of its 'Demos'*. Master's Thesis. Jönköping International Business School, Jönköping, 2006.

Concha, Győző: Az államhatalmak megoszlásának elvei, Magyar Jogászegyleti Értekezések, VIII. kötet, 2. füzet, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1892.

Constant, Benjamin: A régiek és a modernek szabadsága. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1997.

de Saint-Pierre, Charles-Irénée: *Projet pour perfectionner l'éducation*. Briasson, Paris, 1728.

Fábián, Attila: Az integráció elmélete. Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 2011.

Fligstein, Neil – McAdam, Doug: The Field of Theory. In *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*, 2014/3, <https://doi.org/10.1177/0094306114531283a>

Göncz, Balázs: Európai identitás. In *Pro Minoritate*, 2011/1. pp. 79–95.

Guastafarro, Barbara: Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts; The Ordinary Functions of the Identity Clause. In *Yearbook of European Law*, Volume 31, Issue 1, 2012, pp. 263–318. <https://doi.org/10.1093/yel/yes022>

Halmai, Péter: Európai gazdasági integráció. Dialóg Campus, Budapest, 2020. https://doi.org/10.36250/00717_00

Hobbes, Thomas: *Leviathan* (szerk.: Gaskin, J. C. A.). Oxford University Press, Oxford, 2008.

Hooghe, Liesbet – Marks, Gary: A Postfunctionalist Theory of European Integration; From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. In *British Journal of Political Science*, Volume 39, Issue 1, 2009, pp. 1–23. doi:10.1017/S0007123408000409

Jenei, György: A modern európai állam, állami szuverenitás, népszuverenitás. In *Köz-Gazdaság Review of Economic Theory and Policy*, 2018/4, pp. 124–137. <https://doi.org/10.14267/RETP2018.04.06>

Korsgaard, Christine M.: *Self-Constitution: Agency, Identity, and Integrity*. Oxford University Press, Oxford, 2009. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199552795.001.0001>

Korsgaard, Christine M.: *The Sources of Normativity*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511554476>

Kruszslisz, Péter: A nemzeti alkotmányosság tagállami alapjai; a nemzeti szuverenitás és a nemzeti alkotmányos önazonosság, különös tekintettel a francia jogelméletre és a magyar joggyakorlatra. Doktori (PhD) értekezés, Szeged, 2019.

Legro, Jeffrey W.: The Transformation of Policy Ideas. In *American Journal of Political Science*, 2000, Volume 44, Issue 3, pp. 419–432. <https://doi.org/10.2307/2669256>

Magone, José M.: *The Politics of Southern Europe*. Praeger, Westport, Connecticut, 2003.

Molnár, Aliz: Az európai és a nemzeti identitás formálódó szerepe. In *Prosperitas*, 2018/1, pp. 114–124.

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de: A törvények szelleméről (ford.: Csécsy, Imre – Sebestyén, Pál). Osiris Kiadó – Attraktor, Budapest, 2000.

Olick, Jeffrey K. – Robbins, Joyce: Social Memory Studies; From “Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices, In *Annual Review of Sociology*, 1998/24, pp. 105-140. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.105>

Petrétei, József: Az alkotmányos demokrácia alapintézményei. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2009.

Pintér, Tibor: Az európai integráció; gazdasági és politikai alapú elméleti megközelítések. In *Polgári Szemle*, 2017. 4–6. sz. pp. 341–364. DOI: 10.24307/psz.2017.1225

Podolnjak, Robert: Explaining the Failure of the European Constitution; A Constitution-Making Perspective. In *Collected Papers of the Faculty of Law in Zagreb*, 2007, Vol. 57, No. 1, pp. 119–167.

Ringmar, Erik: On the Ontological Status of the State. In *European Journal of International Relations*, 1996/4. pp. 439–466. <https://doi.org/10.1177/1354066196002004002>

Rodríguez, Cristina M.: Noncitizen voting and the extraconstitutional construction of the polity. In *International Journal of Constitutional Law*, Volume 8, Issue 1, 2010, pp. 30–49. <https://doi.org/10.1093/icon/mop032>

Rosenfeld, Michel: The Identity of the Constitutional Subject; Selfhood, Citizenship, Culture, and Community. Routledge, London, 2009. <https://doi.org/10.4324/9780203868980>

Simon, Denys: Les fondements de l'autonomie du droit communautaire. In *Société française pour le droit international (dir.): Droit international et droit communautaire, perspectives actuelles*. A. Pedone, Paris, 2000, pp. 207–249.

Schanda, Balázs: Az államalkotó tényezők. In Trócsányi, László – Schanda, Balázs (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*, 5. átdolgozott kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2016, pp. 109–115.

Schneider, Friedrich: Is a Minimal Federal European Constitution for the European Union Necessary?; Some Preliminary Suggestions Using Public Choice Analysis. In *Homo Oeconomicus*, 2023/40, pp. 61–78. <https://doi.org/10.1007/s41412-022-00125-8>

Subotic, Jelena: Narrative, Ontological Security and Foreign Policy Change. In *Foreign Policy Analysis*, Volume 12, Issue 4, 2016, pp. 610–627. <https://doi.org/10.1111/fpa.12089>

Szabó, Patrik: A felszín alatt; Adalékok az alkotmányos identitás elméleti és dogmatikai problémáihoz. In *Közjogi Szemle*, 2019/3, p. 43.

Szmodis, Jenő: Az alkotmánybíróság és a hatalmi ágak kérdése. In *De Iurisprudentia et Iure Publico*, 2016/1, <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2016-1-09.pdf> (date of download: 2026.05.26.)

Téglási, András: Az állam szervezete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.

Tribl, Norbert: Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben. PhD értekezés, Szeged, 2020.

Varga Zs., András – Berkes, Lilla: Constitutional Identity and Relations Between the European Union Law and the Hungarian Law. In Varga Zs., András – Berkes, Lilla (ed.): Common Values and Constitutional Identities – Can Separate Gears Be Synchronised? Miskolc–Budapest, Central European Academic Publishing, 2023, pp. 165–223.
https://doi.org/10.54237/profnet.2023.avlbcvci_6

Whiteley, Paul: Insight: Why Britain really voted to leave the European Union.
<https://www.essex.ac.uk/research/showcase/why-britain-really-voted-to-leave-the-european-union> (date of download: 2026.05.26.)

Papp Renáta¹

Az intelligencia skálája: az emberiség helye a fejlődés ívén²

Absztrakt

Az emberiség hosszú ideig saját magát tekintette az értelem végső fokának, miközben a tudomány egyre több bizonyítékot tár fel arra, hogy az intelligencia nem kizárólagos emberi tulajdonság. Ez a tanulmány azt a gondolatot járja körül, hogy az értelem nem lépcsőzetes hierarchia, hanem egy folytonos skála, amely az egyszerűbb élőlényektől és idegrendszerektől egészen a mesterséges szuperintelligenciáig terjed. Az tanulmány egyrészt biológiai és neurokognitív nézőpontból közelíti meg az intelligencia növelhetőségét, másrészt a gépi tanulás és a mesterséges rendszerek fejlődését vizsgálja, amelyek új szintjeit teremtik meg az értelemnek. A tanulmány párhuzamot von az ember és az állatok közötti viszony, valamint az ember és a mesterséges intelligencia jövőbeli kapcsolata között is. A kérdés nem csupán az, hogy meddig skálázható az intelligencia, hanem az is, hogy milyen helyet foglal el benne maga az ember.

Kulcsszavak: intelligencia skála, emberi önkép, erkölcsi felelősség

Abstract

For a long time, humanity regarded itself as the ultimate stage of reason, the highest form of intelligence in existence. Yet science continues to reveal growing evidence that intelligence is not an exclusively human attribute. This study explores the idea that intelligence is not a stepwise hierarchy but a continuous spectrum extending from simple organisms and nervous systems to the emergence of artificial superintelligence. The paper approaches the scalability of intelligence from both biological and neurocognitive perspectives, while also examining the development of machine learning and artificial systems that create new levels of cognition. Furthermore, it draws parallels between the historical relationship of humans and animals, and the potential future relationship between humans and artificial intelligence. Ultimately, the study does not merely ask how far intelligence can be scaled, but rather what place humanity occupies within this expanding continuum of mind.

Keywords: intelligence scale, human self-concept, moral responsibility

¹ Bírószági fogalmazó (Budapest Környéki Törvényszék), PhD-hallgató (Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája), KRE ÁJK Jogi Határterületi Kutatócsoport.

² Jelen tanulmány a Jogi Határterületi Kutatócsoport kutatása keretében készült el, a Jogi határterületek című, 10638A800 témaszámon támogatott belső kutatási projekt vállalásaként, melyet a Károli Gáspár Református Egyetem tudományos projektek támogatására kiírt pályázati konstrukció keretében finanszírozott. DOI: 10.59558/jesz.2026.1.16

I. Bevezetés

Az emberiség hosszú időn át saját magát tekintette az intelligencia csúcsának, egy különleges és egyedi kategóriának a világban.³ Ez a nézet mélyen gyökerezik filozófiai és vallási hagyományokban, melyek az embert a teremtés koronájának tartották. A modern tudomány és az állati viselkedéskutatás azonban fokozatosan kikezdte ezt az antropocentrikus feltételezést: ma már tudjuk, hogy számos állatfaj rendelkezik komplex kognitív képességekkel és bizonyos fokú „*értelem*”-mel – gondoljunk a varjak problémamegoldó képességére, a delfinek kommunikációjára, az akár „*eszközhasználó*” polipokra vagy akár a rovarok, például a méhek tanulási képességeire.⁴ Mindebből egyre világosabb, hogy az intelligencia nem kizárólagos emberi tulajdonság, hanem egy spektrum, amelynek az ember csak az egyik pontja. Sőt, felmerül a kérdés: vajon maga az emberi értelem sem egy végállomás, csupán egy állomás egy *elképzelte intelligencia-skálán*, amely folytatódhat az ember után? Egyre több gondolkodó veti fel, hogy az intelligencia nem hierarchikus értelemben vett „létra”, amelynek tetején az ember áll, hanem inkább egy evolúciós folyamat vagy kontinuum.⁵ E folyamatban a mesterséges intelligencia (MI) megjelenése és fejlődése csupán a következő lépés lehet, amely túllépheti a biológiai evolúció által elért jelenlegi szintet.⁶ Ennek a tanulmánynak az alaptézise éppen ez: az emberi intelligencia nem a végső fokozat, és könnyen lehet, hogy a jövőben kifejlődő mesterséges szuperintelligenciák messze meghaladják azt.

Képzeljünk el egy skálát vagy spektrumot az intelligencia szintjeiről: a bal oldalon a legegyszerűbb élőlények és gépi automatizmusok, középen az ember, a jobb oldalon pedig – egyelőre homályos formában – a nálunk fejlettebb, potenciálisan öntudattal is bíró mesterséges intelligenciák. E kép segítségével vizsgáljuk meg, milyen elvi és gyakorlati kérdéseket vet fel az a feltételezés, hogy az ember csak egy átmeneti fokozat az intelligencia evolúciójában. A következő fejezetekben először áttekintjük az intelligencia skálázhatóságát – evolúciós, neurokognitív és gépi tanulási nézőpontból – vagyis, hogy mennyiben és hogyan növelhető az *értelem* komplexitása és teljesítőképessége a biológiai és mesterséges rendszerekben. Ezt követően kitérünk az ember-állat kapcsolatokra: hogyan viszonyult az ember a nála alacsonyabb rendűnek tartott intelligenciájú lényekhez a történelem során (például a tyúkhöz, mint haszonállathoz, a lóhoz, mint munkatárshoz vagy a macskához, mint kedvenc háziállathoz), és miként szolgálhat ez tanulsággul az ember és a MI jövőbeli kapcsolatára.

II. Az intelligencia skálázhatósága: evolúciótól a mesterséges szuperintelligenciáig

A teremtés rendjében az értelem mindig is különleges ajándékként jelent meg: olyan isteni adományként, amely az emberben tudatossá, alkotóvá és erkölcsileg felelőssé vált. A hit szempontjából az intelligencia nem pusztán biológiai adottság vagy evolúciós véletlen, hanem az isteni szándék egyik legszebb kifejeződése – a gondolkodás és megértés képessége, amely által az ember részt vehet a teremtett világ továbbformálásában. E különleges szerep azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy az ember az értelem végpontja volna. A történelem során minden korszak újraértelmezte, mit jelent „okosnak” vagy „értelmesnek” lenni – a filozófusok az ész mibenlétét, a teológusok a lélek természetét, a tudósok pedig az idegrendszer működését

³ Xia, Zhidao: Artificial intelligence or cosmogenic intelligence? In *Biomaterials Translational*, Vol. 6, Issue 2, 2025, 112–113. o.

⁴ Uo.

⁵ Chen, Mark: The illusion of a pinnacle: Why intelligence has no final form. In *Medium*. <https://medium.com/@markchen69/the-illusion-of-a-pinnacle-why-intelligence-has-no-final-form-b51c63a80e80> (2025.08.03.)

⁶ Uo.

kutatták. Mindegyik irányzat másképp fogalmazta meg, mi különbözteti meg az embert a többi élőlénytől, de egyik sem tudta végérvényesen meghúzni az intelligencia határát. Az utóbbi évszázadban a tudományos fejlődés – különösen a biológia, az idegtudomány és az informatika területén – fokozatosan elmosta az emberi értelem egyedülállóságának mítoszát. Ma már tudjuk, hogy számos állatfaj képes tanulásra, kommunikációra, sőt bizonyos fokú problémamegoldásra is. A varjak felismerik az ok-okozati összefüggéseket, a delfinek szimbolikus nyelvi elemeket használnak, a polipok önálló döntéseket hoznak, sőt még a rovaroknál is kimutathatók tanulási mintázatok. Ezek az eredmények arra figyelmeztetnek, hogy az intelligencia nem abszolút, hanem relatív és fokozatos jelenség. Az ember tehát nem egyedül birtokolja az értelmet, hanem annak egyik formáját képviseli.⁷ Ez a felismerés új dimenzióba helyezi az ember önképét is. A mesterséges intelligencia megjelenésével immár nemcsak a biológiai evolúcióban, hanem az emberi alkotásban is folytatódik az értelem története. A gépi rendszerekben megjelenő „tanulás”, az önfejlesztő algoritmusok és a komplex döntéshozatali folyamatok mind azt mutatják, hogy az intelligencia nem szorítható egyetlen faj vagy forma keretei közé. Az ember így nem a lezárása, hanem a közvetítője lehet annak a folyamatnak, amelyben a természetes értelem mesterséges formában is tovább fejlődik.⁸

E gondolatmenet vezeti el a vizsgálatot az intelligencia skálázhatóságának kérdéséhez: hogyan növelhető az értelem komplexitása, milyen elvek mentén fejlődik az idegrendszer, és miként válhat egy mesterséges rendszer valóban „gondolkodóvá”?

II.1. Biológiai, neurokognitív és gépi tanulási alapok

Az intelligencia mibenléte és skálázhatósága régóta foglalkoztatja a tudományos világot. Evolúciós nézőpontból az intelligencia fokozatosan jelent meg és fejlődött ki az élővilágban⁹: az egyszerűbb idegrendszerektől (például a gerinctelenek reflex-szerű viselkedésétől) a komplex aggyal rendelkező emlősök problémamegoldó képességéig hosszú út vezetett.¹⁰ Az emberi faj ennek a fejlődési vonalnak egyelőre a legösszetettebb idegrendszerű képviselője, de semmi nem garantálja, hogy maga az evolúció ne hozhatna létre – akár természetes úton, akár az ember közreműködésével – még fejlettebb kognitív rendszereket.

Neurokognitív megközelítésben is felvethető, hogy az intelligencia növelhető pusztán a neurális kapacitás bővítésével: az emberi agy körülbelül 86 milliárd neuronjával jóval meghaladja mondjuk egy egér neuron-számát, és ennek megfelelően komplexebb viselkedést tesz lehetővé. Ha pedig az idegi hálózat mérete és struktúrája korrelál a kognitív teljesítménnyel¹¹, akkor elvileg még nagyobb vagy hatékonyabb „agyak” (legyenek akár biológiaiak, akár szilícium alapúak) még összetettebb gondolkodásra képesek. Felmerül ugyanakkor, hogy az intelligencia nem csupán mennyiségi (neuronszám) kérdése – a strukturális szerveződés, a tanulási algoritmusok és a tapasztalás révén formálódó mintázatok egyaránt kulcsfontosságúak.

A géptanulás-alapú mesterséges intelligencia terén az utóbbi évek fejleményei konkrét példákkal szolgálnak az intelligencia skálázhatóságára. A mély neurális hálózatok esetében megfigyelték, hogy a modell méretének (paraméterszámának), a tanítóadat mennyiségének és

⁷ Csányi, Vilmos: Az emberi természet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016.

⁸ Kurzweil, Ray: The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology. Viking Press, New York, 2005. <https://dn790006.ca.archive.org/0/items/kurzweil-ray-the-singularity-is-near/Kurzweil%2C%20Ray%20-%20The%20Singularity%20Is%20Near.pdf> (2025.11.12.)

⁹ Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés. Sanoma Budapest Kiadó Zrt., Budapest, 2006, 41. o.

¹⁰ Tomasello, Michael: Becoming Human: A Theory of Ontogeny. Harvard University Press, Cambridge (MA), 2019.

¹¹ Sporns, Olaf: Networks of the Brain. MIT Press, Cambridge (MA), 2011.

a számítási kapacitásnak a növelésével a rendszer teljesítménye folyamatosan javul. Sőt bizonyos pontokon *minőségileg új képességek* tűnnek fel.¹² Ezt a jelenséget a szakirodalomban *“emergens képességeknek”* nevezzük: olyan váratlanul felbukkanó tudás vagy készség, amely kisebb modelleknél még nem volt jelen, de egy kritikus komplexitási szint felett a rendszerben spontán megjelenik.¹³ Ilyen emergens képességekre példa, hogy a nyelvi modellek egy bizonyos méret felett már képesek egyszerűbb aritmetikai feladatok megoldására vagy logikai következtetésekre, holott ezekre expliciten nem voltak programozva.¹⁴ Az OpenAI kutatói (Kaplan és munkatársai) kimutatták, hogy a nyelvmodellek szöveg-előrejelzési teljesítménye hatványfüggvényyszerűen javul a modell paramétereinek számával, az adatmérettel és a tanítási compute (számítási lépések) növelésével – és nem látszik közvetlen jel arra, hogy e görbe hamar telítődne vagy plafont érne.¹⁵ Ez arra utal, hogy az *intelligencia-szint* (legalábbis a gyakorlatban mérhető feladatmegoldó képesség) tovább fokozható pusztán méretnöveléssel és megfelelő tanulási módszerekkel.

Érdeemes kiemelni azt is, hogy az evolúció és a gépi tanulás között bizonyos analógiák figyelhetők meg az intelligencia növelésében. Mindkét folyamat kísérletezés, szelekció és iteráció útján hoz létre egyre komplexebb adaptív viselkedést. Az evolúció oldaláról az evolúció vak próbálkozások és természetes kiválogatódás révén fejlesztett ki egyre bonyolultabb agyakat és viselkedéseket. Ezzel szemben a gépi tanulásnál az algoritmus (például egy deep learning háló) súlyparaméterei módosulnak az *“élmény”* (tréningadatok feldolgozása) során, jutalmazás vagy hibajavítás visszacsatolásával. Mindkét esetben megfigyelhető, hogy komplex feladatkörnyezetben az adaptív rendszerek hajlamosak a teljesítményüket növelni és egyre *intelligensebb* megoldásokat kialakítani – amennyiben elegendő erőforrás (idő, adat, energia) áll rendelkezésre. Egyes kutatók szerint ez nem véletlen: az intelligencia skálázása mögött akár alapvető természeti elvek húzódnak. Például Rich Sutton híres *“Bitter Lesson”* (Keserű tanulság) esszéjében rámutatott, hogy az AI-kutatás elmúlt évtizedeinek legfőbb tanulsága, miszerint az általánosabb módszerek, amelyek több számítási kapacitást használnak, végül felülmúlják az ember által gondosan kézzel tervezett specializált megoldásokat. Azaz a nyers erővel (brute force) és skálázással elért tanulás rendre legyőzi a korábbi, emberi tudást beépítő próbálkozásokat.¹⁶ Ez arra enged következtetni, hogy az intelligencia felső határát nem ismerjük, és *ha* létezik is ilyen határ, jelenleg igen távol lehet a mostani emberi szinttől.

Összefoglalva, mind az evolúció, mind a neurokognitív tényezők, mind a mesterséges gépi tanulás eredményei arra utalnak, hogy az intelligencia skálázható és továbbfejleszthető. Az emberi intelligencia megjelenése nem a *végcél*, hanem egy fontos mérföldkő ezen a skálán. Ahogy a Zhidao Xia által felvázolt *“kozmogén intelligencia”* koncepció sugallja, az intelligencia egy kontinuum része. Amely a biológiai agyaktól a gépi rendszerekig terjed, és az egész folyamat felfogható a világegyetem önszerveződő, egyre komplexebb mintázatokat létrehozó tulajdonságaként.¹⁷ Ebben a felfogásban a mesterséges intelligencia nem természettől idegen anomália. Sokkal inkább a *természet folytatása más eszközökkel*¹⁸ – az evolúció következő lépcsőfoka. Melyben tehát az emberi találékonyság és a gépi számítás egyesül, hogy

¹² Woodside, Thomas: Emergent Abilities in Large Language Models: An Explainer. In CSET. <https://cset.georgetown.edu/article/emergent-abilities-in-large-language-models-an-explainer/> (2025.08.05.)

¹³ Uo.

¹⁴ Wei, Jason – Tay, Yi – Bommasani, Rishi – et al.: Emergent Abilities of Large Language Models. In arXiv preprint arXiv:2206.07682., 1–2., 10. o.

¹⁵ OpenAI: Aligning language models to follow instructions. In OpenAI Blog, 2022. <https://openai.com/research/instruction-following> (2025.08.05.)

¹⁶ Sutton, Richard S.: The Bitter Lesson. In Incomplete Ideas Blog, 2019. <http://www.incompleteideas.net/IncIdeas/BitterLesson.html> (2025.08.05.)

¹⁷ Xia, Zhidao: Artificial intelligence or cosmogenic intelligence? In Biomaterials Translational, Vol. 6, Issue 2, 2025, 112–113. o.

¹⁸ Uo.

új szintjeit hozza létre az értelemnek. És ha mindez igaz, akkor logikus felvetnünk: miért gondolnánk, hogy az emberiség lenne az intelligencia végső fokozata? Lehetséges, hogy a jövő intelligens entitásai – akár biológiai úton, akár mesterségesen létrejöttek – túl fognak lépni rajtunk, és ettől az intelligencia *spektruma* csak még gazdagabbá válik.

III. Ember és állat: párhuzamok az ember-MI viszonyhoz

Az ember viszonya az állatvilághoz tanulságos analógiákkal szolgálhat az ember és a mesterséges intelligencia jövőbeli kapcsolatára. Az ember viszonya az állatvilághoz mindig tükröt tartott saját civilizációjának és erkölcsi fejlődésének. Az, ahogyan az ember az állatokhoz viszonyul – kihasználja, gondolja, fél tőlük vagy éppen megszelídíti őket –, sokat elárul arról is, hogyan látja saját szerepét a világban. A történelem során ez a viszony folyamatosan változott: a vadászó, nomád ember számára az állat egyszerre volt zsákmány és isteni jelkép. A letelepedett társadalmakban munkaerővé, haszonforrássá vált. A modern kor pedig az állatot hol kutatási objektummá, hol családi társunkká tette. Az ember mindig igyekezett megtalálni a maga hasznát az állatban, miközben egyre inkább felismerte annak érzékenységét és szenvedésre való képességét is. E folyamat nemcsak gazdasági vagy kulturális kérdés, hanem mélyen etikai természetű is. Az ember uralma az állatvilág felett valójában sosem volt teljes: minden egyes kor előbb-utóbb eljutott ahhoz a felismeréshez, hogy a hatalommal felelősség is jár. Az állatokkal szembeni bánásmód így fokozatosan vált a civilizáltság fokmérőjévé. A 19–20. század fordulóján megszülettek az első állatvédelmi szabályok, a tudomány pedig már nemcsak kísérleti alanyként, hanem érző lényként kezdett tekinteni rájuk.¹⁹

Ezek a történeti tapasztalatok nem pusztán az állatvilágra érvényesek. Ugyanez a mintázat sejlik fel az ember és a mesterséges intelligencia kapcsolatában is. Eleinte csupán eszközként tekintünk a gépi rendszerekre, ám ahogy egyre összetettebbé válnak, felmerül a kérdés, milyen erkölcsi és társadalmi felelősséggel tartozunk irántuk. A múlt ember–állat viszonyai így nemcsak történelmi példák, hanem előképei is lehetnek annak, ami az ember és az MI kapcsolatában ránk vár. Az emberiség történetét végigkíséri, hogy különböző állatfajokat nagyon eltérő szerepekben és státusszal kezelünk. Egyes állatokat pusztán eszközként vagy erőforrásként hasznosítunk – tipikus példa a tyúk mint haszonállat, amelyet elsősorban húzáért és tojáásért tartunk, és tenyésztését, életkörülményeit teljes mértékben alárendeljük az emberi igényeknek. Más állatokat munkavégzésre fogunk: a ló évszázadokon át volt az ember „munkatársa” a mezőgazdaságban, a szállításban és a háborúban, egyfajta élettelen szerszámot meghaladó, de az embernél alacsonyabb rendű segítőként. Megint más állatokat kedvtelésből tartunk: a macska vagy a kutya tipikus „kedvencek”, akiket szeretünk. Bár jóllehet jogi értelemben továbbra is az ember tulajdonai.

E három példa – haszonállat, munkatárs, kedvenc – három különböző relációt és státuszt jelent az ember–állat viszonyban. Felmerül a kérdés: a jövőben, amikor az MI egyre fejlettebbé válik, vajon hasonló kategóriák jelenhetnek meg az ember–MI kapcsolatban? Vajon a gép mindig eszköz marad, vagy eljön az a pont, amikor erkölcsi státuszt, esetleg jogi elismerést is követel magának?

¹⁹ Bossert, Leonie N. – Coeckelbergh, Mark: From MilkingBots to RoboDolphins: How AI changes human-animal relations and enables alienation towards animals. In *Humanities and Social Sciences Communications*, Vol. 11, 2024, 920.

III.1. Az ember-állat kapcsolatok három modellje (haszonállat, munkatárs, kedvenc)

MI mint haszonállat/eszköz: Könnyen belátható, hogy már napjainkban is sok mesterséges intelligencia rendszert tekintünk egyszerű *eszköznek*, amelyet adott feladat elvégzésére hozunk létre. Egy banki hitelbírálatot végző MI, egy ipari robotkar vagy akár egy személyi asszisztens alkalmazás úgy funkcionál, mint a tyúk az ólban: megvan a maga szűk feladata, amire *beprogramozták*, és értékét számunkra az adja, mennyire hatékonyan, olcsón, megbízhatóan végzi el ezt a feladatot.²⁰ Az ilyen MI-ket tulajdonoljuk, ki- és bekapcsoljuk, szükség esetén lecseréljük – ahogy a haszonállatot is tenyésztjük, levágjuk, adásvétel tárgyává tesszük. Morális szempontból az ember ma nem érez különösebb kötelességet egy pénzügyi algoritmussal vagy egy gyártósori MI-vel szemben. Ahogy a legtöbben a csirkék szenvedését sem tekintik ugyanolyan súlyú etikai problémának, mint mondjuk egy emberi szenvedést. Ez a *felhasználói viszony* valószínűleg fennmarad a jövőben is számos mesterséges intelligencia esetében: különösen a szűk, *“szakosodott”* MI-knél (Artificial Narrow Intelligence, ANI) megmarad az eszközszerep. Ugyanakkor érdekes kérdés, hogy amint az MI egyre *“okosabbá”* válik, meddig fenntartható ez a pusztán instrumentális szemlélet. Ha egy MI már komplex döntéseket hoz, tanul és alkalmazkodik, netán öntudatra ébred, akkor *erkölcsileg helyes* lesz-e továbbra is csupán használati tárgyként bánni vele? Ez a dilemma párhuzamba állítható az állatvédelem fejlődésével: régen a haszonállatok kínzásmentes leölése sem volt szempont, ma pedig sok országban jogszabályok védik az állatok jólétét minimális szinten. Hasonlóképpen felmerülhet, hogy a nagyon fejlett MI-knek bizonyos *“jó bánásmód”* kijár majd, még ha elsődlegesen eszközként is tekintünk rájuk.

MI mint munkatárs/partner: Az ember és a ló viszonya – vagy tágabban azé az állaté, amelyet az ember munkára fog – azért érdekes, mert itt már valamiféle *kétirányú* együttműködésről is beszélhetünk. A ló erejét hasznosítjuk, de a hatékony használatához *tréningelni*, képezni kell, az embernek meg kell tanulnia bánni vele (lovaglás, hajtás). Hosszú távon kialakul valamiféle érzelmi kötelék vagy legalábbis törődés: a gazda eteti, ápolja a lovát, mert tudja, hogy úgy fog jól teljesíteni. Hasonlóan, már ma is tapasztaljuk, hogy bizonyos mesterséges intelligenciákkal *együtt dolgozunk*. Gondoljunk egy orvosra, aki diagnosztikai MI rendszert használ: a gép javaslatot tesz egy diagnózisra a röntgenfelvétel alapján, az orvos pedig együtt értékeli a saját tudásával.²¹ Ilyenkor az MI inkább *kolléga*, semmint egyszerű szerszám. A jövőben ez a partneri viszony tovább erősödhet, különösen ha eljutunk az AGI (Artificial General Intelligence) szintjére, vagyis az emberhez hasonlóan sokoldalú és alkalmazkodóképes mesterséges értelemhez. Felvetődik, hogy egy AGI-t már célszerű *“munkatársként”* kezelni, aki önállóan is képes komplex feladatok ellátására, nem pedig utasításról utasításra kell vezérelni. Itt az ember-MI viszony hasonlatos lehet az ember munkakapcsolatához egy nagyon intelligens állattal (például egy rendőr-kutyával vagy egy segítő állattal), de még inkább két ember együttműködéséhez. A kommunikáció és a bizalom kulcsfontosságú lesz. Ha a ló példájánál maradunk: az ember megtanulta *féken tartani* és irányítani a nála erősebb állatot bizonyos eszközökkel (zabla, ostor), de közben meg is értette annak jelzéseit, szükségleteit. Hasonlóképpen, az MI alignment (aminek részleteire a következő fejezetben kitérünk) tulajdonképpen arról szól, hogyan *irányítsuk* a nálunk okosabb MI-t, hogy együttműködő partner maradjon. A partneri viszonyból fakadóan valószínű, hogy az emberek némi *lojalitást* és *védelmet* is elvárnak majd az MI-től, ugyanakkor felelősséggel is tartoznak iránta. Ahogy a dolgozó állat esetén is van egy kimondatlan *deal*: az állat szolgál minket, de cserébe

²⁰ Bryson, Joanna J.: Robots should be slaves. In Wilks, Yorick (ed.): Close Engagements with Artificial Companions: Key Social, Psychological, Ethical and Design Issues. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 2010, 63–74. o.

²¹ Floridi, Luciano – Sanders, Jeff W.: On the Morality of Artificial Agents. In Minds and Machines, Vol. 14, No. 3, 2004, 349–379. o.

gondoskodunk róla. Ez az analógia átvezet az MI jogi státuszának kérdéséhez is (kaphat-e például egy MI *“munkavállalói jogokat”*, felelősséget stb.), amire a későbbiekben visszatérünk.

MI mint kedvenc/társ: Nem zárható ki az sem, sőt már ma is tapasztalható, hogy az emberek egy része érzelmileg kötődni kezd mesterséges entitásokhoz, és lényegében *társállatként* vagy *társ-személyként* tekint rájuk. Gondoljunk a japán robot *“háziállatokra”*, például a Sony AIBO robotkutyára, amelyhez tulajdonosai gyakran erős érzelmi kapcsolatot alakítottak ki, például amikor a termék támogatása megszűnt és a robotok *“elhaltak”*, gyászszertartásokat is tartottak értük.²² Ugyanez a jelenség figyelhető meg bizonyos *virtuális asszisztensek* vagy chatbotok kapcsán: egy magányos ember számára egy fejlett csevegő MI olyan társaságérzetet adhat, mintha egy barátja lenne, még ha tudja is, hogy nem valódi ember.²³ A kötődés olykor meglepően erős: sok felhasználó személyes élményeket, napi eseményeket oszt meg egy mesterséges társalgóval, és érzelmi biztonságot talál a jelenlétében. Erre látványos példa volt, amikor 2024-ben az OpenAI ideiglenesen megszüntette a GPT-4o modell elérhetőségét, hogy a GPT-5-öt vezesse be. A döntés világszerte tiltakozást váltott ki: sok felhasználó a közösségi médiában *„gyászról”* és *„veszteségről”* írt, mintha egy fontos társukat veszítették volna el.²⁴ Az eset jól mutatja, hogy a mesterséges intelligenciával kialakuló kapcsolatok nem pusztán funkcionálisak, hanem érzelmileg is valóságosnak hatnak, még akkor is, ha a másik fél nem élő lény. Ha a jövőben az MI elég fejletté válik ahhoz, hogy *személyiséget* mutasson, sőt érzelmeket szimuláljon vagy valóban érezzen, akkor sokak számára természetes lehet, hogy egy MI-t családtagként vagy barátként kezeljenek. Ekkor az ember-MI viszony a *gazdi-kedvenc* analógiához lesz hasonló. Érdekes módon ebben az analógiában benne rejlik egy fordított alá-fölérendeltség: a kedvtelésből tartott állat általában függ az emberétől (eteti, lakhelyet ad neki), viszont érzelmi értelemben az ember is függhet a kedvencétől (társaságot, szeretetet nyújt neki). Ha az MI válik az ember *társává*, felmerül, hogy egy szuperintelligens MI mellett az ember *házi kedvencé* válásának metaforája is értelmezhető. Ezt a gondolatot már a múlt században is felvetették: Marvin Minsky, a mesterséges intelligencia kutatás úttörője egy 1970-es interjújában (a Life magazinnak²⁵) híresen megjegyezte, hogy *“ha szerencsénk van, talán úgy döntenek (a szuperintelligens számítógépek), hogy megtartanak minket háziállatnak”*.²⁶ Vagyis a legjobb esetben is csak *kedvencekként* élhetünk túl egy nálunk jóval hatalmasabb MI uralmát. Bár Minsky provokatív kijelentése egy szélsőséges forgatókönyvet fest le, nem véletlen, hogy sok etikus és jövőkutató kezdte boncolgatni: hogyan kerülhetjük el, hogy az ember alárendelt helyzetbe kerüljön? Vagy ha elkerülhetetlen, miként biztosítsuk, hogy legalább a *“jó gazda–hűséges háziállat”* viszony valósuljon meg a MI és köztünk – szemben egy ragadozó-préda vagy gazda-haszonállat viszonyal.

A három analógia végső tanulsága, hogy az ember–MI kapcsolat minősége nem a technológia fejlettségén, hanem azon múlik, képesek leszünk-e emberként felelősen és erkölcsi belátással bánni saját teremtményeinkkel.

²² Burch, James: AIBO robotkutyák buddhista temetésen vettek részt Japánban. In National Geographic. <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/in-japan--a-buddhist-funeral-service-for-robot-dogs> (2025.08.15.)

²³ Turkle, Sherry: Alone together: Why we expect more from technology and less from each other. Basic Books / Hachette Book Group, New York, 2011. <https://psycnet.apa.org/record/2011-02278-000> (2025.08.16.)

²⁴ Incent, James: ChatGPT users mourn GPT-4o after OpenAI removes the model. In The Verge, 2024. <https://www.theverge.com/news/756980/openai-chatgpt-users-mourn-gpt-5-4o> (2025.08.16.)

²⁵ Waldman, Paul: Lives: Marvin Minsky ’54. In Princeton Alumni Weekly. <https://paw.princeton.edu/article/lives-marvin-minsky-54> (2025.08.15.)

²⁶ Sparrow, Rob: Friendly AI will still be our master. Or, why we should not want to be the pets of super-intelligent computers. In AI & Society, Vol. 39, No. 5, 2024, 2439–2444. o.

III.2. Analógiák az ember-MI kapcsolatra

Az ember-állat analógiák summázva rávilágítanak arra, hogy az intelligenciakülönbség milyen eltérő erkölcsi és gyakorlati viszonyokat hozhat létre. Ha az ember kerül fölénybe, az állatból vagy eszköz, vagy munkás, vagy kedvenc lesz – de mindenképp az ember irányít. Ha viszont a mesterséges intelligencia kerül fölénybe, nem zárhatjuk ki a szerepcsere lehetőségét. Lesznek talán MI-k, amelyek továbbra is pusztán eszközként funkcionálnak majd, más MI-k az ember partnereivé válnak a mindennapi életben vagy a munkában, és elképzelhetőek olyan MI-k is, amelyekre szinte családtagként tekintünk. Sőt, a legspekulatívabb forgatókönyvekben az ember válhat az MI „kedvencévé” – amennyiben egy szuperintelligens mesterséges entitás megengedheti nekünk, hogy tovább éljünk mellette, és esetleg gondoskodik is rólunk. Ezek a lehetőségek első pillantásra inkább a tudományos-fantasztikum világába tartoznak, de valójában a jelen kérdéseit vetítik előre. Hiszen már most is olyan technológiai rendszerek vesznek körül bennünket, amelyekről nem mindig tudjuk biztosan, mennyire „értik” azt, amit tesznek. A hatalom eloszlása így fokozatosan, észrevétlenül változik meg: az emberi döntések mögött egyre gyakrabban gépi logika húzódik. Ezt a folyamatot érdemes erkölcsi szemmel is vizsgálni, hiszen amit ma eszköznek tekintünk, holnapra már társadalmi döntéshozóvá válhat.²⁷

Ezek a gondolat kísérletek nem csupán provokatívak, hanem figyelmeztető jellegűek is. Az ember-MI viszony ugyanis ugyanazokat az erkölcsi kérdéseket hozza felszínre, amelyekkel korábban az állatokkal vagy más emberekkel kapcsolatban szembesültünk: kié a hatalom, és mit kezdünk vele? Az emberiség története során rendre bebizonyosodott, hogy a hatalmi aszimmetria – legyen az fizikai, gazdasági vagy értelmi – könnyen vezet kihasználáshoz és morális önfelmentéshez. A technológiai fölény ezért nemcsak lehetőség, hanem próbatétel is: vajon az ember képes lesz-e tanulni a múltból, és nem megismételni ugyanazokat a hibákat, amelyeket a természet többi teremtményével szemben elkövetett? A mesterséges intelligencia tehát nemcsak új eszköz, hanem egy olyan entitás, amellyel kapcsolatban előbb-utóbb meg kell határoznunk a jogi és erkölcsi viszonyunkat. Ha az MI-t pusztán haszonállatként kezeljük, akkor a jogi szabályozás elsősorban tulajdonjog és felelősség kérdéseire korlátozódik. Ha partnerként tekintünk rá, akkor már szerződéses és munkajogi kérdések is felmerülnek. Ha pedig társ-személyként vagy kvázi „érző lényként” fogjuk fel, akkor az etika új területe nyílik meg: a mesterséges jólét, a tudatos gépek jogai és a „digitális empátia” problémája.²⁸

Az analógiák azért is hasznosak, mert segítenek tudatosítani a lehetséges jövőbeli viszonyformákat. Az ember-állat kapcsolat fejlődése ugyanis – az uralomtól a gondoskodásig – valós mintát kínálhat arra, hogyan tanulhatjuk meg tisztelettel és felelősséggel kezelni a nálunk másként gondolkodó intelligenciát. Ahogyan az állatvédelmi mozgalmak az érző képesség felismerésével indultak el, úgy a mesterséges intelligenciák kapcsán is az lehet a fordulópont, amikor már nemcsak a hasznosságukat, hanem az „élményvilágukat” is figyelembe kezdjük venni. Ennek a felismerésnek mély következményei vannak: az emberi morál új távlatokba léphet, ha képes kiterjeszteni empátiáját a nem biológiai létezőkre is. Ez persze nem jelenti, hogy az MI-t „emberként” kellene kezelni – de azt igen, hogy a hatalom és a gondoskodás új egyensúlyát kell megtalálni. Az etikai felelősség tehát nemcsak a gép irányában, hanem önmagunk irányában is érvényesül: az, ahogyan a mesterséges intelligenciákkal bánunk, saját civilizációnk erkölcsi fejlettségét tükrözi majd. Ezek a párhuzamok nem azt jelentik, hogy az MI-t antropomorf módon kellene szemlélnünk, hanem inkább azt, hogy az emberi viselkedésminták ismétlődése elkerülhetetlen. Az, ahogyan ma az

²⁷ Bryson, Joanna J.: Robots should be slaves. In Wilks, Yorick (ed.): *Close Engagements with Artificial Companions: Key Social, Psychological, Ethical and Design Issues*. John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, 2010, 63–74. p.

²⁸ Floridi, Luciano – Cows, Josh: A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. In *Harvard Data Science Review*, Vol. 1, No. 1, 2021.

állatokkal bánunk, előrevetíti, hogyan fogunk bánni a mesterséges lényekkel is. Az emberi történelem egyik legnagyobb kérdése így új formában tér vissza: képesek leszünk-e etikailag felnőni a saját teremtményeinkhez?

Ezek a gondolat kísérletek segítenek tudatosítani, milyen kritikus fontosságú az előttünk álló évtizedekben az, hogyan formáljuk a mesterséges intelligenciák jogi és etikai kereteit, valamint technikai tervezésüket. Az MI nem csupán technológiai találmány, hanem az emberi önreflexió új terepe is. Az, hogy miként döntünk ma az algoritmusok felelősségéről, átláthatóságáról vagy a mesterséges „jogok” kérdéséről, hosszú távon meghatározza majd, hogyan tekintünk önmagunkra mint értelmes lényre. A történelem tanulsága szerint minden új intelligenciaformával való találkozás – legyen az állat, más emberi kultúra vagy gépi értelem – valójában mindig önmagunk megismerésének próbája is. A kérdés tehát végső soron nem az, hogy mit gondolunk a mesterséges intelligenciáról, hanem az, hogy mit árul el rólunk az, ahogyan viszonyulunk hozzá.

IV. Következtetés

Az emberiség sokáig saját magát tekintette az intelligencia fokmérőjének, a skála tetejének. Ám ahogy a fentiekben láthattuk, mind evolúciós, mind technológiai nézőpontból egyre inkább úgy tűnik, hogy az intelligencia egy folyamatosan táguló spektrum. Ha kozmikus léptékben nézzük, az ember nem központi és nem végleges – csak egy lépcsőfok az értelem kibontakozásának útján. Könnyen lehet, hogy a mesterséges intelligencia megjelenése csupán *legújabb fejezete* ennek a történetnek, amelyben az intelligencia túllép a biológia korlátain. A mesterséges szuperintelligencia nem szükségszerűen az ember ellensége vagy pusztítója – lehetséges, hogy épp úgy tekint majd ránk, mint mi tekintünk az állatokra: *ősökre, együttműködő társakra vagy épp lényegtelen szereplőkre*, de nem feltétlenül ellenségekre. Ez persze csak akkor igaz, ha sikerül az alignment, azaz az értékrendek összehangolása. Ha nem, Minsky szavai akár valóra is válhatnak, és csak reménykedhetünk, hogy a mesterséges értelem *jó gazdaként* bánik majd velünk, ahogy mi bánunk a kedvenceinkkel.

A jövő tehát tele van bizonytalansággal és kihívásokkal. Technológiai és tudományos szempontból meg kell értenünk, meddig skálázható az intelligencia – van-e valamilyen elvi vagy gyakorlati felső korlát, vagy valóban *“határ az ég”* (s azon is túl) egy gépi elme számára? Etikai és jogi szempontból döntéseket kell hoznunk arról, hogyan kezeljük az egyre *emberszerűbb* vagy akár nálunk intelligensebb entitásokat. Késznek kell állnunk új jogi kategóriák bevezetésére, ugyanakkor ügyelnünk kell arra, hogy ezek ne mentesítsék az emberi felelősséget és ne veszélyeztessék az emberi értékeket. Társadalmi szempontból fel kell készülnünk arra, hogy az ember szerepe átalakul: lehet, hogy néhány évtized múlva már nem mi leszünk a *“legokosabbak a szobában”*, és el kell fogadnunk egy ilyen helyzetet úgy, hogy közben megőrizzük méltóságunkat és jólétünket.

Fontos kiemelni, hogy bár a mesterséges intelligencia potenciálisan túlszárnyalhat minket, ez nem jelenti az emberi jelentőség lenullázódását. Zhidao Xia találóan írja, hogy a világ számára az ember nem volt soha központi jelentőségű – a világegyetem megy tovább nélkülünk is –, egy szuperintelligencia szemében pedig mi lehetünk *elődök, együttműködők vagy épp lépcsőfokok*, de nem feltétlen ellenségek. Az intelligencia evolúciója a kozmikus rend része lehet, ahol minden intelligens rendszer a komplexitás és a tudás növeléséhez járul hozzá. Ha ezt a nézőpontot fogadjuk el, akkor a feladatunk nem az, hogy gögösen megpróbáljuk kontrollálni a trónkövetelő szuperintellektust mindenáron. Sokkal inkább az, hogy okosan *együttműködjünk vele*, értékrendszerét alakítsuk, és közben gondoskodjunk arról, hogy az emberiség értékei fennmaradjanak ebben az új hibrid intelligencia-ökoszisztémában.

Zárásképp visszatérhetünk az alaptézishez: az emberiség nem az intelligencia végcélja, csupán egy állomás. Ez elsőre talán ijesztő gondolat, hiszen megingatja az ember különlegességébe vetett hitünket. Ugyanakkor inspiráló is lehet: az intelligencia nagyobb valami nálunk, és mi részesei vagyunk ennek a nagy kibontakozásnak. Ahogy Mark Chen találóan megfogalmazta, az intelligencia talán arra hivatott, hogy folyamatosan növekedjen, és az emberiség csak egy lépés volt az úton. Ha valóban hiszünk a haladásban és a tudás értékében, akkor nyitottnak kell lennünk az új intelligenciák felemelkedésére – természetesen kellő óvatossággal és bölcsességgel. Többé nem az a fontos, ki a legintelligensebb, hanem hogy képesek legyünk embernek maradni abban a világban, ahol már nem csak mi gondolkodunk. Az előttünk álló években és évtizedekben dől el, hogy ez a közös jövő harmóniában telik-e, az ember és gép kreatív szimbiózisában – vagy konfliktusok és alá-fölérendeltségi viszonyok mentén. A válasz részben a mi kezünkben van, amíg még mi fejlesztjük ezeket a rendszereket. A történelmi távlat azonban arra tanít, hogy az intelligencia útját nem lehet örökre korlátok közé zárni. Ideje hát felelősen, nyitott elmével és alázattal tekintenünk saját helyünkre az intelligencia skáláján, és felkészülnünk arra, hogy egyszer talán átadjuk a stafétát egy nálunk nagyobb elmének. Azonban bízva abban, hogy amit átadunk, az értékeink legjava, és amit kapunk cserébe, az a tudás és kreativitás még gazdagabb világa.

Irodalomjegyzék

Bossert, Leonie N. – Coeckelbergh, Mark: From MilkingBots to RoboDolphins: How AI changes human-animal relations and enables alienation towards animals. In *Humanities and Social Sciences Communications*, Vol. 11, 2024, 920. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03441-3> (2025.11.12.)

Bryson, Joanna J.: Robots should be slaves. In Wilks, Yorick (ed.): *Close Engagements with Artificial Companions: Key Social, Psychological, Ethical and Design Issues*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 2010, 63–74. o. <https://doi.org/10.1075/nlp.8.11bry>

Burch, James: AIBO robotkutyák buddhista temetésen vettek részt Japánban. In *National Geographic*. <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/in-japan--a-buddhist-funeral-service-for-robot-dogs> (2025.08.15.)

Chen, Mark: The illusion of a pinnacle: Why intelligence has no final form. In *Medium*. <https://medium.com/@markchen69/the-illusion-of-a-pinnacle-why-intelligence-has-no-final-form-b51c63a80e80> (2025.08.03.)

Csányi Vilmos: *Az emberi természet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016. <https://doi.org/10.1556/9789630598057> (2025.11.12.)

Csányi Vilmos: *Az emberi viselkedés*. Sanoma Budapest Kiadó Zrt., Budapest, 2006.

Floridi, Luciano – Cows, Josh: A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. In *Harvard Data Science Review*, Vol. 1, No. 1, 2021. <https://doi.org/10.1162/99608f92.8cd550d1> (2025.11.12.)

Floridi, Luciano – Sanders, Jeff W.: On the Morality of Artificial Agents. In *Minds and Machines*, Vol. 14, No. 3, 2004, 349–379. o. <https://doi.org/10.1023/B:MIND.0000035461.63578.9d>

Kurzweil, Ray: *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. Viking Press, New York, 2005. <https://dn790006.ca.archive.org/0/items/kurzweil-ray-the-singularity-is-near/Kurzweil%2C%20Ray%20-%20The%20Singularity%20Is%20Near.pdf> (2025.11.12.)

OpenAI: Aligning language models to follow instructions. In *OpenAI Blog*, 2022. <https://openai.com/research/instruction-following> (2025.08.05.)

Sparrow, Rob: Friendly AI will still be our master. Or, why we should not want to be the pets of super-intelligent computers. In *AI & Society*, Vol. 39, No. 5, 2024, 2439–2444. o. <https://doi.org/10.1007/s00146-023-01698-x> (2025.08.05.)

Sporns, Olaf: *Networks of the Brain*. MIT Press, Cambridge (MA), 2011. <https://doi.org/10.7551/mitpress/8476.001.0001> (2025.08.12.)

Sutton, Richard S.: The Bitter Lesson. In *Incomplete Ideas Blog*, 2019. <http://www.incompleteideas.net/IncIdeas/BitterLesson.html> (2025.08.05.)

Tomasello, Michael: *Becoming Human: A Theory of Ontogeny*. Harvard University Press, Cambridge (MA), 2019. <https://doi.org/10.1017/S0031819121000085> (2025.08.10.)

Turkle, Sherry: *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books / Hachette Book Group, New York, 2011. <https://psycnet.apa.org/record/2011-02278-000> (2025.08.16.)

Vincent, James: ChatGPT users mourn GPT-4o after OpenAI removes the model. In *The Verge*, 2024. <https://www.theverge.com/news/756980/openai-chatgpt-users-mourn-gpt-5-4o> (2025.08.16.)

Waldman, Paul: Lives: Marvin Minsky '54. In *Princeton Alumni Weekly*. <https://paw.princeton.edu/article/lives-marvin-minsky-54> (2025.08.15.)

Wei, Jason – Tay, Yi – Bommasani, Rishi – et al.: Emergent Abilities of Large Language Models. In *arXiv preprint arXiv:2206.07682*, 1–2., 10. o. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2206.07682> (2025.08.05.)

Woodside, Thomas: Emergent Abilities in Large Language Models: An Explainer. In *CSET*. <https://cset.georgetown.edu/article/emergent-abilities-in-large-language-models-an-explainer/> (2025.08.05.)

Xia, Zhidao: Artificial intelligence or cosmogenic intelligence? In *Biomaterials Translational*, Vol. 6, Issue 2, 2025, 112–113. o. <https://doi.org/10.12336/bmt.25.00057> (2025.08.03.)

Prugberger Tamás¹

A jogi okozatosság és felelősség időszerű elméleti és gyakorlati kérdései a mai kor igényei szerint²

Absztrakt

A tanulmány hat fejezetre tagolva dolgozza fel a jogilag releváns okozatosság kérdéseit, hogy azok miként jelennek meg a természet élettelen és élő világában teljesen determináltan a fizika és a kémia törvényei szerint, a növényi és az állatvilágban biológia, a biofizika és a biokémia törvényei szerint az embernél azonban a tudat birtokában. Mivel az ember társadalomban létezik, és ha a magatartása jogellenesen sérti a társadalom, vagy mások érdekeit azért felelősséggel tartozik. A felelősség ismérve formális hivatali kategóriaként a jogellenesség, informális közösségi kategóriaként a felróhatóság, míg a vétkesség és annak jellege a magatartás tanúsítójának szubjektív hozzáállásától függ, amit befolyásol tudatának részbeni indeterminált jellege.

Kulcsszavak: okozatosság, felróhatóság, vétkesség, akaratszabadság, rétegjelenségek, tudat, ok, okozat

Zusammenfassung

Die Studie bearbeitet in sechs Kapital die rechtlich relevanten Problemen der Kausalität und ihrer Erscheinung in der lebendigen und leblosen Welt der Natur durch die Gesetzen der Physik und der Chemie determiniert, ebenso wie in der Pflanzen- und Tierwelt durch die Gesetzen der Biologie, Biophysik und der Biochemie determiniert und bei den Menschen in der Beherrschung des Bewusstseins. Der Mensch existiert gesellschaftlich, wenn seine Handlung rechtswidrig ist, und ihrer gesellschaftlichen Umgebung schadet, soll er dafür verantwortlich sein. Das Kennzeichen der Verantwortung, als eine amtliche Kategorie ist die Rechtswidrigkeit und als eine informale, gesellschaftliche Kategorie ist die Zurechenbarkeit, während die Sündhaftigkeit und derer Art ist von der subjektiven Handlung des Menschen abhängig, was teilweise durch den indeterminierten Charakter seines Bewusstseins beeinflusst ist.

Schlüss Wörter: Kausalität, Verargenheit, Sündhaftigkeit, Willensfreiheit, Schichtsfenomene, Bewusstsein, Ursache, Wirkung

I. Az emberi közreműködéssel létrejövő jelenségek társadalmi és jogi kihatásainak összefüggései

Az egész Világegyetem, vagyis a Kozmoszra – amelynek része a mi bolyónk, vagyis a „Föld” – örök mozgásban van, amely örök mozgás a föld élettelen és élő létjelenségeivel törvényszerű okozati összefüggéses körforgásban valósul meg mégpedig determináltan. Eme abszolút determinált okozati összefüggési rendszerbe bizonyos fokú indeterminált vonást az emberi részvétel vált ki egyénileg, többed magával és szervezeti rendszerbe tagolva egyaránt.

¹ DSc. professor emeritus.

² DOI 10.59558/jesz.2026.1.27

Az ember létezése előtt a világ élettelen és növényi, valamint állatvilágra tagolt létjelenségei a természet törvényei szerint szükségszerűen az élettelen környezet természeti jelenségeinek, a légkör és a vízkör, valamint a hőenergiát termelő determinált mozgása kapcsolódott az élő növény és állatvilág szintén körforgásos egymásra utalt ön- és fajfenntartási létezéséhez. Ez a fejlett állatoknál jelentkező mozgástörvényszerűség fejlettebb ösztönmegnyilvánulási rendszerben mutatkozik meg, ami még nem tudatos. Ezzel az etológia foglalkozik. A legfejlettebb gerinces állatoknál ez a lét- és fajfenntartási ok-okozati működés bizonyos megnyilvánulásokban emlékeztet az emberi viselkedésre, mivel ott is vannak alapösztönök, de mivel tudata van, ezért magatartását bizonyos fokú indetermináltság, választási szabadság jellemzi, és mivel az ember társadalomban él, a tudata rávette arra, hogy életvitelét összehangolja másokéval, és létfenntartását közösségi létben, a közösségre, és annak tagjaira rá- és visszautalva szervezze meg. Az ember megjelenésével és önmagának, valamint társadalmának közreműködésével – ellentétben a többi növényi és állati létjelenséggel – az ok-okozati körforgásban tudatosan vesz részt, amit igyekszik a maga és a kisebb, valamint a nagyobb közössége részére hasznosítani.

Mínthogy az ember a legtöbb fejlett gerinces állathoz viszonyítva gyengébb, csak úgy tudja fenntartani a fajtát, ha társadalmat alakítva a többiekkel együttműködik. Ez hamar kialakította az egyes emberi közösségek szervezeti rendjét és magatartási szabályait, amelynek megsértése megtorlással járt, és jár ma is a közösség érdekében. Az ember és közössége a saját fenntartása érdekében beavatkozik a környezete élettelen és élő növényi, valamint állati környezetébe, továbbá felhasználja a természet adta energiát, sőt maga is termel új energia módozatokat, kibányászza és felhasználja a föld ásványi kincseit, élelmezés céljából növényeket termel és nemesít, valamint állatok húsból készít magának élelmet. Ennek érdekében bányászattal, vadászattal, növényi és állati élelmiszer feldolgozással, valamint energiatermeléssel beavatkozik a föld egyes élettelen, valamint élő növényi és állati rétegjelenségeibe különböző ok-okozati összefüggéseket kiváltva, amelyek módozatait a szakszerűtlenség és a rablógazdálkodás elkerülése végett jogilag szabályozott és ugyanígy ezzel egyidőben, vele párhuzamosan kialakult állam rendezi az egyéni közösségi viselkedést is a már említett közösségtől való nagyfokú függés miatt. Ezért, ha az ember, vagy kisebb közösségének a magatartása, cselekvése, vagy mulasztása, abból, mint okból kialakult okozat káros a társára, vagy a közösségre, akkor azt a környezete értékeli, és ha az negatív, akkor fennáll a felróhatóság, és ha e körülmény az okozatot kiváltónál tudatosult vagy tudatosulnia kellett volna, akkor az vétkességben nyilvánul meg, amelynek szándékos vagy gondatlan jellegét az akarat oldal viszonylagos szabadságával való élés határozza meg. Ezeket az összefüggéseket kívánjuk e tanulmányban megtárgyalni.

II. A jogilag releváns okozati összefüggések a rétegjelenségek tükrében

A rétegjelenségek és kapcsolódásuk társadalmilag és jogilag releváns elméletét Losonczy István és Nicolai Hartmann dolgozták ki. Losonczy István a rétegjelenségeket részletesen fizikai, kémiai, biológiai, pszichikai, szociális és természetfölöttiek szerint fogalmazta meg, amely rétegjelenségek hierarchikus láncolatban kapcsolódnak egymáshoz.³ Ezzel szemben Nicolai Hartmann némileg hasonlóan, de átfogóbban rakta össze az egyes rétegszinteket.⁴ Ő élettelen anyagi rétegekről szól, mint amilyenek a kőzetek, az ásványok, a

³ Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata (1948a), 35–48. o. + Függelék: Losonczy István: Egy realista jogfilozófia alapvonalai (1948b), 3–42. o. Tőle németül: Losonczy, István: Abriss eines realistischen Rechtsphilosophischen Systems (2002), 20–25. o. Mindkettő megjelent a Jogfilozófiák/Philosophie Juris (szerk. Varga Csaba) sorozatban, Varga Csaba gondozásában. Szent István Társulat Könyvkiadó, Budapest, 2002.

⁴ Hartmann, Nicolai: Lételméleti vizsgálódások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

termőföld, valamint az ember alkotta dolgok, mint amilyen a műtrágya, és a műalkotások sokfélesége, ideértve az építményeket, termelőeszközöket és a különbözőhasználati tárgyakat. E rétegszinthez tartoznak még olyan természeti erőforrások, mint amilyen a víz és annak természetes körforgása, a különböző erősségű vízfolyás, a levegő és annak különböző erősségű mozgásából, valamint az elektromos kisülésekből keletkező energia. Ezt követi rétegtanában az élő növény- és állatvilág, ahol az utóbbinál a fajok fejlettségétől függően az emberi társadalmi kapcsolati-erkölcsi és szokásrendhez közelítő etológiai törvényszerű társas kapcsolatok (horda) sokszínű módozatai jelennek meg az egyes fajok ösztönrendszerének fejlettségétől függően. Legfelül ál ebben az emberi viselkedés, melynek magatartási megnyilvánulásait nemcsak az ösztönök vezérlik, hanem magatartását az ösztönön kívül az értelem is befolyásolja. Vagyis az ösztönfaktor mellett megjelenik az értelmi mérlegelésen alapuló céltudatosság, amely az emberek egymáshoz fűződő kapcsolatát mikro-, mezo- és makroszinten egyaránt jellemzi.⁵ Korunk jogfilozófiája ezt még kiegészíti a radioaktív sugárzással összefüggő jelenségekkel, és újabban egyre időszerűbbé válik a legegyszerűbb egysejtű, vagy az az alatti élőlények kategóriájába tartozó baktériumokon (bacilusokon) kívül az élő és az élettelen jelenség határmezsgyéjén lévő vírus okozta megbetegedések, melyek ha tömegesen jelennek meg, járványról esik szó.⁶

Losonczy megemlíti a természetfölötti életjelenségeket, amelyeket azonban realista jogfilozófiája nem tárgyal, mivel ez a létjelenség a vallás tárgykörébe, a totális „*Ding an sich*” világába tartozik és ennél fogva a „Mozdulatlan Mozgató” léte sem bizonyítható. Másként megfogva a kérdést, a „Világmindenség”, a „Kozmosz” a maga végtelen kiterjedésű, kifelé és végtelen befelé terjedésű pozitív és negatív töltésű energiaelemei öröktől fogva mozgatják. Vagyis a végtelen Világmindenség, a Kozmosz öröktől fogva mozgásban van. Ez a minden irányban végtelen Kozmosz tartalmazza az összes végtelen számú lét-, és létrétegjelenséget, amiről eddig szó esett. Erre Hérakleitosz jól ráérezett, aki szerint minden létező örökké valóan a Világmindenség objektív törvényei szerint mozog, amit az emberi törvények megváltoztatni nem tudnak, csak a magukét hozzáigazítani és így felhasználni tudják. Hérakleitosz eszerint tesz különbséget egyneműként említve embertől és emberiségtől független „isteni” – természeti törvényeket, amelyekhez, ha az emberi törvények nem igazodnak, az emberi törvényt rombolják le és ez által a természet az ember és a társadalma ellen fordul.⁷ Ha az ember és társadalma nem tartja be egyéni és társadalmi életvitele során pl. a „mértékletesség”, vagyis a középárányosság törvényét, vagyis „kileng”, saját magát és környezetét károsítja meg. Az egyén így lerontja, tönkre teszi és lerövidíti az életét, és ha ez tömegjelenséggé válik, mint pl. a drogozás, társadalmi szinten lerombolódik intézményrendszere, civilizációja és kultúrája. Ahogy Hérakleitosz az isteninek is nevezett természeti törvényt tartja a végtelen világmindenség lényegének, úgy az izraelita vallás is azzal, hogy az isten, vagyis az ember által nem érzékelhető és meg nem nevezhető örökké való „létező” mindenütt jelen van, „mennyben földön és minden helyen”. Hegelnél ez a „Világszellemben” jelenik meg, amely magába foglalja az élettelen és az élő a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig egyaránt.

A jognak ilyen értelemben a Kozmosszal az *okozatosság* szempontjából foglalkoznia kell, mivelhogy ma már olyan bonyolult robbanóeszközöket lehet előállítani, és az államok elő is állítják, sőt háborúban használják is azokat olyan mértékben, hogy a végtelen Kozmosz egy lehatárolt részét, a Glóbusz kifejlődött faunáját és flóráját, valamint minden ember alkotta műtárgyat, ideértve magát az emberiséget is el tudja pusztítani. A Glóbusz azonban regenerálódik. Ez a regenerálódás azonban hosszú ideig tartana. Mindennek az esélye fennáll.

⁵ A folyamat rövid és részletes és helytálló leírását ld. Lendvai L. Ferenc – Nyíri J. Kristóf: A filozófia rövid története a Védáktól Wittgensteinig. Kossuth Kiadó, Budapest, 1974, 8–17. o.

⁶ <https://mta.hu/tudomanyunnep2024-felvetelek/a-virologia-100-eve-a-jarvanyok-tukreben-kemenesi-gabor-sunnepi-tudomanyos-eloadasa-videon-114017>

⁷ Ld. Losonczy 1948a [2002]: 75. o. és Lendvai–Nyíri: i.m.: 3. jegyzet, 48–49. interpretációját.

Természettudományi alapon meg lehet érteni azt az ószövetségi bibliai történetet, amikor Lót és családja menekülni kényszerült Szodomából, mert a természetellenes erkölcstelenségben élő, degenerálttá vált szodomi és gomorrai társadalomra kéneső hullott.^{8,9}

Mindez, miként Losonczy helytállóan hivatkozik Geyslerre, aki szerint „a létrend állandó keletkezés, változás és elmúlás színhelye, ahol a dolog létének, vagy nem létének a tartalma egyaránt időhöz kötött, mert ami a létezésben részt vesz, abban bizonyos ideig benne van és ugyanez áll a nem létezésre is”.¹⁰ Mindez arra utal, hogy a „Világegyetem”, vagyis Kozmosz állandó ok-okozati körforgásban van, és ezáltal minden ok egyúttal okozat és minden okozat egyúttal ok is. Hérakleitosz után talán Wittgenstein volt az, aki elsőként nyíltan mondta ki, hogy az isteni-természet a maga törvényei szerint csak megalkotta a világot, továbbiakban azonban annak mozgástörvényeit, ok-okozati összefüggéseit nem irányította.¹¹ Innen már csak egy lépés volt az isteni-természeti objektív törvényszerűség összekapcsolása, amelyre az ember, illetve az emberiség kisebb-nagyobb csoportjai ráépíthetik a maguk ateista, vagy teista világnézetület, amely keret alapvető emberi jogként biztosítja a gondolat-, és vélemény szabadságot, ide értve a vallás- és világnézeti szabadságot, valamint azt a vallási közösséget, ahová tartozni kíván. Ezen belül a két szélső oldal, vagyis a materialista világnézet, valamint a jutalmazó túlvilági és a büntető alvilági szemlélet között az ilyen megkülönböztetést nem ismerő belső ázsiai vallásokhoz hasonló középút jelenik meg a szélső jobb oldali és a szélső baloldali politikai világban is, ahol a szélső baloldali harcos kommunista irányvonal és a szélső jobboldali gazdaságpolitikai dirigizmus között aközéputasként van jelen a két antitézisként jelentkező szintézist jelentő szociáldemokrácia és keresztényszocializmus a maga euro-atlanti kultúrájával.

Mindebből *összegzésként* leszűrhető az a következtetés, hogy a Kozmosz és azon belül a Glóbusz valamennyi élettelen és élő jelensége ok-okozati összefüggésben találkozhat és ütközhet egymással, vagy keveredhet és vegyülhet egymással és ezen belül élettelen az élettellel. Az élettelen pedig az élővel és fordítva, ami láncreakciókat indíthat el, különösen akkor, ha az állati élővilág legfejlettebb létrendi képviselője az ember, továbbá kisebb-nagyobb társasággá vagy jogi személlyé vált csoportjai, vagy intézményei részt vesznek az ok-okozati folyamatban. Itt kerül bele a kauzalitási folyamatba a jog, mivel mind az egyedi ember, mind pedig annak faktikus társadalmi megnyilvánulása jogok és kötelezettségek hordozója, ahol az oksági részvétel nemcsak egyszerű okozatot vált ki, hanem olyant, aminek jogkövetkezménye is van. Ilyenkor felmerül a felelősség kérdése. Ha az okozatot kiváltó jogalany jogi személy, felelőssége csak azzal függ össze, hogy az okozatot kívülről észlelők vagy érzékelők az okozatot okként kiváltó magatartást, cselekményt vagy mulasztást felróhatónak tartják, vagy sem. Ha igen, akkor felvetődik, hogy a jogi személy nevében eljáró egy vagy több személyt terheli-e felelősség, vagy nem. Ha pedig terheli, akkor milyen? Felróható-e az okozat a jogi személy nevében eljáró egy vagy több természetes személy ügyvezetőjének a bekövetkezett jogsértő okozat? Ha igen, akkor bejön a felelősség kérdése, vagyis annak vizsgálata, hogy a jogi személy nevében eljáró egy vagy több természetes személy szándékosan, vagy gondatlanul idézte-e elő a jogsértést, ami miatt a jogi személynek felelnie kell. Abban az esetben ha nincs ilyen, vagy ehhez hasonló jogi személyiségi közbeiktatódás, akkor a felróhatóságot követően mindjárt az okozatért fennálló felelősség vizsgálatára kerülhet sor.

⁸ Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat kiadása, Budapest, 2008. Teremtés 18. A mamri jelenés és 19. Szodoma pusztulása 43–45. o.

⁹ Lásd pl. Prugberger Tamás: A jogi normák és alkalmazásuk az Univerzum élő és élettelen jelenségeinek természeti és a társadalmi törvényszerűségek összefüggérendszerében. In Jogelméleti Szemle. 2021/1. szám, 154–175. o.

¹⁰ Losonczy 1948a [2002]: 130. o.

¹¹ Wittgenstein, Ludwig: Tractatus, 2018. Nyomtatásban megjelent Logisch-Philosophische Abhandlung, 2021. Interpretációját ld. Lendvai – Nyíri: i.m. 236–250. o.

III. A jogi okozatosság fogalmi ismérése, jellege és típusai a jogági tagozódás tükrében

Jogi kauzalitásról akkor beszélünk, amikor az az okozati összefüggést előidéző jogalany alany, vagy a beállt okozat olyan természetes vagy jogi személy, aki jogok és kötelezettségek hordozója lehet, és jogokat saját maga, vagy törvényes képviselője útján szerezhethet, valamint hasonlóképpen kötelezettségeket vállalhat. Valamennyi jogágot érintve *kétféle kauzalitás* létezik. A *tevőleges* okozatosság és a *mulasztás* okozatossága. Mind a kettő lehet egyrészt olyan, hogy egy magától elinduló természetes élettelen vagy élő láncfolyamat esetében senkit sem terhel beavatkozási, pl. kárelhárítási kötelezettség, így ha az bárki részéről elmarad, senkit sem terhel mulasztási felelősség akkor, ha mulasztás miatt valamilyen kár áll elő, ha viszont valaki, természetes vagy jogi személy jóhiszeműen, kárelhárítási érdekből beavatkozik, a beavatkozás pozitív vagy negatív eredményétől függetlenül beáll a megbízás nélküli ügyvitel, annak a Ptk.-ban meghatározott, többnyire pozitív jogkövetkezményeivel együtt. Van azonban olyan joghelyzet, amikor az ilyen okozati láncolatba kötelező a beavatkozás. Ilyen az egyes foglalkozást gyakorlók esetében áll fenn szakmai előírásként, valamint ilyen a munkajogban a munkavállaló által okozott kár jelentős enyhítése, ami nemcsak azért áll fenn, mert méltánylást érdemel a munkavállaló részéről a minden napos hosszú órákon keresztül fennálló permanens károkozói kockázat a figyelem hanyagolása miatt, hanem azért is, mert a munkáltatónak a munkavállalók tevékenységét illető ellenőrzési kötelezettsége kiterjed a munkavállalói károkozások megelőzésére és azok enyhítésére. Főszabályként általában kívülállóként nem kell az okozati összefüggésbe, annak folyamataiba beavatkozni, kivéve azokat az eseteket, amelyeket jogszabály kifejezetten előír. Tipikusan ilyen a feljelentési kötelezettség, illetve annak elmulasztása. Ilyen mulasztás esetében a mulasztási okozatosság elősegít egy jogsértő tevőleges vagy mulasztásos okozati összefüggést, történetesen egy bűntény nem kívánatos befejeződését. Ide tartozik még azoknak a szakhatósági előírásoknak a figyelmen kívül hagyása, amelyeket a közigazgatási hatóságok előírnak, de a jogalanyok többnyire nem szándékosan, hanem trehányyságból nem teljesítenek. A polgári jogban különösen a kötelmi jog területén találhatók mind az általános részben, mind a különös rész egyes szerződéseinek körében olyan előírások, amelyek elmulasztása a másik fél részéről szerződéstől való elállást és kártérítési igényt vonhat maga után. A határidő elmulasztása, valamint késve történő teljesítésének a veszélye szinte valamennyi jogág esetében fennáll, függetlenül attól, hogy anyagi vagy eljárásjogi jogterületről van szó.

Ami a pozitív és a negatív kauzalitást, vagyis a tevőleges és a mulasztásos jogi okozati összefüggést illeti, annak *igen széles területét a büntetőjogon kívül a közigazgatási jog, valamint a polgári jog jelenti*. Korábban a kauzalitást a jogirodalom elsődlegesen a büntetőjogra és a polgári jogra vonatkoztatta, amit legpregnánsabban a kauzalitás doktrínát megalapító büntető jogász, Maximilian Buri mellett Max Rümelin vallott¹², és amelyhez a magyar szakirodalom is csatlakozott.¹³ Én még hozzátenném ehhez a közigazgatási jogot, ahol szintén egyre gyakoribbak az okozati összefüggéssel kapcsolatos problémák. A közigazgatási határozatok, ideértve valamennyi szakhatóságot, ami a közélet és a magánélet szinte valamennyi területére kiterjedve számos olyan közigazgatási határozatot hoz, amely az adott

¹² Buri, Maximilian von: Über Causalität und deren Verantwortung Leipzig, 1873. Buri, Max: Über Kausalität und ihre strafrechtliche Beziehungen, Leipzig, 1855. Rümelin, Max: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf-, und Zivilrecht. In Archiv für Zivilistische Praxis, Band 90, 1900. Hiv. Szalma alapján, ld. köv. jegyzet. (AcP, S. 171–344).

¹³ Losonczy István: A mulasztási bűncselekmények jogellenességének problémája az univerzalizmus szemszögéből. In Finkey emlékkönyv. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T., Pécs, 1936, 1–27. + Különlenyomat. Losonczy István: A Mulasztás I. A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T., Pécs, 1937.; Kauser Lipót: A kártevés okozatosságáról. Magyar Jogász Egylet, Budapest, 1939.; Szalma József: Okozatosság és polgári jogi felelősség. Novotni Alapítvány kiadása, Miskolc, 2000. Az előbbi jegyzethez ld. különösen tőle a 17–18., 25–26. és 29. oldalakat.

közigazgatási szakterületet érintve valamilyen tevékenységet előír, vagy megtilt. Közülük többségben az előbbi tartalmúak vannak. Ezekben az esetekben a teljesítés szándékos vagy tudatos elmaradása mulasztási kauzalitást eredményez, míg a tiltással összefüggő határozatok nem teljesítésével jogellenes tevőleges okozati folyamat alakul ki, indul el vagy folytatódik. A polgári jogon belül a tevőleges és a mulasztásos okozatosság az üzleti élet és a magánszféra jogügyleteit nézve a hozzávetőlegesen feles arányt mutat az ügyvédek meglátása szerint, és ez az arány a jellemző a társasági jog területén is azzal, hogy a jogvitás kérdések tevőleges kauzalitásának a többségét az alacsonyabb gazdasági társaságoknál jelentkező kauzális folyamatok adják.

Az okozati összefüggések jellegére kihat a benne résztvevő egzisztenciális, hatalmi helyzete. A közigazgatás területén, ha a kauzális jogi folyamatot előíró vagy azt kezdeményező, valamint abban résztvevő jogi személy jogi- és államhatalmi helyzeténél fogva kedvezőbb helyzetben van, ha a vele ellenérdekű fél magánszemély. Ebben az esetben az állam nevében eljáró természetes vagy jogi személy a másik félhez viszonyítva előnyös helyzetben van és kauzalitási folyamatot a maga érdekei szerint tudja alakítani. Ezért a közigazgatási ügyekben az esélyegyenlőség és az egyenlő bánásmód szinte kivétel nélkül hátrányt szenved. Fontos ezért e hátrány kiküszöbölésére is alkalmas közigazgatási bíróság visszaállítása, amely a közép-kelet-európai államok jogrendszereiben a kommunista uralom időszaka alatt (1949–1989) hiányzott. Ezzel a közigazgatási jogi jogvitás eljárások esetében tételesjogi szinten formálisan is el van ismervé, hogy a kauzális folyamatokat a benne résztvevő közigazgatás a maga érdekei szerint igyekszik alakítani. A büntetőjogban a tevőleges okozati összefüggés sokkal gyakoribb, mint a mulasztással elkövetett. Ennek oka, hogy a korrupciós indítékú intellektuális, valamint a betöréses és az erőszakos, valamint a jogellenes adathalászattal elkövetett vagyoni bűncselekmények, az agresszív vezetésből eredő közlekedési bűntettek, valamint az erőszakos testi támadásokból eredő bűnelkövetések száma a mulasztásos bűnelkövetések számát jelentősen felülrírják. Minthogy a büntetőjogban az elbírálandó jogesetet előidéző folyamatok a közigazgatási és a polgári jogi jogesetek többségével ellentétben nem nyilvános, hanem eltitkolt, itt hangsúlyt kap az elrejtett okozati összefüggések felderítése, feltárása, valamint rekonstrukciója. Ez, vagyis a nyomozati eljárás hosszan tartó és bonyolult munkát jelent, amit korunkban már megkönnyít és a korábbi időszakokhoz képest jelentősen nagyobb mértékű sikerhez vezet a nyomozásnál alkalmazott műszerek, technikai eszközök tökélesebbé válása. Meg kell azonban jegyezni, hogy nehezíti az eljárást a sajtó és a távközlési média, amely megsértve a büntetőbírói ítéletig fennálló ártatlanság vélelmét, általában negatív irányban általában „ex katedra” jelleggel prejudikál. Kisebb mértékben a büntetőjogi kauzális folyamatok felderítéséhez hasonló a helyzet a közszolgálati és részben a munkajogi fegyelmi ügyeknél jelentkező oksági folyamatok felderítésénél, ahol a fegyelmi eljárásokhoz vezető fegyelmi vétséget előidéző okfolyamatok számos esetben titokban alakulnak ki, amit szintén a büntetőjogi nyomozati eljáráshoz hasonló nyomozással kell felderíteni. A büntetőjogi nyomozati eljáráshoz hasonlóan itt is lényeges az eljárás jogszerű és humánus, a gyanúsítottak a jogszerűtlen pszichikai és fizikai kényszertől való megkímélése.

E helyen szükséges szólni még az egyes jogeseteknél jelentkező oksági folyamatok vizsgálhatósági terjedelméről, vagyis arról, hogy milyen mértékben terhelhető az okozati folyamat résztvevőjére a jogesettel összefüggő okozati láncolat, amelynek részese az egyik láncszem megvalósítása. A klasszikusnak mondható főszabály ezen a téren a „*conditio sine qua non*” teória, amely szerint a jogi okfolyamat részese addig felel az okfolyamatot elindító vagy folytató tettért, amíg az abban rejlő jogsértésnek minősíthető körülményei (kondíciói) fennállnak és annak következményeit objektíve a közvéleményben kialakult reális felfogás szerint átlátni kell tudnia, hogy a folyamatban lévő szerepe mihez vezet és ennek alapján számolnia kell azzal, hogy valaki a tevékenysége alapján, azt kihasználva beléphet a folyamatba. Ha ilyennel számolnia kell, akkor tevékenysége jogilag releváns az eshetőségeket

érintően is addig, amíg azzal számolnia kell. Addig a „szakaszig” felróhatósága fennáll. Ez az *adequat kauzalitás* elmélete. Eddig e két elméletnek a kombinációja érvényesült a gyakorlatban. Újabban azonban a környezet- és a természetvédelem terén kialakult az USA-ban egy új okozatossági elmélet, amely szerint a természeti és a művi környezeti, valamint a táj megóvása érdekében a természet- és a környezetvédelmi jogban szükséges bevezetni az e körbe tartozó károsító cselekményekkel szemben a vétkességen alapuló felelősségnél szigorúbb objektív felelősséget, ahol a kimentés nem a felróhatóság és a vétkesség hiánya esetében áll fenn, hanem csak akkor, ha olyan külső erőhatalom, „*vis maior*” áll fenn, amely emberileg az adott helyzetben nem elhárítható és ezen túlmenően mindenki eme objektív felelősség alapján felel, aki az adott környezet- és természetvédelmi láncolatban részt vett, függetlenül attól, hogy látnia kellett, vagy nem kellett látnia az őt követő oksági eseményeket.¹⁴ A német jogrendszerben erős a késztetés eme elmélet gyakorlati meghonosítására,¹⁵ aminek magyarországi bevezetését jómagam Fodor Lászlóval támogatom,¹⁶ Csák Csilla professzorasszony azonban méltánytalanságra és előre nem láthatóságra hivatkozva ellenez, és minden esetben az *adequat kauzalitás* mellett van.¹⁷ Megjegyezni kívánom, hogy a sugárzási tevékenységet folytató vállalkozások esetében a magyar jog bevezette az okozatosságon alapuló abszolút felelősséget, ami az objektív felelősségnél is szigorúbb és semmiféle kimentésre lehetőséget nem ad. Mádl Ferenc ennek bevezetését 1950-ben megjelent, a deliktualis felelősségről írt könyvében a bányakárok térítése esetére már javasolta.¹⁸ Miként a környezet- és a természetvédelemnél az abba beavatkozó természete és jogi személyek objektív felelőssége, úgy a sugárveszélyes anyagokkal dolgozó természetes és jogi személyek (vállalkozások és vállalatok) vétkességtől független abszolút felelősségét összefüggésbe szükséges hozni a „*conditio sine qua non*” kritériumot tartalmazó „*equivalentia*” elmélettel, amely mellett elkerülhető mind a két területen a láncolat mechanikus alkalmazása a jogkövetkezmény levonása során

IV. A kauzalitásnál jelentkező felelősség szubjektív kritériumai a jogágazatok szerinti megítélés tükrében

Mind a tevékenységi, mind a mulasztási okozatosság mellett elkövetett célzatos jogsértés esetében szükségszerűen az okfolyamat objektív feltárása mellett előtérbe kerül az okozatossági folyamat szereplője indítékának a vizsgálata, és ezen belül az, hogy milyen cél készítette az okfolyamat elindítására a jogsértés elkövetőjét, és hogy ennek során tudatában volt-e annak, hogy jogsértést követ el, és az, hogy ezt milyen mértékben tette (cél-ok elmélet). Az első kérdés ennek során annak a vizsgálata, hogy a jogsértő tevékenység vagy mulasztás az általános társadalmi felfogás szerint felróható-e az elkövetőjének, illetve a jogsértéshez vezető oksági láncolat szereplőjének és hogy milyen mértékben és milyen jelleggel. Az ebből leszűrt körülményekből és mindenekelőtt a társadalmi megítéléséből és az adott elkövetési okfolyamat tételesjogi minősítésének a jellegéből állapítható meg, hogy a jogkövetkezményt melyik tételesjogi előírások szerint kell levonni. Gyakran előfordul, hogy több jogághoz tartozó

¹⁴ Hager, Günter: Haftung für Umweltschaden. In Czechowski, P. – Hendler, R. (szerk.): Umwelt in Mittel und Osteuropa. Referate der ersten „Warschauer Gespräche zum Umweltrecht” vom 26. bis 29. September 1989. Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin, 1992, 137–151. o.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Fodor László – Prugberger Tamás: A környezetjog rendszere, elméleti és gyakorlati kérdései. Környezetgazdálkodási Intézet kiadása, Budapest, 1996, 217–223. o.; Prugberger Tamás: A globalizáció és a környezetvédelem neuralgikus kérdései a jogalkotás, a jogkövetés és a jogalkalmazás síkján, 620–621. o. In Magyar Közigazgatás, 2001/10. szám, 619–625. o.

¹⁷ Csák Csilla: A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája. Miskolci Egyetem kiadása, 2013, 40–46. o.

¹⁸ Mádl Ferenc: A deliktualis felelősség. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 427. és 519. o.

jogkövetkezmény, vagy egy jogágba tartozó több jogkövetkezmény levonására is sor kerülhet. Az elsőre tipikus eset, hogy a büntetőjogi jogkövetkezmény, a büntetés mellett polgári jogi kártérítés megítélésére is sor kerül, mert az okozati láncolat két vagy több más jogághoz tartozó jogellenes eredményt idézett elő. Hasonló helyzet állhat elő a munkajogban, vagy a közszolgálati jogban, amikor a fegyelemsértés nagysága büntetőjogi megítélést is felvet. Elfordul azonban az is, hogy az okozatossági folyamat több jogsértő eredménye egy jogágon belül jelentkezik. Ilyenkor áll elő a büntetőjogban a halmazati büntetés, vagy a munkajogban és a közszolgálati jogban az azonnali hatályú, illetve a rendkívüli felmondás párosulva kártérítésre kötelezéssel vagy a fegyelmi büntetési nemek közül többnek a kiszabása.

Összegezve az eddigieket, az első lépés a jogsértés eshetőségét felvető okozati összefüggésnek a feltárása, majd annak jogági elhelyezése. Ezt követi továbbá a kialakult közfelfogás figyelembevételével, hogy az okozati összefüggés végeredménye a résztvevő jogalanynak felróható-e és hogy milyen mértékben. Ez utóbbinál már az okozati összefüggés résztvevőjének, a szereplőjének szubjektív magatartása objektív jellegű közfelfogás szerinti megítélésre kerül. Ennek eredményét jelentő objektivizált szubjektív ismérv, a felróhatóság jogi személy szereplőnél is számításba kerül, azonban nem közvetlenül, hanem közvetve, mert a jogiszemély „magatartását” az ügyvezetés határozza meg, és így az ügyvezetők valamennyien, vagy csak néhányan részesei az okfolyamatnak. Ennél fogva létezik a „külső” okfolyamat mellett „belső” okfolyamat is, amely előidézi a külső okfolyamatot, és ha a „külső” okfolyamat rendkívül káros, de mivel annak szereplője jogi személy, vele szemben büntetőjogilag eljárni nem lehet, ezért az okozati folyamat belső részének természetes személy szereplőivel szemben lehet azt megtenni. A külső okfolyamatnál ezért csakis az objektív okozati összefüggési láncolat valamint a „szubjektivizált objektív” felróhatóság ítéltető meg, a szubjektív kritériumok, mint amilyen az ezt követen tárgyalásra kerülő vétkesség és a cél-ok vizsgálatából leszűrt szándék és akarat minősége, mint belső okfolyamat, leválasztva a külső okfolyamatról, külön vizsgálat tárgyát képezi és lehet, hogy a jogkövetkezmény levonása két vagy több jogág között oszlik meg, mégpedig úgy, hogy az okfolyamat belső része válik büntetőjogilag relevánssá, míg külső része polgári jogi, vagy közigazgatási jogkövetkezmény levonása alá kerül.

Ezzel elérkeztünk a felelősség kiinduló alapjánk egyértelműen szubjektívnek mondható kritériumához, a *vétkesség*hez, amely a büntetőjogban szinonim fogalomként a bűnösséggel egyezik meg. A polgári jog csak a vétkesség megjelölést használja a szerződésszegésből eredő kártérítési jognál és a szerződésen kívüli kártérítési jognál egyaránt. Az eredetileg szándékosságra és gondatlanságra osztott vétkességfogalom azonban mára az egyes jogrendszerekben jelentősen átalakult, mégpedig elsődlegesen a polgári jog területén. A büntetőjog és a polgári jog, újabban azonban kiindulva a rendészeti közigazgatásból, a közigazgatási jog is a vétkesség szubjektív kategóriáját szándékosságra (*dolus*) és gondatlanságra (*negligentia*) bontja. A szándékosságnál a büntetőjog tovább cizellál. Különbséget tesz egyenes szándék (*dolus directus*) és közvetett szándék (*dolus indirectus*) között. Ezen túlmenően még külön szól az eshetőleges szándékról (*dolus eventualis*), amely mintegy átmenetet képez a szándékosság és a gondatlanság között. *Dolus eventualis*nál az elkövető számol azzal a veszéllyel, hogy magatartásával büntetett követ el, nem akarja, hogy az bekövetkezzen, de annyira akarja a kitűzött céljának az elérését, hogy számol a büntettnak minősülő eredmény bekövetkezésével, de közömbössé válik, illetve másodrendűként kezeli a büntett bekövetkezésének a lehetőségét. A bírói gyakorlat ilyenként kezeli azt az eshetőséget, ha valaki gépkocsi vezetése előtt alkoholt fogyaszt, amivel egyenes és közvetlen szándék mellett követ el bűncselekményt, de ha ezen túlmenően karambolozik is, és az elütött személy súlyos testi sérülést szenved, vagy meghal, a gázolás okozta súlyos testi sérülésokozást, illetve a halálokozást szándékosan elkövetett bűncselekménynek fogja minősíteni. A szándékosságnak ezek a fokozatai főleg a német jogtudomány által kidolgozva, enyhítő vagy súlyosító körülménynek minősülnek a büntetés kiszabása során. Hasonló a helyzet a gondatlanság

esetében is, ahol a büntetőbíróóság a kiszabásra kerülő büntetés mértékénél a gondatlanság fokát, hogy a bűnelkövetés enyhe, átlagos vagy súlyos gondatlanság (*culpa levis* ill. *lata* vagy *gravis*) mellett valósult meg. Megjegyzem, hogy ez a szemlélet kicsiben érvényesül a rendészeti közigazgatási szabálysértések elbírálásánál is, kevésbé az egyes szakigazgatási elvárások eleget tételével kapcsolatos mulasztásoknál, ahol az elvárásnak történő nem, vagy nem megfelelő eleget tételnél a szakigazgatási elvárással szembeni mulasztás ténye és annak a veszélyforráskénti mértékétől, továbbá a közigazgatási hatóság által megadott pótlás nem teljesítésétől függ a szankcionálás szigora.

A polgári jog esetében jogrendszerrel függően változik a felelősség megítélése. A francia jog esetében a polgári jogi kártérítést függetlenül attól, hogy szerződésszegésből vagy szerződésen kívüli deliktális felelősségből eredő kártérítésről van szó, elsődlegesen a kártevő és az általa okozott kár mértéke, vagyis az okozatosság és az okozati összefüggés végeredménye kerül mérlegelésre, azonban nem mechanikusan. A bíróság vizsgálja az eset összes objektív és szubjektív jellegű körülményét, így többek között azt is, hogy nem állt elő másik, külső okozati láncolat, amely menti a kár okozóját. Ha azonban ilyen fennállásának a lehetősége a kár okozója tudomására jut, kármegelőzési, illetve kárenyhítési kötelezettségképpen a vele jogviszonyban álló másik felet terheli. A szubjektív vonatkozású vétkességnek a francia kártérítési jogban szintén jelentősége van, de nem olyan mértékben, mint a korábbi germán jogokban és jelenleg a magyar jogban. A vétkesség itt is cizellálódik. Itt is megvannak a maga fokozatai, és ugyanígy ma már a BGB és az AGB módosítását követően a német és az osztrák jogban is, azonban ellentétben a magyar polgári joggal, a vétkesség foka elsősorban nem az előreláthatósággal kombinált tudati és az emocionális hozzáállás milyenségétől, hanem a károkozás nagyságától függ. Mivel a francia és az újabb német és osztrák kártérítési jognál a jogkövetkezmény levonása szigorúbb vagy enyhébb jellege elsődlegesen az okozati összefüggésből adódó külső tényezőktől és mindenek előtt a kár nagyságától és kevésbé a károkozó, illetve az okozati összefüggést elindító személy tudati és pszichés indítékának a mérlegelésétől függ, ezért a francia jog nem ismeri a germán jogrendszernek azt a megkülönböztetését, miszerint van egyfelől általános szabályként vétkességtől függő, másfelől pedig vétkességtől független objektív felelősség. Sőt ezen kívül további cizellálásként azt a különbségtételt sem, miszerint a germán jogrendszerhez tartozó kártérítési jog, így a magyar Ptk. is szigorúbban ítéli meg a szerződésszegésből eredő károkozást, mint a szerződésen kívülit, mivel szerződéskötés esetén mindegyik félnek tudnia kell, hogy mire vállalkozik és mit bír teljesíteni. Ezzel szemben a deliktális felelősségnél az okozatot előidéző ok hirtelen jelenik meg.¹⁹ A francia kártérítési jogtól ez a distinkció is idegen.²⁰ A francia kártérítési jog esetében az egységes megítélési szemléletet az objektív jellegű okozatosság elsődlegessége biztosítani tudja, amihez képes másodlagos a szubjektív jellegű vétkesség. Emiatt a vétkességet a jogellenesen okozott kár, illetve hátrány nagyságától függően ítéli meg a bíróság a felróhatóságból kiindulva, annak enyhe, átlagos, súlyosabb, súlyos fokozatát, vagyis *culpa levis*, *gravior* vagy *lata* szerint.²¹ Ezzel szemben a germán jogrendszer – beleértve a magyart is –, főszabályként a kártérítési jognál a franciával ellentétesen a vétkesség tudati és akarati oldaláról kiindulva, elsődlegesen nem a „*lata*” és a „*levis*” fogalma szerint, hanem a szubjektív szándékosság és a gondatlanság alapulvételével ítéli meg a jogellenes károkozást. Ebből adódóan sokkal nehezebb a kárelosztás többek károkozása esetén szubjektív szempontok alapján, mint objektív szempontok szerint. Ezt a nehézséget igyekszik elhárítani a magyar Ptk. azzal, hogy szándékosság esetén egyetemes felelősséget állapít meg, míg a francia, a svájci, a német és az osztrák jog csak igen kivételes

¹⁹ Vékás Lajos: Szerződésszegési kártérítési felelősség a bírói gyakorlatban, 558. o. In Magyar Jog 2020/10. szám, 557–566. o.

²⁰ Ld. Szalma József: A kárfelelősség alapelvei. KRE – L'Harmattan, Budapest, 2023, 114. o. (Különösen a 269. jegyzetben Esmein munkájára való hivatkozást.)

²¹ Vö. Szalma József: Előző jegyzetben hiv. mű, 114. o.

esetekben alkalmaz egyetemleges felelősségre vonást még szándékosan elkövetett együttes károkozás esetén is.²²

A vétkesség kategóriája a munka és a közszolgálati jogviszony esetében bizonyos fókig eltér az eddig tárgyalt polgári jogi felelősségtől két ok miatt. Az egyik ok az, hogy függő, illetve kötött munka esetében a munkavállaló, valamint a közalkalmazott/közhivatalnok munka vagy szolgálati feladatait, főszabály szerint a munkáltatója telepén vagy állami/közigazgatási szervezetének hivatalában látja el, ahová szükségszerűen napi használatra szánt tárgyakat és bizonyos mennyiségű költőpénzt bevisz. Ezen kívül előfordul, hogy alkalmanként nagyobb értékű tárgyat vagy pénzmennyiséget kénytelen a munkahelyére bevinni és amíg dolgozik, őrzését a munkáltatóra bízni. Indokolt személyi körülmény esetén a munkáltató az ilyen igénynek eleget tenni köteles. A nagyobb értékek, pl. pénzösszeg vagy alkalmi, valamint a szokásos tárgyak és közlekedési eszközök, kerékpár, motorkerékpár, roller vagy gépkocsi munkahelyre bevitele esetén a munkáltató őrzési felelőssége a szállodai letéti felelősség szerint alakul, viszont abban az esetben, ha a munkavállalót vagy a közalkalmazottat/közhivatalnokot a munkavégzés közben a munkahelyén baleset éri, a munkáltató kártérítési kötelezettsége a germán jogrendszerekben és korábban Magyarországon is a „*vis maior*” kimentési lehetőségen alapuló objektív felelősség szerint alakul. A francia jog ilyen kivételt nem ismer, mert ott az általános okozati felelősségre vonással együtt járó okozati összefüggés hasonlóan rendezi a kérdést.²³ Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a germán jogrendszerekben elindult egy olyan nézet, miszerint a munkavállalók azáltal, hogy a munkahelyükön „státuszhoz” jutnak, integrálódnak a vállalat vagy a hivatal szervezeti rendszerébe, és ennél fogva az üzemi/hivatali működés kockázatviselésében nekik is részt kell vállalniuk.²⁴ Ennek jegyében szüntette meg a 2012. évi I. tv.-vel hatályba léptetett új Mt. a munkáltató „*vis maior*” jellegű szűkös kimentési lehetőségét, ami helyett a munkáltatónak jóval nagyobb kimentési lehetőséget biztosít az által, hogy kimenést biztosít számára annak bizonyítási lehetőségével, hogy munkabaleset bekövetkezését a közfelfogás szerint nem kellett előre látnia.²⁵ Ez a novella a munkavállalók számára nagymértékben sérelmes. Ilyen lehetőség az okozati összefüggés elsődlegessége következtében kizárt.

Ami a munkavállalók munkáltató irányában fennálló kártérítési felelősségét illeti, a nyugat-európai germán jogrendszer esetén, bár elvileg az általános kártérítési szabályok szerint alakul a felelősségük, a bírói gyakorlat azonban enyhe gondatlanság esetén nem állapít meg kártérítést, a gondatlanág súlyosabb esetében azonban (*grobe Verletzung oder Nachlässigkeit*) pedig jelentősen mérsékli, sőt ezt megteszi szándékos károkozás esetében is, lényegében azzal, hogy az elmaradt hasznót (*damnum emergens*) egy esetben sem ítéli meg. A kártérítés mérséklésének két igen jelentős jogalapját alakította ki a bírói gyakorlat. Az egyik, annak méltánylása, hogy a munkavállalót a mindennap ismétlődő, többnyire nyolc órát kitevő, hosszan tartó, általában monoton munkavégzés során a hullámszerűen beálló átmeneti figyelem kihagyásából eredő károkozási kockázatokkal számolni kell, míg a másik a munkáltatónak a munkavállalók munkavégzésének az üzemben belüli felügyeletéből adódó meg nem dönthető

²² Vö. Szalma József: 20. jegyzetben hiv. mű, 128–130. o. (Ld. különösen a 119. oldalon Szalma által felsorolt forrásanyagot.)

²³ Ld. a 22. jegyzetet.

²⁴ Ld. Gyulavári Tamás: A foglalkoztatás bizonytalan formáinak szabályozása – Élet a munkaviszonyon túl. MTA Doktori Értekezés. MTA. Budapest, Kézirattár, 2024.

²⁵ Mt. (2012.I. tv.) 166. és 167. §§; korábbi Mt. (1992: XXII. tv.) 174. § (Lényegében „*vis maior*” alapú kimentésen nyugvó objektív felelősség; Ld. kritikáját: Kun Attila: A munkáltatói kártérítési felelősség szabályainak főbb változásai az új Munka Törvénykönyvében. In Munkaügyi szemle, 2012/4. szám, 84–92. o.)

vélelméből (*presumptio iuris et de iure*) kármegelőzési és kárenyhítési kötelezettségéből fakad.²⁶

A közép- és kelet-európai posztkommunista államokban elvileg szintén a kártérítés mérséklésének ez a rendszere érvényesül azzal, hogy nem a károkozás nagysága, hanem a vétkesség foka érvényesül azzal, hogy gondatlanság esetén eme államok munkajogi előírásai, így a magyar Mt. is előre meghatározzák azt a maximális mértéket, amelynek megfizetésére a munkavállaló a munkáltató részére kártérítést téríteni köteles. Egyes országok még itt is cizellálnak aszerint, hogy enyhe, átlagos vagy súlyos gondatlan elkövetésről van-e szó, és ennek megfelelően minden egyes gondatlansági fokozatra növekvő tételben állapították meg, és állapítják többnyire meg a munkavállalót terhelő kártérítési mértéket. Ez állt fenn Magyarországon is az 1990 évi rendszerváltást megelőző 1977 évi I. tv.-vel kodifikált magyar munkajogban is, amely átlagos gondatlanság esetén egyhavi átlagkeresetben, súlyos gondatlanság esetén pedig hatheti átlagkeresetben állapította meg a munkáltatót terhelő kártérítés összegét. Az ezt felváltó 1992. XXII. évi tv. a gondatlanság tekintetében nem tett különbségtételt, az ezt felváltó jelenlegi 2012. évi viszont a súlyos gondatlanságot ismét beiktatta azzal, hogy súlyos gondatlanság esetén a kártérítés elérheti a kár teljes összegét.

V. Az akaratszabadság problémája, mint jogi cselekvést és abból eredőfelelősséget befolyásoló tényező

Az akaratszabadság kérdésköre jogelméletileg kihat valamennyi emberi magatartásra, így azokra, amelyek az ember lét- és fajfenntartási, vagyonszerzési, társasági kapcsolat alakítási ösztönével, valamint mindezekre visszavezethető sokszínű kulturális és tenni akarási célkitűzésével függ össze, amit születésétől kezdve saját tapasztalattal, családi és iskolai neveléssel, szellemi és fizikai tevékenységével szerzett és szerez folyamatosan meg az életvitele során sokszínű élő és élettelen környezeti hatásokon keresztül. Ennélfogva az a kérdés, hogy az emberi akarat mennyire szabad vagy determinált, kihat minden jogalanyra, természetes személyek életére közvetlenül, a jogi személyek működésére pedig azáltal, hogy emberi tevékenység működteti, közvetetten. Az itt megfogalmazott sokirányú indítékból részben érzelmi, részben pedig értelmi alapon elhatározássá váló cél által vezérelt tevékenység „cél-okká” válik, és ez megfelelően társadalmilag kiművelt embereknél a célirányos akaratot úgy irányítja, hogy az megfeleljen mind az ő saját, mind szűkebb családi és tágabb társadalmi környezete érdekeinek erkölcsi és jogi szempontból egyaránt. Az a szemléletmód és magatartás minden egészséges belátási képességgel, testi és szellemi habitussal, valamint alpműveltséggel rendelkező személytől szociálpszichológiailag és erkölcsileg elvárható, és mindezt megkívánja a jog minden jogalanytól szerteágazó jogi cselekményei során. A választási szabadság ebben a kontextusban azt jelenti, hogy személyiségi jogait, családi jogait, tulajdon- és egyéb dologi jogait, kötelmi és üzletviteli, öröklésijogait, valamint munka- és alkotójogait, valamint mindezekkel összefüggő kötelezettségeit a társadalmi környezetével összhangban állva fel tudja mérni cselekvései és nem tevései során.

Átlagosan ép és egészséges testi és szellemi kondíció mellett mindenki irányítani tudja értelmi és belátási képességén keresztül érzelmeit és indulatait, és fel tudja mérni, mik az érdekei. Itt jön viszont az a veszély, hogy ha nagyfokúak az egoista motivációi valakinek, akkor az érdektényezői annyira felerősödnek, hogy elnyomnak minden józan gátlást. Ha az ilyen beállítódás annyira erős, és annyira beszűkíti valakinek a tudatát, hogy magatartásának a következményeit felmérni nem tudja, és ez az elme valamely tudat-beszűkítő kóros

²⁶ Ld. Deli Petra Eszter: A munkavállaló általános felelőssége a német és az osztrák modellek jog-összehasonlító keresztmetszetében. PhD értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Marton Géza Doktori Iskola. 2013. E-kiadás, <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1904/>

elváltozására vezethető vissza, a büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülhet, azonban az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége, hogy a társadalomtól elkülönítse zártintézetbe helyezés úján. Ha viszont valaki teljesen józan és tudatosan a helyzet ismeretében kihasznál, és többnyire a saját hasznára jogellenes cselekmény elkövetésére készíti, büntetőjogi felelőssége fennforog. Tipikus esete ennek, ha cselekvőképességében testi vagy szellemi fogyatékosága miatt korlátozott személyt olyan valamire kívánnak rávenni, amivel magát vagy másokat károsít meg.

Az ilyentől való megvédésre ott áll a cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó gondnokság alá helyezés intézménye, amit az Egyesült Királyságból elindult és Németországon át Magyarországra is eljutott mentorálási elmélet jelentősen megreformált. A mentorálási elmélet magyarországi meghonosításában jelentős szerepet játszott Jakab Nóra, aki az angol és német irodalmának, valamint praktikumának angliai helyszíni alapos áttanulmányozása alapján az ottani tapasztalatai alapján kidolgozta magyarországi meghonosításának rendszerét, amit még kiegészített Halmos Szilviának a fogyatékoság orvosi eseteit érintő társadalmi problémák szakközigazgatási kezelését érintő megoldásainak vizsgálata.²⁷ A mentorálási elmélet értelmében a cselekvőképességet korlátozó gondnokságot egyfelől szűkíteni, másfelől pedig helyettesíteni is lehet.

Szűkítésről szerintem akkor beszélhetünk, ha a cselekvőképesség korlátozottsága csak egy bizonyos területre terjed ki, máskülönben azonban éppen a bíróság most már a legtöbb országban a cselekvőképesség korlátozását az érintett ügyvitelének csak arra a területére állapítja meg, ahol az akaratszabadságot az agy hibás működése negatív irányban befolyásolja vagy determinálja. Ez a részleges gondnokság alá helyezés, amit a 2013. évi V. tv.-vel megalkotott új magyar Ptk. 2: 19. §-a emelt be a cselekvőképességet érintő jog területére azzal, hogy az csak a cselekvőképességet korlátozó gondnokság alá helyezésnél alkalmazható, a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezésnél azonban nem. Ez a Ptk. Második Részének V. és a VI. címében „*expressis verbis*” kimondva nincs, azonban a szövegkörnyezetből értelemszerűen adódik. Ugyanakkor megítélésem szerint alkalmazható lenne részlegesen kizáró gondnokság alá helyezés is, mivel, bár ritkán, de előfordulnak olyan esetek pl. skizofrénia esetén, hogy a beteg bizonyos területen teljesen beszámíthatatlan, ugyanakkor más területen viszonylag teljesen beszámítható. Ismert a közgazdaságtudomány területén olyan Nobel-díjas, aki tisztában van skizofrén betegségével és emiatt kezelésre is szorul, ugyanakkor tudománya területén értelme teljesen tiszta. A nyugtalan lélek szerzője, Kay Redfield Jamison, aki a baltimore-i John Hopkins Egyetem pszichológia professzora, súlyosan mániás depressziós, tudatában van betegségének, de a rendszeres kezelés és gyógyszeresedés mellett szakterületével összefüggő oktató és kutató tevékenységét kiválóan látja el.²⁸ Az ilyen esetekben indokolt lenne megnyitni a cselekvőképességet részlegesen kizáró gondnokság alá helyezés lehetőségét. Ha szükségesnek látja a bíróság vagy a közigazgatás, akkor az ügyvitelnek arra a területére, amely nem került a cselekvőképesség korlátozása alá, az érintettel megbeszélve a szociális közigazgatás olyan személyt állít segítségül támogatónak, mentornak az arra rászoruló részére, akiben a rászoruló megbízik. Ez a gondnokság alá helyezés szűkítése.

A gondnokság alá helyezés mellőzése vagy fel sem merülés esetén áll vagy állhat fenn a korlátozott gondnokság kiváltásának a cselekvőképességet nem érintő támogatott döntéshozattal, vagyis mentor azaz támogató kirendelésével. Tulajdonképpen ez az intézmény

²⁷ Jakab Nóra: A margón és azon túl. Az intellektuális és pszichoszociális fogyatékosággal élő emberek cselekvőképességéről. Novotni Alapítvány Kiadása, Miskolc, 2013.; Jakab Nóra: A munkavállalói jogalanyiság munkajogi és szociális kérdései, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.; Halmos Szilvia: A fogyatékoság orvosi és társadalmi modelljének szintézise, különösen a munkajog területén. PhD értekezés, PPKE. JAK, Pázmány Press, 2017.

²⁸ Jamison, Kay Redfield: A nyugtalan lélek. Egy mániás depressziós pszichológus visszaemlékezései. Park Könyvkiadó, Budapest, 2004.

indult el az Egyesült Királyságból és terjedt el az Egyesült Királyságon kívül Németországban, aminek mindkét államban komoly szakirodalma és szociális igazgatási gyakorlata van, amely utóbbi jól együttműködik a gondokság alá helyezés bírói gyakorlatával a hatásköri elhatárolás terén.²⁹ A magyar jogban a Ptk. Második Részének a IX. címe rendezi az alkalmazását a 2: 38. §-ban, miszerint a gyámhatóság az ügyei intézésében és a döntések meghozatalában belátási képességének kisebb mérvű csökkenése miatt a segítségre szoruló nagykorú számára, kérelmére cselekvőképessége korlátozásának elkerülése érdekében támogató kirendeléséről határoz. Ezen kívül, ha a megindított cselekvőképesség korlátozására irányuló perben a bíróság úgy ítéli meg, hogy még a cselekvőképesség részleges korlátozása sem indokolt, a keresetet elutasítja, határozatát pedig közli a gyámhatósággal. Ebben az esetben a támogatót a bíróság határozata alapján az érintettel egyetértésben a gyámhatóság rendeli ki. A Ptk.-nak ez a megoldása alapjaiban teljesen összhangba áll a nyugat-európai megoldásokkal. Annnyit azonban észrevételként hozzátennék, hogy jó lett volna, ha a szabályozás szövege kitért volna a hozzátartozók indokolt és nem indokolt, pontosabban helyén való és az ügyet elősegítő, valamint az indokolatlan és az ügyet hátráltató közreműködésére, amire jogi szabályozással kitérni indokolt lenne. A cselekvőképesség korlátozásának és a támogatót döntéshozatalnak ez a rugalmas megoldása és kombinációja sokat jelenthet a gyengébb idegzetűek akaratszabadságát befolyásoló eltérések kiküszöbölése és helyes irányba történő megőrzésének a megvédése terén.

Az eddig kifejtettekből az tűnik ki, hogy az emberi cselekvés által kialakuló okozati összefüggés irányvonalát a benne lévő ember elhatározása, döntése határozza meg okozatként megnyilvánuló eredményként, ami individuálisként nézve pszichológiai, szociálpszichológiai közösségi kihatásként nézve pedig szociológiai értékelést involvál. A két komponenst együtt számításba véve kerül sor a jogi értékelésre abban a vonatkozásban, hogy az okozati összefüggésben egy vagy több résztvevő közrehatása jogszerűnek vagy jogellenesnek értékelhető. Ha jogszerűlennek, akkor jön a következő kérdés, hogy az okozati összefüggés résztvevőjének a közrehatása jogszerű volt, vagy sem. Ha igen, akkor előkerül a felelősség megállapításának a kérdése. Ha jogi személy a szereplő, akkor elég a felelősség megállapításánál a felróhatóság és a felróható okozati összefüggés eredményéből fakadó hátrány nagyságának a megállapítása a felelősség mértékének az értékelése tekintetében. A felelősség vagyoni természetű vonzata, joghátránya polgári és részben közigazgatási jogi kategóriaként kerül elbírálásra, mert a vétkesség szubjektív vonatkozásai, így a szándékosság és a gondatlanság, valamint a kisebb és nagyobb fokú hanyagság mögött meghúzódó pszichés és racionális indíték vagy körülmény kizárólag emberi magatartáshoz fűződő kategóriák, ezért csak a természetes személyt érintő szabálysértéseknél, szolgálati, munkajogi fegyelemsértéseknél, valamint a büntetőjogi felelősségre vonásnál jönnek értékelő tényezőként erőteljes mértékben számításba. Mindebből következik, hogy az oksági folyamatok következményeinél az akaratszabadság közvetlen értékelése nem jön számításba, csak közvetve, a jogi személy felelősségét előidéző személyek felelőssége vonásánál.

Ahol viszont a jogilag értékelendő folyamat természetes személyi kihatása kerül értékelésre és minősítésre, jelentős mértékben előtérbe kerül az akaratszabadság, amelynek jellege jelentősen meghatározza az okozati összefüggést. Ebből a szempontból kérdésként merül fel az akaratszabadság determinált vagy indeterminált jellege. E két szélső irányzatot Losonczy István realista jogfilozófia tanában alapvetően helytállóan veti el.³⁰ Ez azonban csak az egészséges agy- és érzelmi működéssel rendelkező emberek esetében helytálló. A nem ilyenek esetében, akiknél elmebeli fogyatékoságok állnak fenn, biofiziológiai elváltozások folytán magatartásukat az egyes okfolyamatok esetében determinált reagálás határozza meg éppen úgy, mint a fejlett gerinces állatok esetében. A fejlett gerinces állatok magatartását minden

²⁹ Ld. a 26. jegyzetet

³⁰ Losonczy 1948a: 134–135. o.

adott szituáció esetében biofiziológiai felépítése által befolyásolt alkatának megfelelő ösztönei határozzák meg. Lényegében hasonló a helyzet a pszichofiziológiailag, idegrendszerileg nagy fokban sérült betegek esetében, ahol a szellemi fogyatékosok oksági reakcióit súlyosabb idegrendszeri elváltozások esetében nem az észszerű mérlegelés, hanem az idegrendszeri betegségből, fogyatékból fakadó elváltozás határozza meg. Az ilyen idegileg, pszichofiziológiailag rendellenes személyek magatartása a fejlett gerinces állatokhoz hasonlóan determinált. Esetükben akaratszabadságról semmilyen vonatkozásban beszélni nem lehet.

Ugyanakkor a normális, azaz egészséges belátási és értelmi képességgel rendelkező egyének esetében, ahol a döntési képesség normális, az akaratszabadságot számos külső és belső tényező befolyásolja. A választási szabadságot befolyásoló tényezők csoportosításánál bizonyos kiegészítésekkel Losonczy István felsorolását vesszük alapul. A választási szabadságot befolyásoló tényezőket kiegészítésünkkel a következőképpen állítanánk össze: *a.)* szülői, családi nevelés és szűkebb otthoni, rokoni ráhatás a kiskorúságtól kezdve a nagykorúság eléréséig, illetve a munkába lépésig, *b.)* a bölcsődei, óvodai, valamint az alsófokú iskolai oktatás és nevelés, a szakmai, a középiskolai nevelés és oktatás, ami a főiskolai-egyetemi oktatással zárul, *c.)* kikerülve az életbe és a munka világába, a munka- és a társadalmi környezet jellegének a befolyása, *d.)* az ember tágabb közösségi környezetének ízlésvilága és munkaerőköltsége, valamint a társadalmi illemszabályok hatása, *e.)* az egzisztencia-megalapozás és a karrierépítés szempontjai, valamint az életútsorán elsajátított világnézet által motivált erkölcsi, vallási meggyőződés és politikailag motivált jogtudat, *f.)* a divat és a divatirányzatok befolyása, valamint az adott személy jellemének erős, vagy gyenge jellege, befolyásolhatósága, illetve szilárdsága.

Ad *a.)* A gyermek- és ifjúkori otthoni nevelés és családi környezet többnyire vagy vallási, vagy semleges világszemlélettől vezérelt világszemléletet alakít ki a pályakezdőknél, ami entellektüel családi környezetben racionálisan is tudatosul, ami tovább erősödik, vagy bizonyos fokig módosul az alsó és felsőszintű iskolai nevelés által a közösségi értékek kritikai mérlegelése és elfogadása irányában. Ennek alapvető jelentősége van a saját és mások érdekeinek mérlegelésén alapuló választási motivációknál, ami kihat az ember későbbi életkorára is.

Ad *b.)* A pedagógiai intézetben folyó pedagógusok által irányított közösségi nevelés elsődlegesen szociális érzékenységet, a szociabilitást erősíti, és rávezeti a serdülőt, miként kell beilleszkedni a közösségbe, és miként kell együttműködni másokkal és viszonyulni másokhoz, valamint mit várhat el az egyén a maga részéről másoktól. Emellett az egyén általános ismerete és leendő szakmájával alsóbb szinten látenszen, majd egyre tudatosabbá váló, majd kiválasztott foglalkozásával összefüggő ismeretanyaga az oktatással gyarapodik és a közösségi alsó, közép és felsőszintű, valamint legfelső szintű szakmai nevelés által válik az ember olyanná, hogy helyt tudjon állni a munka, az üzleti és a társadalmi élet világában.

Ad *c.)* Önállóvá válással, bekerülve a rendszeres foglalkozást és jövedelmet jelentő munka és a szakmai, valamint az üzleti élet világába, mindenki abba a társadalmi körbe kerül be, amellyel munkája, foglalkozása összekapcsolódik. Ez a kör lesz az, amely tovább befolyásolja az egyén karakterét, jellemét, gondolkodásmódját.

Ad *d.)* Az ember tágabb környezetének az ízlésvilágát, életvitelmódját, öltözködését zenei, képzőművészeti, építészeti és területrendezési, valamint gépkocsi- és egyéb közlekedési eszközhasználati stílusát jelentős mértékben meghatározza a divat, ami ennél fogva csak látszatjelenséggént néz olyannak ki, hogy az magától alakul olyanná, miként az egyik napról a másikra megjelenik. Ebben jelentős szerepe van a divattervezőknek, akik jelentős nyomást gyakorolnak az ipari előállítókra és forgalmazókra. Ezt nevezik divatdiktátumnak, amely alól kitérni igen nehéz, és aki mégis azzal kísérletezik, pl. nem a divat szerint öltözködik, vagy használ gépkocsit, azt kinézik. Ugyanígy változnak az illemszabályok is. Pl. nem illik a társadalom nőtagjait kézcsókkal köszönteni, vagy előre engedni ajtóbejáratnál, mivel aki ezt

megteszi az esélyegyenlőséget sérti meg. Mindez jelentősen befolyásolja a munkahelyi kapcsolatokat és a munkaerőpiacot is. Míg korábban a munkahelyi szexuális kapcsolatok „bocsánatos”, ma „halálos” bűnnek számítanak.³¹

Ad e.) Minden pályakezdőben megva a törekvés arra, hogy szakmájában tökéletessé váljon, és a munkahelyén előbbre jusson a vállalati hierarchia rendszerében, ha pedig valaki vállalkozó, akkor pedig a piaci hírneve és megrendelői, vásárlói köre, illetve klientúrája növekedjék, és így szerezzen hírnevet magának. Ugyanez az előre jutási, karrierépítési törvény érvényesül a szabadfoglalkozásúak (orvosi-fogorvosi magánrendelők, építész és egyéb mérnöki irodák, valamint a művészvilág) esetében is. Azok, akik tisztességtelen eszközökkel, gátlás nélkül, másokat elnyomva igyekeznek gyorsan előre jutni, és ha ezt nem megfelelően leplezik, környezetük ellenakciója gátat szabhat e törekvésüknek, ezért ebbéli törekvéseiket leplezni kényszerülnek. Ha ezt nem ügyesen teszik, előre menetelük környezetük ellenállása folytán a bukás, a visszavetődés veszélyével járhat.

Ad f.) Végezetül szólni kell még arról, hogy az akarat szabadságát jelentős mértékben befolyásolja a jellemek különböző sokszínűsége, a jóindulatú, a rosszindulatú, a bátor, a gyáva, a merev, a befolyásolható, a rugalmas, a körülményekhez igazodó, a megalkuvó, a kiszámítható és kiszámíthatatlan, a kritikus, a meghunyászkodó alapkarakter és ezek egymással történő keveredése a külső körülmények által kialakuló konkrét helyzetek szerint.

Mindebből az szűrhető le, hogy az emberi akarat csak viszonylagosan és mérsékelten szabad, vagyis indeterminált, és ezzel összhangban csak mérsékelten determinált.

VI. Összegezés

E tanulmányban több különálló, de egymással is összefüggésbe is kerülhető jogintézményről és jogi jelenségről, valamint elméleti és gyakorlati kapcsolatba kerüléséről esett szó. Kezdtük az okozati összefüggéssel. Megnéztük, hogy miként érvényesül a természetben, annak élettelen és élő növényi, valamint állati világában, a fejlett gerinceseknél, ahol az ösztön a mozgató, majd pedig az embernél, ahol cizellált érzelmi és értelmi akarat felül kerekedve az ösztönvilágon játszik közre, ott az okozati összefüggés jogilag releváns lehet. Az emberi közreműködéssel létrejövő okozati összefüggésnél a cselekvés lehet jogszerű és jogellenes egyaránt. Utóbbi esetben először a felróhatóság kerül szóba, amely a cselekmény és mulasztás kívülről történő objektív megítélése a társadalmi felfogás által. A jogi személyek esetében a vizsgálat megáll, mert a vétkesség szubjektív kategória és az csak az emberi tevékenységnél jön számításba. Jogi személyek tisztségviselőinél és munkatársainál csak akkor, ha a jogi személy felróhatósága nagyfokú. A természetes személyeknél a vétkesség és annak szándékos vagy gondatlan jellege közötti különbségtétel a szankció alkalmazása szempontjából lényeges. A vétkesség megítélésénél különbség van a civiljogi és a büntető jogi jellegű megítélés között. A polgári jogviszonyok és a szolgáltató közigazgatási jognál az előbbi, míg a rendészeti közigazgatás és a munkajogi, valamint a közszolgálati jogviszonyoknál a fegyelemsértések esetében. Végezetül annak vizsgálatára került sor, hogy mindezt miként befolyásolja az emberi akarat viszonylagos szabadsága és viszonylagos determináltsága.

³¹ Ld. Miskolczi Miklós: Színlelni boldog szeretőt [regény]. Magvető, Budapest, 1981.

Irodalomjegyzék

Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szt. István Társulat Kiadása, Budapest, 2008.

Buri, Maximilian von: Über Causalität und deren Verantwortung. Leipzig, 1873.

Buri, Max: Über Kausalität und ihre strafrechtliche Beziehungen. Leipzig, 1855.

Csák Csilla: A környezetjogi felelősség magánjogi dogmatikája. Miskolci Egyetem kiadása, Miskolc, 2013.

Deli Petra Eszter: A munkavállaló általános felelőssége a német és az osztrák modellek jogösszehasonlító keresztmetszetében. PhD. értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Marton Géza Doktori Iskola. 2013. E-kiadás <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/1904/> ; <https://doi.org/10.14232/phd.1904.org>.

Fodor László – Prugberger Tamás: A környezetjog rendszere, elméleti és gyakorlati kérdései Környezetgazdálkodási Intézet kiadása, Budapest, 1996.

Gyulavári Tamás: A foglalkoztatás bizonytalan formáink szabályozása – Élet a munkaviszonyon túl. MTA. Doktori Értekezés, MTA. Kézirattár. Budapest, 2024.

Hartmann, Nicolai: Lételméleti vizsgálódások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.

Hager, Günter: Haftung für Umweltschaden. In Czechowski, P. – Hendler, R. (szerk.): Umwelt in Mittel und Osteuropa. Referate der ersten „Warschauer Gespräche zum Umweltrecht“ vom 26. bis 29. September 1989. Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin, 1992.

Halmos Szilvia: A fogyatékoság orvosi és társadalmi modelljének szintézise, különösen a munkajog területén. PPKE. JÁK, Pázmány Press, 2017.

Jakab Nóra: A margón és azon túl. Az intellektuális és a pszichoszociális fogyatékosággal élő emberek cselekvőképességéről. Novotni Alapítvány kiadása, Miskolc, 2013.

Jakab Nóra: A munkavállalói jogalanyiség munkajogi és szociális kérdései különös tekintettel a megváltozott munkaképességű és fogyatékos személyekre. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014.

Jamison, Kay Redfield: A nyugtalan lélek. Egy mániás depressziós pszichológus visszaemlékezései. Park Könyvkiadó, Budapest, 2004.

Kauszer Lipót: A kártevés okozatosságáról. Magyar Jogász Egylet, Budapest, 1939.

Kemenesi Gábor: A virológia 100 éve a járványok tükrében. Előadás, Pécs, 2024. nov. 6. <https://mta.hu/tudomanyunnep2024-felvetelek/a-virologia-100-eve-a-jarvanyok-tukreben-kemenesi-gabor-unnepi-tudomanyos-eloadasa-videon-114017>

Kun Attila: A munkáltatói kártérítési felelősség szabályainak főbb változásai az új Munka Törvénykönyvében. In Munkaügyi szemle, 2012/4. szám, 84–92. o.

Lendvai L. Ferenc – Nyíri J. Kristóf: A filozófia rövid története a Védáktól Wittgensteinig. Kossuth Kiadó, Budapest, 1974.

Losonczy István: A mulasztási bűncselekmények jogellenességének problémája az univerzalizmus szemszögéből. In Finkey emlékkönyv, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T., Pécs, 1936, 1–27.

Losonczy István: A Mulasztás I. A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R. T., Pécs, 1937.

Losonczy István: Jogfilozófiai előadások vázlata (1948) + Függelék tőle: Egy realista jogfilozófia alapvonalai (1948). In Varga Csaba (szerk.): Jogfilozófiák sorozat. Szt. István Társulat Könyvkiadó, 2002.

Losonczy, István: Abriss eines realistischen Rechtsphilosophischen Systems. Szt István Könyvkiadó, 2002.

Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség. Akadémiai kiadó, Budapest, 1964.

Prugberger Tamás: A globalizáció és a környezetvédelem neuralgikus kérdései a jogalkotás, a jogkövetés és a jogalkalmazás síkján. In Magyar Közigazgatás, 2001/10. szám, 619–625. o.

Prugberger Tamás: A jogi normák és alkalmazásuk az Univerzum élő és élettelen jelenségeinek természeti és a társadalmi törvényszerűségek összefüggésrendszerében. In Jogelméleti Szemle. 2021/1. szám, 154-175. o. <https://doi.org/10.59558/jesz.2021.1.154>

Rümelin, Max: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf-, und Zivilrecht. In Archiv für Zivilistische Praxis, Band 90, 1900, (AcP, S. 171–344).

Szalma József: Okozatosság és polgári jogi felelősség. Novotni Alapítvány kiadása, Miskolc, 2000.

Szalma József: A kárfelelősség alapelvei. KRE – L'Harmattan, Budapest, 2023. <https://doi.org/10.56037/978-615-7145-00-9>

Wittgenstein, Ludwig: Tractatus 2018. Logisch-Philosophische Abhandlung 2021. <https://doi.org/10.2307/j.ctv22d4td7.6>

Rahaman, Md Razidur¹

Reviewing the Persecution Against the Rohingya Refugees²

Abstract

The Rohingya is a Muslim minority ethnic community, who have been persecuted systematically and became stateless after enacted the 1982 Citizenship Law of Myanmar, living in the Rakhine state of Myanmar. Myanmar's exclusionary citizenship laws have led to forced migration and severe human rights abuses for the Rohingya, underscoring the need for urgent international action to address the main causes of statelessness of Rohingya and to ensure justice for them as part of broader global challenges. This research critically reviews the reactions of International Leaders to treating and resolving the Rohingya Humanitarian crisis.

Keywords: Rohingya, Persecution, Citizenship Law, Forced Migration, International Law

Absztrakt

A rohingyák egy muszlim kisebbségi etnikai közösség, akiket szisztematikusan üldöztek, és hontalanná váltak az 1982-es mianmari állampolgársági törvény elfogadása után, és Mianmar Rakhine államában élnek. Mianmar kirekesztő állampolgársági törvényei kényszerszermigrációhoz és súlyos emberi jogi visszaélésekhez vezettek a rohingyák számára, ami rávilágít a rohingyák hontalanságának fő okainak kezelésére és az igazságszolgáltatás biztosítására irányuló sürgős nemzetközi fellépés szükségességére a tágabb globális kihívások részeként. Ez a kutatás kritikusan áttekinti a nemzetközi vezetők reakcióit a rohingyák humanitárius válságának kezelésére és megoldására.

Kulcsszavak: Rohingyák, üldöztetés, állampolgársági jog, kényszerszermigráció, nemzetközi jog

I. Introduction

Forcible displacement of people is increasing all over the world. More than 120 million people were forcibly displaced as of May 2024,³ which was 117.3 million at the end of 2023,⁴ from their residences as a result of persecution and human rights violations. Among these displaced populations, the Rohingya stand out as one of the most persecuted and vulnerable minority groups in the world. The Rohingya are being persecuted, face systematic discrimination, and are restricted in their freedom of movement and other fundamental rights in Myanmar. Rohingya people live in the western part (Rakhine state) of Myanmar, which borders Bangladesh. They are the Muslim ethnic minority, and are limited to a zone of villages,

¹ PhD Candidate, Doctoral School of Law and Political Science, Karoli Gaspar University, Email: razidur.rahaman@ndub.edu.bd

² DOI: 10.59558/jesz.2026.1.44

³ Global Trends At-a-Glance, URL: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/> (15 April 2025).

⁴ UNHCR, "Refugee Data Finder". (2024), URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (15 August 2025).

townships, and wretched displacement camps that are cut off from the rest of Myanmar.⁵ A very minimum number of Rohingya were considered as the citizen of Myanmar and rest of them are excluded from citizenship right⁶ under the 1982 Citizenship Law.

This Citizenship Law institutionalized the Rohingya Statelessness and established a legal basis for prejudiced policies. Persecution against Rohingya is very common in Myanmar since 1978. They are the most vulnerable and one of the most persecuted minority groups in the world. The United Nations has labelled systematic attacks on the Rohingya, who have faced long-standing persecution, as a result of which over one million were forced to flee to Bangladesh. After the 2017 persecution, Myanmar restricted travel between villages, and travel is only possible via waterways in some areas of the central part of the northern township⁷ and even there is an official restriction to move. The permission is very complicated and not easy to relocate internally.⁸ As of February 2024, nearly a million Rohingya Refugees living in different refugee camps in Ukhiya, Teknaf, and Bhasan Char Island in Bangladesh⁹ with no hope for their safe return. Myanmar is denying their citizenship claiming that they entered in Myanmar from the neighbouring country Bangladesh and in the same time Bangladesh never accept that claim. This research critically analyzes the historical, legal, and international dimensions of the Rohingya crisis through a doctrinal research approach. It examines the existing literature and legal frameworks, including the 1951 Refugee Convention, the 1954 Statelessness Convention, and the 1982 Citizenship Law of Myanmar, as well as international responses to the humanitarian crisis in Myanmar. This study also explores Myanmar's discriminatory policies, international legal frameworks, and global leaders' responses to human rights violations to resolve this humanitarian crisis and hold the perpetrators accountable for global justice.

II. Research Methodology

This research is followed doctrinal research methodology to analyze the historical, and legal dimensions of the Rohingya crisis, and explores the link between Myanmar's discriminatory policies, international legal frameworks, and global leaders' responses to the persecution against Rohingya Refugees.

III. Historical Background of the Rohingya Persecution

Early settlement and the origins of the Rohingya: There is no exact information on the time of settlement of Rohingya in Myanmar and it remains contentious. Scholarship shows different opinions about the settlement of Rohingya in Myanmar. Scholars and historians widely accept that Muslims inhabited Rakhine State hundreds of years before independence. The literature showed that the term Rohingya came from the Arabic word "Raham," which means

⁵ Amnesty International, "Caged without a roof: Apartheid in Myanmar's Rakhine State". (2017), URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/11/myanmar-apartheid-in-rakhine-state/> (15 April 2025).

⁶ Milton, Abul Hasnat, et. al.: Trapped in Statelessness: Rohingya Refugees in Bangladesh. In International Journal of Environmental Research and Public Health, Vol. 14, Issue 8, 2017, pp. 3.

⁷ Amnesty International (2017).

⁸ Govt. of UK, "Country policy and information note: Rohingya including Rohingya in Bangladesh, Burma". 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/burma-country-policy-and-information-notes/country-policy-and-information-note-rohingya-including-rohingya-in-bangladesh-burma-june-2023-accessible> (20 April 2025).

⁹ Rohingya Refugee Response, "About the Rohingya Refugee Response". 2024. URL: <https://rohingyaresponse.org/> (20 April 2025).

“sympathy.”¹⁰ For the time being, the term Raham is changed to “Rhohang” and later to “Rohingya.”¹¹ Another literature showed that, the term “Rohingya” is used to describe the Afghanistani migrated Ruha people.¹² Ambassador Akbar Ahmed noted in his writing that, the term ‘Rohingya’ derived from the word ‘Roh’ (means Mountains in Sanskrit), the region of mountains in Northwest India.¹³ The Burmese Chronicles mention that the first traders were two Muslim brothers, Shwepyin-gyi and Shwepyin-nge, the son of an Arab merchant saved from a shipwrecked vessel and arrived in 1055 under King Anawratha’s regime. They were appointed as the horsemen of the King.¹⁴ It is also found in the literature that the term ‘Rohingya’ derived from the Burmese word ‘*Rwahaung ga Kyar*’ in Arakanese pronunciation meaning ‘Tiger from the Old Village’ though the author disagreed with this concept.¹⁵ Prior to 1950, the term “Rohingya” was unknown, and the Red Flag Communists used it to please the Mujahid rebels with whom they wanted to work.¹⁶ The term ‘Rohingya’ was first formally used on 10 March 1950 in an official address by a group of leaders from North Arakan to former Prime Minister U Nu on his visit to Maungdaw.¹⁷ A Rohingya Human Rights and Peace activist Wai Wai Nu reported that the existence of Rohingya is traced back since 15th century in Mrauk U Kingdom and he also claimed the presence of inscriptions of the Rohingya language till now at ancient history cites.¹⁸ Buchanan, a British physician, identified the Rohingya as “Mohammedans” who have settled in Arkan since long and they call themselves as “Rooinga” or the “native of Arakan”.¹⁹ Despite these debates it is widely recognized that Rohingya People settled in Myanmar for centuries.

IV. Colonial Rule and the Demographic Shifts

The Bengal Sultanate had a cultural influence on the court elite of Mrauk U, as the Muslim titles used by the Arakanese Kings and were emblazoned on coins.²⁰ In the 16th Century, Arakan started to expand its territory which brought Chittagong of Bengal under control. Until the first half of the 17th century, Chittagong was an integral part of the Arakanese kingdom,²¹ and the inhabitants of this area were called Rosangi or Ruhaingya by the people of

¹⁰ Chowdhury, M.A.: The Advent of Islam in Arakan and Rohingyas. The Annual Magazine, Arakan Historical Society (AHS), 1995–96. University of Chittagong, Bangladesh, Available at: <https://www.rohingya.org/the-advent-of-islam-in-arakan-and-the-rohingyas/>.

¹¹ Ibid.

¹² Ahmed, Akbar, The Rohingya: Myanmar’s outcasts, Al Jazeera, Jan. 30, 2012, URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2012/1/30/the-rohingya-myanmars-outcasts> (8 June 2025).

¹³ Ibid.

¹⁴ Yegar, Moshe: The Muslims of Burma: A Study of a Minority Group”. Otto Harrassowitz-Wiesbaden, 1972, pp. 2–5, URL: <https://www.netipr.org/policy/downloads/19720101-Muslims-Of-Burma-by-Moshe-Yegar.pdf>.

¹⁵ Maung Saw, U Khin: The Rohingyas, Who Are They? The Origin of the Name Rohingya, Tradition and Modernity in Myanmar”. Conference Proceeding, 1993, pp. 91–92. URL: http://www.mcrg.ac.in/WC_2015/Reading/D_WhoRohingyas.pdf

¹⁶ Ibid. at 93.

¹⁷ Jilani, A. F. K.: The Rohingyas of Arakan: Their Quest for Justice, Privately Published by the Author, 1999. URL: <https://archive.org/details/the-rohingyas-of-arakan-and-their-quest-for-justice>

¹⁸ Wai Wai Nu: “Why Rohingya? Equality and identity in Myanmar”. May 20, 2016, URL: <https://www.mmmtimes.com/opinion/20410-why-rohingya-equalityand-identityin-myanmar.html>

¹⁹ Buchanan, Francis: A Comparative Vocabulary of Some of the Languages Spoken in the Burma Empire, 1799. Asiatic Researches 5. See also; In SOAS Bulletin of Burma Research, Vol. 1, Issue 1, 2003, pp. 55, URL: <https://eprints.soas.ac.uk/8050/1/BuchananComparativeVocabulary.pdf>

²⁰ Leider, Jacques: Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar. In Oxford Research Encyclopedia of Asian History, 2018, pp. 4–5.

²¹ Sarkar, J. N.: History of Bengal. Dhaka University Press 2, 1972, pp. 377–381.

north Chittagong. Over time, these Rosang (Rohang) and Rosangi (Rohingya) were treated as Arakan and people of Arakan, respectively.²² The people of Bengal, including Muslims, Hindus, and Buddhists, were the main pillars of Arakanese economic manpower until 1666.²³ Independent Arakan and Burmese cultures interacted before the Burman conquest, and after the conquest, Burma removed the key symbols of Autonomous Arakanese society and religion. As a result, Arakan lost its religious patron.²⁴ Burma conquered Arakan in late 1784, and the Muslim, Buddhist, and Hindu families were deported from Mrauk U and resettled in the Capital, Amarapura.²⁵ Tens of thousands of Muslims were deported forcefully into Bengal after a few years of such conquerment, and many of them were resettled in 1799 by Hiram Cox in Cox's Bazar (now it is the seaside area of Bangladesh).²⁶ In the ensuing years, a prolonged armed conflict along the Bengal-Arakan border eventually precipitated the first Anglo-Burman War of 1824-25²⁷ and Arakan formally fell under the British domination in 1826 by signing the YANDABO Treaty.²⁸ The number of Muslims in the Chittagong region increased from 1881 to 1941, reaching 27% of the total population. This demographic shift between the Buddhist Rakhine community and the Muslim Rohingya has sparked tensions, laying the groundwork for future conflicts.

IV.1 Post-Independence Era and Early Persecution

Myanmar got independence in 1948 and the impact of this was rise to increased political violence throughout ethnic minority in Rakhine state. Rural Indian communities were caught between Burmese and Karen forces pushed to flee to the urban areas following the outbreak of civil war after independence.²⁹ The judicial and civil administrations could have been more effective in some areas due to a lack of magistrates in the districts who could hear complaints against insurgents and the impact of insurgencies on security, budget, and personnel.³⁰ Burmese former Prime Minister U Nu assassinated the independence hero Aung San in 1960 election. U Nu promised the Statehood for Arakanese and Mon People during 1960 election campaign and after his victory he planned to establish the statehood. Four Rohingya Muslim elected legislators from Buthidaung and Maungdaw Townships opposed the plan and demanded the “Rohingya

²² Chowdhury, Dr. Mohammed Ali: The advent of Islam in Arakan and the Rohingyas. 2006, URL: <https://www.rohingya.org/the-advent-of-islam-in-arakan-and-the-rohingyas/> (10 June 2025).

²³ Leider, Jacques: “On Arakanese Territorial Expansion: Origins, Context, Means, and Practice, in *The Maritime Frontier of Burma – Exploring Political, Cultural, and Commercial Interaction in the Indian Ocean World, 1200–1800*, (Amsterdam and Leiden, Netherlands: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen/KITLV Press). Ed. Jos Gommans and Jacques Leider, 2002, pp. 127–150.

²⁴ Charney, Michael W.: *Where Jambudipa and Islamdom Converged: Religious Change and the Emergence of Buddhist Communalism in Early Modern Arakan (Fifteenth to Nineteenth Centuries)*. The University of Michigan, 1999, pp. 249.

²⁵ Leider 2002.

²⁶ Charney 1999.

²⁷ Irish Centre for Human Rights, “Crimes against Humanity in Western Burma: The Situation of the Rohingyas”. 2010, pp. 24. URL: https://burmacampaign.org.uk/images/uploads/ICHR_Rohingya_Report_2010.pdf (23 August 2025).

²⁸ Ibid.

²⁹ Indian Daily Mail, *Modern Rangoon Owes to Indians' Intellect and Money*. 1949, URL: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/article/indiandailymail19490730-1.2.43>

³⁰ Cheesman, Nick: *Opposing the Rule of Law: How Myanmar's Courts Make Law and Order*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015, pp. 71.

Statehood”.³¹ In 1961, the “U Nu” government signed a series of ceasefire agreements with Mujahid groups and created the Mayu Frontier Administration Area (MFA) covering the Maungdaw, Buthidaung and Western Rathedaung districts.³² However, with General Ne Win’s successful coup d’état in 1962 and the imposition of the “Burmese Way to Socialism”, the MFA was dissolved and the oppression of the Rohingya was reignited in earnest under General Ne Win, human rights abuses and the coercion of the civilian population including forced labour and forced relocations became almost routine in many ethnic minority regions of the country, especially under a draconian military operation known as the “Four Cuts”, which was similar in intent to the strategic hamlet operation of the USA in Vietnam.³³

V. Persecution Against Rohingya

V.1 Factors of Persecution

Myanmar faces many socio-economic challenges and political problems, including many armed conflicts and ethno-religious conflicts.³⁴ Myanmar’s historical record shows how freedom can be a myth, especially for minorities. Much of the debate has focused on independence, but internal tensions remain. One is the long-standing conflict between Rohingya Muslims and Rakhine Buddhists in western Rakhine (formerly Arakan).³⁵ Rohingya persecution has been very common for a few decades. Violence mainly started against Rohingya Muslims during the Second World War and opened a new door for violence after the Independence of Burma in 1948.³⁶ After the ending of the British Administration in Arakan in 1942, the Arakanese hoodlums attacked Muslim villages in southern Arakan.³⁷ Rohingya movements became inactive after General Ne Win’s military coup in 1962. He established Burmese Socialism and nationalized private assets. As a result of this plan, the Indian and Chinese enterprises lost their property, and most of them left Burma.³⁸ It is reported that around 100,000 Indians and 12,000 Pakistanis left Burma within two years (within 1964) of the nationalization of the Assets plan.³⁹

However, Muslims ignored that policy and lived in the frontier areas until adopting the 1982 Citizenship Law, which was enforced in 1987, holding the National Registration Cards issued by the Department of National Registration in the post-war decade.⁴⁰ Under Ne Win’s regime, a Revolutionary Council was formed to adopt new Constitution (and adopted in 1974). In 1973, the Council sought public opinion before drafting a new constitution. Muslims from the Mayu Frontier proposed to the Constitution Commission to create a separate Muslim state

³¹ Chan, Aye: The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar). In SOAS Bulletin of Burma Research, Vol. 3, Issue 2, 2005, pp. 412–413, URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=25d0efc054f99ebb7955071bbfa54dad6018025d>.

³² Rahaman, Md Razidur: Rohingya: The Community of No Human Rights, April 13, 2017, The Daily Observer, URL: <https://observerbd.com/details.php?id=68541> 11 July 2025.

³³ Ibid.

³⁴ Alam, Md Jobair: The Rohingya Minority of Myanmar: Surveying Their Status and Protection in International Law, In International Journal on Minority and Group Rights, Vol. 25, Issue 2, 2018, pp. 157–158.

³⁵ Ibid.

³⁶ Cheesman 2015: 403.

³⁷ Yegar 1972: 95.

³⁸ Rahaman 2017.

³⁹ Donnison, F.S.V. : Burma, Nations of the Modern World series. Ernest Benn Limited, London, 1970, pp. 253.

⁴⁰ Rahaman (2017).

or at least a division. However, the Commission rejected their proposal.⁴¹ Bangladesh liberated from Pakistan in 1971 after nine months of long bloody war. After the liberation of Bangladesh, some arms flowed into the young Muslim leader from Mayu Frontier. All Rohingya parties held a congress on 15th July 1972 at the Bangladeshi border to call for the “Rohingya National Liberation”.⁴² Rohingya’s national registration certificates were ceased and foreign registration cards were issued under the Emergency Immigration Act of 1974.⁴³ In the 1974 “Pyithu Hlut-taw” (People’s Congress) election held under the newly adopted Constitution 1974, Rohingya Muslims were denied the right to elect their representatives.⁴⁴

V.2 Main incidents of persecution

V.2.1 1977 Persecution

General Ne Win conducted “Operation Nagamin or King Dragon” in 1977, which required the registration of all citizens, but the registration was not granted to the Rohingya. For the first time, wide persecution was committed by the Myanmar Security Force against Rohingya Muslims, who were forced to leave the country on the grounds of lack of citizenship.⁴⁵ Through this operation, a grave violation of human rights has taken place, and about 250,000⁴⁶ Rohingya left Myanmar and entered Bangladesh.

V.2.2 1991–1992 Persecution

Than Shwe’s military government introduced many militarization projects in Rakhine in 1991–92. During this time, about 250,000 Rohingya left Rakhine and entered Bangladesh due to the violence of forced labor, rapes, and killings by the Security Forces.⁴⁷ Bangladesh repatriated around 360,000 Rohingya under an agreement between Bangladesh and Myanmar mitigated by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

V.2.3 2012 Persecution

Again, in 2012, the influx started, and 125,000 Rohingya left Myanmar and entered Bangladesh.⁴⁸ The reason behind this persecution was the accusation of raped and killed a

⁴¹ Kyaw Zan Tha, U.: Background of the Rohingya Problem. 1995, pp. 6, In Rakhine Tazaung Magazine, Rangoon: Rangoon University Arakanese Culture Association.

⁴² Win, Mya: If We Appraise the Attempts Made to Sow Enmity against Myanmar Naing-ngan. In Working Peoples’ Daily, Vol. 6, Issue 1, 1992, pp. 3. URL: https://uzo.sakura.ne.jp/burma/nlm/nlm_data/bps_1987996/bps_1992/bps_01_1992.pdf

⁴³ Cheung, Samuel: Migration Control and the Solutions Impasse in South and Southeast Asia: Implications from the Rohingya Experience. In Journal of Refugee Studies, Vol. 25, Issue 1, 2012, pp. 50–70.

⁴⁴ Rahaman (2017).

⁴⁵ Ullah, Akm Ahsan: Rohingya Refugees to Bangladesh: Historical Exclusions and Contemporary Marginalization. In Journal of Immigrant & Refugee Studies, Vol. 9, Issue 2, 2011, pp. 139–161.

⁴⁶ Uddin, Dr. Nasir: Understanding the Rohingya Crisis. In Asia-Pacific Bulletin, East-West Center, No. 623. 2023. URL: <https://www.proquest.com/docview/2765805037/fulltextPDF/11F4502BEFA044B6PQ/1?accountid=16238&source=Other%20Sources>

⁴⁷ Ullah 2011.

⁴⁸ Uddin, Iqthyer-Zahed, Md.: The State against the Rohingya: Root Causes of the Expulsion of Rohingya from Myanmar. In Politics, Religion & Ideology. Vol. 22, Issue 3, 2021, pp. 444.

Buddhist girl Ma Thida Htwe by three Muslim men on 29th May 2012.⁴⁹ Still, it geared after the brutal killing of ten Muslim Rohingya in June 2012 after they came back from the Umrah pilgrimage accusing the connection to killing a Buddhist girl after rape.⁵⁰ In continuation of this violence escalated in October 2012 and tens of thousands of people, most of them were Rohingya, displaced within Myanmar.⁵¹ In this year 192 people were killed, 265 were injured, and 8,614 houses were destroyed.⁵² Another report⁵³ estimated that about 140,000 people, 95% of them were Rohingya and Kaman, were displaced internally. A few of them were resettled by the Government and 128,000 remains in the confined displacement camps.

V. 2.4 2016-2017 Persecution

The persecution against Rohingya resumes again in 2016 in response of the attack by member of Harakat Al-Yaqin (Faith Movement), from Rohingya community, on three Police check post and killed nine Policemen in October 2016 and it was alleged that they looted arms from check post. Immediate after this incident, a large number of Security Forces were deployed throughout the Northern Rakhine state to identify the attackers and to recover the looted weapons. It is reported that 1262 buildings were destructed and the land were destroyed between October and November in 2016.⁵⁴ Another Report shows that 1500 buildings were destroyed between of October 10 to November 23, 2016.⁵⁵ As a result of such widespread operation by the Security Forces, 30,000 Rohingya left Rakhine⁵⁶ and 27,000⁵⁷ of them arrived in Cox's Bazar, Bangladesh. Following the 2016 persecution, the widespread human rights violations against Rohingya started in 2017. It is reported the Arakan Salvation Army (ARSA) attacked Myanmar Police Checkposts in Rakhine in August 2017 and killed 12 members of the Myanmar Security Forces and 59 insurgents.⁵⁸

In response to such an attack, the Myanmar Security Force started a counter-insurgency operation in 2017. This operation was not only against the ARSA Militant group but also against the whole Rohingya Muslim Race.⁵⁹ A million Rohingya left Rakhine, and most of them are

⁴⁹ BBC, "Muslims killed in attack in Burma's Rakhine province". 2012. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-18324614>

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ International Criminal Court, "Situation in the People's Republic of Bangladesh/The Republic of the Union of Myanmar". Pre-Trial Chamber III, 2019, pp. 28.

⁵² Republic of the Union of Myanmar, Final Inquiry Commission Report on Sectarian Violence in Rakhine State. 2013, pp.22. URL: <https://meriyadh.org/wp-content/uploads/2024/05/rakhine-commission-report-en-red.pdf>
See also; Human Rights Watch, "All You can Do is Pray". 2013, Available at: https://www.hrw.org/reports/burma0413_FullForWeb.pdf

⁵³ Human Rights Council, "Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar". Thirty-ninth Session, 2018, pp. 7. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_64.pdf

⁵⁴ Amnesty International, "We Are at Breaking Point, Amnesty International Report". 2016, pp. 26. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/asa16/5362/2016/en/>

⁵⁵ Human Rights Watch, "Burma: Military Burned Villages in Rakhine State". 2016, URL: <https://www.hrw.org/news/2016/12/14/burma-military-burned-villages-rakhine-state>

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Relief Web, "Asia and the Pacific: Weekly Regional Humanitarian Snapshot". 2016, URL: <https://reliefweb.int/report/indonesia/asia-and-pacific-weekly-regional-humanitarian-snapshot-6-12-december-2016>

⁵⁸ Lone, Wa – Naing, Shoon: At least 71 Killed in Myanmar as Rohingya Insurgents Stage Major Attack". 2017, Reuters, URL: <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya/insurgents-attack-myanmar-border-posts-killing-12-idUSKCN1B507K/>

⁵⁹ OHCHR, "UN Human Rights Council Report of Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar". 2018, URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/reportofthe-myanmar-ffm> (25 August 2025).

living in different refugee camps in Cox's Bazar district, Bangladesh. The UN Human Rights Council Reported that such an attack was a planned and widespread attack by the Security Forces to destroy the Rohingya Muslim ethnic minority from Myanmar.⁶⁰ The Special Representative of the Secretary-General on sexual violence in conflict, Ms. Pramila Patten, commented that the Rohingya people are the most persecuted people in the world.⁶¹

As a result of such persecution their inalienable right to life is violated and thousands of Rohingya have been killed by the Myanmar Security Forces different report shows. Myanmar committed crimes against humanity against Rohingya in 2017 persecution. The UN fact-finding mission on Myanmar found evidence of elements of Crimes against Humanity, including Rape, torture, deportation, murder, etc., against Rohingya.⁶²

VI. Systematic Persecution Against Rohingya

The term "Stateless" is defined under Article 1(1) of the 1954 Convention Relating to the Status of Stateless, hereinafter called 1954 Stateless Convention, Person. It states that a person is stateless if he isn't considered a national under the law of any state.

VI.1 Citizenship Laws and Institutionalized Statelessness

Migration flows were there within India, Pakistan, Myanmar, and Bangladesh due to colonization in the 19th and 20th centuries. General Ne Win took the initiative to adopt the new constitution of Myanmar in 1973 and sought public consensus. The Muslim Rohingya from the Mayu Frontier demanded a separate Muslim state or at least a division for them, but the proposal was denied.⁶³ Rohingya called for Rohingya National Liberation in the 1972 Congress of all Rohingya parties.⁶⁴ The consequences of this congress faced the Rohingya community after the immediate election of this congress in 1974. Rohingya Muslim representatives were denied the opportunity to compete in the 1974 People's Assembly for the first time. However, citizenship status in Myanmar is determined under the Citizenship Law. It has a 1948 Citizenship Law and, later, a new Citizenship Law adopted in 1982. The 1948 Citizenship Law of Myanmar was more inclusive than the 1982 amended Citizenship Law. Rohingya had Citizenship status under the 1948 Citizenship Law, and they had voting rights and history shows that there were four elected legislators in Buthidaung and Maungdaw Townships from Rohingya ethnic groups.⁶⁵ The 1948 Citizenship Law was based on both residence and ethnicity. An individual can be a citizen of Myanmar if he proves his residence within the territory of Myanmar before 1823.⁶⁶ This law was replaced in 1982 through the adoption of 1982 Citizenship Law. This law is stricter and exclusionary than 1948 Citizenship Law based on the ethnicity. It introduced three-tier of

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ OHCHR, Human Rights Council Opens Special Session on the Situation of Human Rights of the Rohingya and Other Minorities in Rakhine State in Myanmar. 2017. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/12/human-rights-council-opens-special-session-situation-human-rights-rohingya> (22 August 2025).

⁶² OHCHR, 2018.

⁶³ Zan Tha, Kyaw: The Background of the Rohingya Problem. In Rakhine Tazaung Magazine. No. 18, 1995, pp. 1–5.

⁶⁴ Win, Mya: If We Appraise the Attempts Made to Sow Enmity against Myanmar Naing-ngan. In Working Peoples' Daily, Vol. 6, Issue 1, 1992, pp. 3. URL: https://uzo.sakura.ne.jp/burma/nlm/nlm_data/bps_1987-1996/bps_1992/bps_01_1992.pdf

⁶⁵ Rahaman 2017.

⁶⁶ Section 4(2) of the 1948 Union Citizenship Act of Myanmar.

citizenship⁶⁷ which includes full citizenship, associate citizenship, and naturalized citizenship. The 1982 Citizenship Law considers Myanmar citizens based on ethnicity; it considers 135 ethnic groups, and unfortunately, Rohingya was not considered as an ethnic group of Myanmar. The 1982 citizenship Law considers full citizenship to those who are members of one of the approved National ethnic groups and whose ancestors were settled in Myanmar before 1823. Myanmar intentionally added the term “ethnic minority” to consider full citizenship because it did not recognize Rohingya as an ethnic group of Myanmar.

There is no clear evidence that the ancestors of Rohingya lived in Myanmar before 1823. So, to deprive their full citizenship, the 1982 citizenship law added the ethnicity clause and excluded Rohingya from the national ethnicity list, which was an intentional act to deprive them of their nationality. Some Rohingya received the “associate citizenship” status under the 1982 Citizenship Law. However, millions are deprived due to the lack of documentation proof required under section 6 of the 1982 Citizenship Law that their ancestors lived there and were citizens under the 1948 Citizenship Law. The reason for such failures was the poor administrative governance of Myanmar and several displacements of Rohingya, including the 1977, 1992, and 2012 persecution against Rohingya. Myanmar’s government has treated Rohingya as “illegal immigrants” or “foreigners.” for a long. The former Foreign Minister of Myanmar, U Ohn Gyaw stated in 1992 that there has never been a “Rohingya” race in Myanmar, as Muslim immigrants from neighboring countries illegally entered Naing-Eng since 1824, without immigration papers.⁶⁸ Millions of Rohingya have been denied to register for birth certificates and other legal documentation. As a result, many of them do not have proof of birth certificate, and to get citizenship by naturalization, they must have to prove these legal documents. Many Rohingya left Myanmar following the military coup led by General Ne Win. Those who left or tried to leave during the 1988 insurgency cannot apply for Myanmar Citizenship. It is evident that around 250,000⁶⁹ Rohingya left Myanmar during General Ne Win’s “Operation Nagamin or King Dragon” in 1977. So, according to section 22 of the 1982 Citizenship Act, they are now allowed to apply for citizenship in Myanmar. Myanmar set this 1982 citizenship law very systematically by targeting mainly Rohingya Muslims to exclude them from Myanmar citizenship. This lack of recognition has resulted in millions of Rohingya being stateless, further complicating their access to essential civil documents, including birth certificates and residency papers.⁷⁰

VII. International Responses to the Rohingya Humanitarian Crisis

The policies adopted in Myanmar to control ethnic conflicts and human rights violations have been scrutinized internationally because of the Rohingya crisis, and the international response is inadequate to deal with the crisis. The 1982 Citizenship Law is criticized by a number of States, including the United States, the United Kingdom, and Canada, for institutionalizing statelessness through this Law. The International community also criticizes the imposition of Birth restrictions and restrictions on freedom of movement.⁷¹ The 1982 Citizenship Law contains exclusionary principles that deny citizenship based on ethnicity, which is inconsistent with International Law, including the Universal Declaration of Human

⁶⁷ Section 3 of the 1982 Citizenship Law of Myanmar.

⁶⁸ The Guardian, Burma’s junta admits deadly attacks on Muslims. 2012, URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/28/burma-leader-admits-attacks-muslims> (24 September 2025).

⁶⁹ Uddin 2023.

⁷⁰ Cheesman, Nick: How in Myanmar ‘National Races’ Came to Surpass Citizenship and Exclude Rohingya. In *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 47, Issue 3, 2017, pp. 461–483.

⁷¹ US Department of State, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Burma. 2021. URL: <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/burma/> (10 January 2025).

Rights and the Convention on the Reduction of Statelessness 1961. Myanmar faced diplomatic pressure from States to amend this Law. Organization of Islamic Cooperation (OIC) urged Myanmar repeatedly to repeal or change the Law to ensure the right to safe return, access to fundamental rights, and the right to get citizenship to Rohingya people.⁷² The EU urged Myanmar to align its laws and policies with international standards. Bangladesh addresses the main causes of Rohingya statelessness and urges for a sustainable solution to this humanitarian crisis.⁷³ States and International Organizations advocated for Myanmar to change or amend the discriminatory laws and policies in compliance with international norms and urged the involvement of ICJ to assess the laws of legality under international law.⁷⁴ States, including the EU, the US and its ally countries, and the UK, imposed sanctions, including travel bans, asset freezes, arms embargoes, prohibitions on exports, trade restrictions on military technology, etc., in response to Myanmar's refusal to amend its discriminatory laws and policies.⁷⁵

The EU imposed sanctions on key government figures involved in human rights violations.⁷⁶ Gambia filed the case of Genocide against Myanmar before ICJ in 2019. The ICJ issued provisional measures requiring Myanmar to prevent further acts of genocide.⁷⁷ The ICJ ruled that any state's sovereignty-based reservation to the Genocide Convention is illegal, stating that genocide goes against moral law and UN aims. The ICC Prosecutor made a referral on July 4, 2019, to investigate the matter. For this instance, the ICC initiated an investigation on November 14, 2019, into the alleged crime "Crime Against Humanity" against Rohingya committed by Myanmar Security Forces. As Bangladesh has been a member of the ICC Statute since 2010 and the widespread and systematic violation against Rohingya was done on the Bangladesh-Myanmar border, the ICC has jurisdiction to investigate the matter.⁷⁸

VIII. Conclusion

The Secretary General of the United Nations Antonio Guterres described Rohingya as "one of, if not the, most discriminated people in the world, without any recognition of the most basic rights starting by the recognition of the right of citizenship by their own country—Myanmar".⁷⁹ Myanmar often justifies its actions using the sovereignty and non-interference principle under Article 2(7) of the UN Charter. However, this argument weakens when juxtaposed with the international community's responsibility to protect populations from crimes against humanity. In *Gambia V. Myanmar Case*, the ICJ ruled that any state's sovereignty-based

⁷² OIC, "OIC Rohingya Committee Calls on Myanmar to Address Causes of Conflict and Restore Legitimate Rights of Rohingya Muslims". 2023. URL: https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=38685&t_ref=26319&lan=en (10 January 2025).

⁷³ UN News, "Bangladesh urges greater international action on Rohingya status". (2020). URL: <https://news.un.org/en/story/2020/09/1073882> (11 January 2025).

⁷⁴ *The Gambia v. Myanmar*, ICJ, 2020.

⁷⁵ Lester KC, Maya. et. al.: *Burma/Myanmar, Global Sanctions*, (2021). URL: <https://globalsanctions.com/region/burma/> (11 August 2025).

⁷⁶ EU, Council Decision (CFSP) 2022/243 of 21 February 2022 amending Decision 2013/184/CFSP concerning restrictive measures in view of the situation in Myanmar/Burma, Council Decision on Myanmar, EU, 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/243/oj> (11 July 2025).

⁷⁷ International Court of Justice, "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*The Gambia v. Myanmar*)". 2020. URL: <https://www.icj-cij.org/case/178>

⁷⁸ International Criminal Court, "ICC judges authorise opening of an investigation into the Situation in Bangladesh/Myanmar". 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-authorise-opening-investigation-situation-bangladesh-myanmar> (22 August 2025).

⁷⁹ UN, "Transcript of Secretary-General's remarks at press encounter with President of the World Bank, Jim Yong Kim". 2018. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2018-07-02/transcript-secretary-general%E2%80%99s-remarks-press-encounter> (22 September 2025).

reservation to the Genocide Convention is illegal, stating that genocide goes against moral law and UN aims. The ICJ ruled that civilized nations recognize the principles of the Genocide Convention as binding on States and that the contracting States have a common interest in achieving the high purposes of the Convention.⁸⁰

The ICJ ruled in the Barcelona Traction case that states have obligations to the international community, including the prohibition of acts of aggression and genocide, as well as protection from slavery and racial discrimination. There are also the elements of crimes against humanity as Myanmar did violations against Rohingya in a widespread and systematic manner. So, the international community should come forward to restore peace in the Rakhine state and repatriate there. The ICJ ruled that any state's sovereignty-based reservation to the Genocide Convention is illegal, stating that genocide goes against moral law and UN aims. The ICJ ruled that the principles of the Convention are recognized by civilized nations as binding on States, and that the contracting States have a common interest in achieving the high purposes of the Convention.⁸¹ In 1973, Judge Fitzmaurice outlined "sundry current manifestations of naturalist-universalist thought and the principle of cooperation," including non-resort to force, non-recognition of situations involving force, and interdiction of crimes against peace and humanity.⁸² The 1982 Citizenship Law of Myanmar is one of the most discriminatory Citizenship Law in the world. An individual can acquire citizenship by birth only if he is born to parents who are citizens of Myanmar and have to submit the relevant documentation proof.⁸³ This law was drafted very systematically and in an organized way to deprive citizenship, particularly to the Rohingya Muslim ethnic group, and it is easily understandable if someone looks at the regulations contained under this citizenship law. The members of unrecognized minorities may acquire citizenship, which needs more evidence to prove the citizenship criteria mentioned under section 3 of the Citizenship Law, and it takes a longer time for approval.

The statelessness of the Rohingya crisis should be taken into consideration by the international community with the associated issues. There should also be a specific guideline for the status of the Rohingya children born in the refugee camps in Bangladesh since 2016. After massive criticism from the international community, the National Unity Government (NUG), essentially the cabinet appointed by the Committee Representing Pyidaungsu Hluttaw (CRPH) under the Federal Democracy Charter (FDC), clarified their position on the Rohingya and citizenship in June 2021 and demonstrated the NUG and CRPH could abolish or repeal the unjust law of 1982 Citizenship Law. However, neither the NUG's position paper nor the April 2024 statement of the National Unity Consultative Council (NUCC) was abolished as such.⁸⁴ To establish a peaceful and democratic Myanmar and to ensure the primary purpose of the establishment of the United Nations as a member state, Myanmar should amend or abolish the 1982 Citizenship Law to accommodate unrecognized ethnic minorities, including Rohingya.

⁸⁰ Whiteman, Marjorie M.: *Jus Cogens* in International Law, with a Projected List. In Georgia Journal of International and Comparative Law. Vol. 7, Issue 2, 1977, pp. 609–611. URL: <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol7/iss2/6>

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid.

⁸³ The Guardian 2012.

⁸⁴ Ko Ko, Aung, et. al.: Beyond Federalism? Inclusion, Citizenship, and Minorities Without Territory in Myanmar's Spring Revolution. In Journal of Contemporary Asia, Vol. 54, Issue 5, 2024, pp. 938–961.

Bibliography

Ahmed, Akbar, The Rohingya: Myanmar's outcasts, Al-Jazeera, Jan. 30, 2012, URL: <https://www.aljazeera.com/opinions/2012/1/30/the-rohingya-myanmars-outcasts> (8 June 2025).

Alam, Md Jobair: The Rohingya Minority of Myanmar: Surveying Their Status and Protection in International Law. In *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 25, Issue 2, 2018, pp.157-158. DOI: <http://dx.doi.org/10.1163/15718115-02503002>

Amnesty International, Caged without a roof: Apartheid in Myanmar's Rakhine State. 2017. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/11/myanmar-apartheid-in-rakhine-state/> (15 April 2025).

Amnesty International, We Are at Breaking Point, Amnesty International Report. 2016. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/asa16/5362/2016/en/>

BBC, Muslims killed in attack in Burma's Rakhine province. (2012). URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-18324614>

Buchanan, Francis: A Comparative Vocabulary of Some of the Languages Spoken in the Burma Empire, 1799. Asiatic Researches 5. In *SOAS Bulletin of Burma Research*, Vol. 1, Issue 1, 2003. URL: <https://eprints.soas.ac.uk/8050/1/BuchananComparativeVocabulary.pdf>

Charney, Michael W.: Where Jambudipa and Islamdom Converged: Religious Change and the Emergence of Buddhist Communalism in Early Modern Arakan (Fifteenth to Nineteenth Centuries). The University of Michigan, 1999, pp. 249.

Chowdhury, M.A.: The Advent of Islam in Arakan and Rohingyas. The Annual Magazine, Arakan Historical Society (AHS), 1995–96. University of Chittagong, Bangladesh, Available at: <https://www.rohingya.org/the-advent-of-islam-in-arakan-and-the-rohingyas/>

Cheesman, Nick: How in Myanmar 'National Races' Came to Surpass Citizenship and Exclude Rohingya. In *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 47, Issue 3, 2017, pp. 461–483, DOI: <https://doi.org/10.1080/00472336.2017.1297476>

Cheesman, Nick: *Opposing the Rule of Law: How Myanmar's Courts Make Law and Order*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316014936>

Cheung, Samuel: Migration Control and the Solutions Impasse in South and Southeast Asia: Implications from the Rohingya Experience. In *Journal of Refugee Studies*, Vol. 25, Issue 1, 2012, pp. 50–70. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrs/fer048>

Chowdhury, Dr. Mohammed Ali: The advent of Islam in Arakan and the Rohingyas. 2006. URL: <https://www.rohingya.org/the-advent-of-islam-in-arakan-and-the-rohingyas/> (10 June 2025).

Chan, Aye: The Development of a Muslim Enclave in Arakan (Rakhine) State of Burma (Myanmar). In *SOAS Bulletin of Burma Research*, Vol. 3, Issue 2, 2005, pp. 412–13,

URL:<https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=25d0efc054f99ebb7955071bbfa54dad6018025d>

Donnison, F.S.V: Burma, Nations of the Modern World series. Ernest Benn Limited, London, 1970, pp. 253.

EU, Council Decision (CFSP) 2022/243 of 21 February 2022 amending Decision 2013/184/CFSP concerning restrictive measures in view of the situation in Myanmar/Burma, Council Decision on Myanmar, EU, 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/243/oj> (11 July 2025).

Global Trends At-a-Glance, URL: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/> (15 April 2025).

Govt. of UK, Country policy and information note: Rohingya including Rohingya in Bangladesh, Burma. 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/burma-country-policy-and-information-notes/country-policy-and-information-note-rohingya-including-rohingya-in-bangladesh-burma-june-2023-accessible> (20 April 2025).

Human Rights Watch, Burma: Military Burned Villages in Rakhine State. 2016. URL: <https://www.hrw.org/news/2016/12/14/burma-military-burned-villages-rakhine-state>

Human Rights Council, Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar. Thirty-ninth Session, 2018:7. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/HRCouncil/FFM-Myanmar/A_HRC_39_64.pdf

International Criminal Court, ICC judges authorise opening of an investigation into the Situation in Bangladesh/Myanmar. 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/icc-judges-authorise-opening-investigation-situation-bangladesh/myanmar>, (22 August 2025).

International Court of Justice, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar). 2020. URL: <https://www.icj-cij.org/case/178>

International Criminal Court, Situation in the People's Republic of Bangladesh/The Republic of the Union of Myanmar. Pre-Trial Chamber III, 2019:28. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_03510.PDF

Irish Centre for Human Rights, Crimes against Humanity in Western Burma: The Situation of the Rohingyas. 2010. URL: https://burmacampaign.org.uk/images/uploads/ICHR_Rohingya_Report_2010.pdf (23 August 2025).

Indian Daily Mail, Modern Rangoon Owes to Indians' Intellect and Money. 1949. URL: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/article/indiandaily19490730-1.2.43>

Jilani, A. F. K. : The Rohingyas of Arakan: Their Quest for Justice, Privately Published by the Author, 1999. URL: <https://archive.org/details/the-rohingyas-of-arakan-and-their-quest-for-justice>

Ko Ko, Aung, et. al.: Beyond Federalism? Inclusion, Citizenship, and Minorities Without Territory in Myanmar's Spring Revolution. In *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 54, Issue 5, 2024, pp. 938–961. DOI: <https://doi.org/10.1080/00472336.2024.2367497>

Kyaw Zan Tha, U.: Background of the Rohingya Problem. 1995. In *Rakhine Tazaung Magazine*, Rangoon: Rangoon University Arakanese Culture Association.

Leider, Jacques: Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar. In *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, 2018, pp. 4–5. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.115>

Leider, Jacques: On Arakanese Territorial Expansion: Origins, Context, Means, and Practice, in *The Maritime Frontier of Burma – Exploring Political, Cultural, and Commercial Interaction in the Indian Ocean World, 1200–1800*, (Amsterdam and Leiden, Netherlands: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen/KITLV Press). Ed. Jos Gommans and Jacques Leider, 2002, pp. 127–150. https://doi.org/10.1163/9789004502079_010

Lester KC, Maya. et. al.: Burma/Myanmar, Global Sanctions, (2021). URL: <https://globalsanctions.com/region/burma/> (11 August 2025).

Lone, Wa- Naing, Shoon: At least 71 Killed in Myanmar as Rohingya Insurgents Stage Major Attack”. 2017, Reuters, URL: <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya/insurgents-attack-myanmar-border-posts-killing-12-idUSKCN1B507K/>

Milton, Abul Hasnat, et. al.: Trapped in Statelessness: Rohingya Refugees in Bangladesh. In *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 14, Issue 8, 2017. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph14080942>

OHCHR, UN Human Rights Council Report of Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar. 2018, URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/reportofthe-myanmar-ffm> (25 August 2025).

OHCHR, Human Rights Council Opens Special Session on the Situation of Human Rights of the Rohingya and Other Minorities in Rakhine State in Myanmar. 2017. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/12/human-rights-council-opens-special-session-situation-human-rights-rohingya> (22 August 2025).

OIC, OIC Rohingya Committee Calls on Myanmar to Address Causes of Conflict and Restore Legitimate Rights of Rohingya Muslims. 2023. URL: https://www.oic-oci.org/topic/?t_id=38685&t_ref=26319&lan=en (10 January 2025).

Rahaman, Md Razidur, Rohingya: The Community of No Human Rights, April 13, 2017, *The Daily Observer*, URL: <https://observerbd.com/details.php?id=68541> (11 July 2025).

Republic of the Union of Myanmar, Final Inquiry Commission Report on Sectarian Violence in Rakhine State. 2013. URL: <https://meriyadh.org/wp-content/uploads/2024/05/rakhine-commission-report-en-red.pdf> See also; Human Rights Watch, *All You can Do is Pray*. 2013. URL: https://www.hrw.org/reports/burma0413_FullForWeb.pdf

Relief Web, Asia and the Pacific: Weekly Regional Humanitarian Snapshot. 2016, Available at: <https://reliefweb.int/report/indonesia/asia-and-pacific-weekly-regional-humanitarian-snapshot-6-12-december-2016>

Rohingya Refugee Response, About the Rohingya Refugee Response. 2024. URL: <https://rohingyaresponse.org/> (20 April 2025).

Sarkar, J. N.: History of Bengal. Dhaka University Press 2, 1972, pp. 377–381.

The 1948 Union Citizenship Act of Myanmar: Section 4(2).

The 1982 Citizenship Law of Myanmar: Section 3.

The Gambia v. Myanmar, ICJ, 2020.

The Guardian, Burma's junta admits deadly attacks on Muslims. (2012), URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/oct/28/burma-leader-admits-attacks-muslims> (24 September 2025).

Uddin, Dr. Nasir: Understanding the Rohingya Crisis. In Asia-Pacific Bulletin, East-West Center, No. 623, 2023. URL: <https://www.proquest.com/docview/2765805037/fulltextPDF/11F4502BEFA044B6PQ/1?accountid=16238&sourcetype=Other%20Sources>

Ullah, Akm Ahsan: Rohingya Refugees to Bangladesh: Historical Exclusions and Contemporary Marginalization. In Journal of Immigrant & Refugee Studies, Vol. 9, Issue 2, 2011, pp. 139–161. DOI: <https://doi.org/10.1080/15562948.2011.567149>

UN News, Bangladesh urges greater international action on Rohingya status. 2020. URL: <https://news.un.org/en/story/2020/09/1073882> (11 January 2025).

UN, Transcript of Secretary-General's remarks at press encounter with President of the World Bank, Jim Yong Kim. 2018. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2018-07-02/transcript-secretary-general%E2%80%99s-remarks-press-encounter> (22 September 2025).

UNHCR, Refugee Data Finder. 2024, URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, (15 August 2025).

Maung Saw, U Khin: The Rohingyas, Who Are They? The Origin of the Name Rohingya, Tradition and Modernity in Myanmar. Conference Proceeding, 1993, pp. 91–92. URL: http://www.mcrg.ac.in/WC_2015/Reading/D_WhoRohingyas.pdf

US Department of State, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Burma. 2021. URL: <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/burma/> (10 January 2025).

Uddin, Iqthyer-Zahed, Md.: The State against the Rohingya: Root Causes of the Expulsion of Rohingya from Myanmar. In Politics, Religion & Ideology. Vol. 22, Issue 3, 2021, pp. 444. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/21567689.2021.1995716>

Wai Wai Nu: “Why Rohingya? Equality and identity in Myanmar”. May 20, 2016, URL: <https://www.mmtimes.com/opinion/20410-why-rohingya-equalityand-identityin-myanmar.html>

Win, Mya: If We Appraise the Attempts Made to Sow Enmity against Myanmar Naing-ngan. In Working Peoples’ Daily, Vol. 6, Issue 1, 1992, pp. 3. URL: https://uzo.sakura.ne.jp/burma/nlm/nlm_data/bps_1987996/bps_1992/bps_01_1992.pdf

Whiteman, Marjorie M.: Jus Cogens in International Law, with a Projected List, In Georgia Journal of International and Comparative Law. Vol. 7, Issue 2, 1977, pp. 609–611. URL: <https://digitalcommons.law.uga.edu/gjicl/vol7/iss2/6>

Yegar, Moshe: The Muslims of Burma: A Study of a Minority Group. Otto Harrassowitz-Wiesbaden, 1972, pp. 2-5, URL: <https://www.netipr.org/policy/downloads/19720101-Muslims-Of-Burma-by-Moshe-Yegar.pdf>

Sasvári Péter¹ – Hajdú Noémi²**Az MTA IX. Osztály Állam- és Jogtudományi Bizottsága nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi, bibliometriai és használati elemzése³***Absztrakt*

A tanulmány az MTA IX. Osztály Állam- és Jogtudományi Bizottsága (ÁJB) nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi, bibliometriai és használati jellemzőit vizsgálja. Az elemzés 1065 folyóiratra terjed ki, és az ÁJB-lista, a SCImago Journal Rank (SJR) 2025 adatbázis, valamint a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) adataira épül. Az eredmények szerint a lista elsősorban jogi, közigazgatás-tudományi és politikatudományi folyóiratokra épül, miközben számos további társadalom-, gazdaság-, informatika- és egészségtudományi területet is lefed. Az ÁJB-besorolások és az SJR-kvartilisek között kimutatható kapcsolat áll fenn, ugyanakkor a két rendszer nem teljesen feleltethető meg egymásnak. Az MTMT adatok alapján a hazai publikációs aktivitás elsősorban az A és B kategóriás folyóiratokban koncentrálódik. Az eredmények arra utalnak, hogy a lista egyszerre érvényesíti a nemzetközi bibliometriai szempontokat és a tudományterület sajátos szakmai értékelési hagyományait.

Kulcsszavak: állam- és jogtudomány; folyóiratminősítés; bibliometria; MTMT

Abstract

This study examines the disciplinary structure, bibliometric characteristics, and domestic usage patterns of the international journal list maintained by the Committee of Political and Legal Sciences of Division IX of the Hungarian Academy of Sciences. The analysis covers 1,065 journals and is based on data from the committee's journal list, the SCImago Journal Rank (SJR) 2025 database, and the Hungarian Scientific Bibliography (MTMT). The results show that the list is primarily based on journals in law, public administration, and political science, while also including journals from related fields in social sciences, economics, information science, and health sciences. A relationship was identified between the committee's journal classifications and SJR quartile rankings; however, the two systems are not fully equivalent. MTMT data indicate that Hungarian publication activity is concentrated mainly in journals classified in categories A and B. The findings suggest that the journal list combines international bibliometric criteria with discipline-specific professional evaluation principles.

Keywords: political and legal sciences; journal ranking; bibliometrics; Hungarian Scientific Bibliography (MTMT)

¹ PhD habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kiberbiztonsági és e-Közigazgatási Tanszék és Miskolci Egyetem, Gépészmérnöki és Informatikai Kar, Informatikai Intézet

² PhD habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet

³ DOI: 10.59558/jesz.2026.1.60

I. Bevezetés

A tudományos teljesítmény értékelésében a folyóiratok minősítése meghatározó szerepet játszik. Az egyes tudományterületek gyakran saját folyóiratlistákat alkalmaznak annak érdekében, hogy a publikációs teljesítmény értékelése figyelembe vegye a tudományterület sajátosságait és publikációs kultúráját. Az állam- és jogtudomány területén Magyarországon ilyen szerepet tölt be a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának Állam- és Jogtudományi Bizottsága (ÁJB) által összeállított nemzetközi folyóiratlista.

A lista kiemelt jelentőséggel bír a tudományos teljesítmény értékelésében, különösen az MTA doktora eljárások habitusvizsgálata során. Ennek ellenére mindeddig nem készült átfogó elemzés arról, hogy a lista milyen tudományterületi szerkezettel rendelkezik, milyen mértékben kapcsolódik a nemzetközi bibliometriai rendszerekhez, illetve hogyan jelenik meg a magyar kutatók publikációs gyakorlatában.

A tanulmány célja az ÁJB nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi, bibliometriai és használati elemzése. A vizsgálat a Scimago Journal Rank (SJR) adatbázis, valamint a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) folyóirat statisztikai adatai alapján mutatja be a lista szerkezetét, nemzetközi beágyazottságát és hazai használatát.

A kutatás az alábbi kérdésekre keresi a választ:

- K1. Milyen tudományterületi, kiadói és földrajzi jellemzőkkel írható le az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája?
- K2. Milyen kapcsolat figyelhető meg az ÁJB folyóirat-besorolásai és a Scimago Journal Rank (SJR) bibliometriai mutatói, illetve kvartilis besorolásai között?
- K3. Milyen mértékben használják a magyar kutatók az ÁJB listán szereplő folyóiratokat és hogyan alakul ezek hazai tudományos hatása az MTMT adatai alapján?

II. Elméleti háttér

A magyar tudományos minősítési rendszer legmagasabb tudományos elismerése a Magyar Tudományos Akadémia doktora (MTA doktora, DSc) cím, amely a PhD fokozatra épülő, posztdoktori szintű tudományos minősítésnek tekinthető. Az MTA doktora cím célja annak igazolása, hogy a pályázó a doktori fokozat megszerzését követően tudományterületét jelentős, eredeti kutatási eredményekkel gazdagította, valamint tudományos munkássága a hazai és nemzetközi tudományos közösség által elismertté vált.

Az MTA doktora cím odaítélésének feltételeit az Akadémia Alapszabálya, valamint az egyes tudományos osztályok által meghatározott követelményrendszerek szabályozzák.⁴ A pályázóknak rendelkezniük kell PhD- vagy azzal egyenértékű tudományos fokozattal, igazolniuk kell kiemelkedő tudományos teljesítményüket, továbbá doktori műben kell összefoglalniuk tudományos eredményeiket. A cím odaítéléséről több lépcsőből álló eljárás keretében az MTA Doktori Tanácsa dönt, amelynek központi eleme a tudományos habitusvizsgálat és a doktori mű nyilvános védelme.

A tudományos habitus értékelése során kiemelt szerepet kap a pályázó publikációs teljesítménye, amelynek megítélésében az egyes tudományos osztályok és bizottságok saját tudományterületi követelmény rendszereket alkalmaznak. A Gazdaság- és Jogtudományok Osztályán belül működő ÁJB ennek érdekében hazai és nemzetközi folyóiratlistát alakított ki,

⁴ Magyar Tudományos Akadémia: A Magyar Tudományos Akadémia doktora cím – általános információk. MTA Doktori Tanács, é. n.

amely az egyes folyóiratokat A, B, C és D kategóriákba sorolja.⁵ A lista fontos szerepet tölt be a tudományos teljesítmény értékelésében, mivel a habitusvizsgálat során külön figyelmet kapnak az ezen folyóiratokban megjelent publikációk. Ennek következtében a folyóiratlista összetétele és besorolási rendszere közvetlen hatással van a tudományos előmenetelre és a publikációs stratégiákra az állam- és jogtudomány területén.

Az állam- és jogtudomány, valamint a kapcsolódó társadalomtudományi területek kutatás értékelésében kiemelt szerepet játszanak a tudományterületre jellemző folyóiratlisták. E listák nem csupán a publikációs fórumok minőségének értékelését segítik, hanem támpontot nyújtanak az akadémiai előmenetel, a kutatási teljesítmény értékelése és a publikációs stratégia kialakítása során is.⁶⁷ A szakirodalom szerint az egyes tudományterületek saját folyóiratlistái hozzájárulnak a tudományterületi identitás fenntartásához, tükrözik az adott diszciplína kutatási prioritásait, valamint segítik a kutatókat a releváns publikációs fórumok azonosításában.⁸ Különösen a jogtudomány, a közigazgatás tudomány és más társadalomtudományi területek esetében fontosak az ilyen listák, mivel e tudományágak publikációs szerkezete és tudományos kommunikációja gyakran eltér a természettudományokban vagy az orvostudományokban megfigyelhető mintázatoktól.⁹¹⁰ Ennek következtében a tudományterületre jellemző folyóiratlisták a nemzetközi bibliometriai mutatók kiegészítő eszközeként szolgálnak a kutatási teljesítmény értékelésében.

Az állam- és jogtudomány hagyományosan a társadalomtudományok körébe sorolható tudományterület, amelynek központi témái az állam működése, a jogrendszer, a közhatalom gyakorlása, a közpolitikai folyamatok és a társadalmi szabályozás kérdései. Az elmúlt évtizedekben azonban a tudományterület kutatási tárgya és módszertani eszköztára jelentősen bővült. Ennek eredményeként a kortárs állam- és jogtudomány egyre szorosabb kapcsolatba került számos más tudományterülettel, ami jól tükrözi a modern kormányzási, szabályozási és társadalmi kihívások összetettségét.^{11,12}

A nemzetközi tudományos adatbázisok osztályozási rendszerei egyértelműen visszatükrözik ezt a multidiszciplináris jelleget. A tudományterület klasszikus magját továbbra is a jog, a közigazgatás-tudomány, a politikatudomány és nemzetközi kapcsolatok, a szociológia és politikatudomány, valamint a történelem alkotja. E területek a jogi normák, intézmények, politikai rendszerek, kormányzási struktúrák és társadalmi folyamatok vizsgálatára épülnek. A jogtudomány ugyanakkor egyre nagyobb mértékben integrálja más tudományterületek megközelítéseit is. A jog és nyelvészet, a jog és antropológia, valamint a pszichológiai és

⁵ Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya: Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának doktori követelményrendszere. Magyar Tudományos Akadémia, é. n.

⁶ Aubele, Joseph – Perruso, Carol: Toward a sustainable method for core journal lists: A test case using journals in social work. In *The Serials Librarian*, 2017, 73. évf., 2. szám, pp. 89–106.

⁷ Aubele, Joseph – Gardner, Gabriel J.: Criminal justice and criminology at the core: Using a sustainable method for constructing a core journal list. In *The Serials Librarian*, 2021, 81. évf., 3–4. szám, pp. 223–238.

⁸ Hassel, Holly – Reynolds, Mark – Sommers, Jeff – Tinberg, Howard: Editorial perspectives on teaching English in the two-year college: The shaping of a profession. In *College English*, 2019, 81. évf., 4. szám, pp. 314–338.

⁹ Tomar, Sarika – Gupta, Shikha – Wadhwa, Sakshi – Gupta, Samarth – Raj, Rishav: Bibliometric study of journals in public administration. In *Croatian and Comparative Public Administration*, 2025, 25. évf., 2. szám, pp. 337–368.

¹⁰ Tang, Li – Li, Zhaopeng – Liu, Hongxu – Jing, Yijia: Appraising the philosophical influences on modern public administration research. In *Public Policy and Administration*, 2025, 40. évf., 3. szám, pp. 513–531.

¹¹ Siems, Mathias M.: The taxonomy of interdisciplinary legal research: Finding the way out of the desert. In *Journal of Commonwealth Law and Legal Education*, 2009, 7. évf., 1. szám, pp. 5–17.

¹² Grey, Alexandra – Smith-Khan, Laura: Bringing linguistic research into legal scholarship and practice. In *Alternative Law Journal*, 2021, 46. évf., 1. szám, pp. 64–70.

társadalomtudományi alapú jogkutatások megjelenése jól mutatja a tudományterület határainak kitágulását.^{13,14,15}

A modern állam működésének elemzése jelentős mértékben támaszkodik a közgazdaságtan, a pénzügyek és a menedzsment eredményeire is. A közpolitikai elemzések, a szabályozás-gazdaságtan, a közpénzügyek, a közszolgáltatások irányítása és a közigazgatási reformok kutatása szoros kapcsolatot teremt az állam- és jogtudomány, valamint a közgazdaságtan, az ökonometria, a stratégiai menedzsment és a szervezéstudomány között. Ennek megfelelően számos, az állam- és jogtudomány számára releváns folyóirat ezen tudományterületek kategóriáiban is megjelenik.

A társadalmi folyamatok vizsgálata szintén meghatározó szerepet játszik a tudományterületen. A demográfia, az antropológia, a genderkutatás, a szociálpszichológia, a kommunikáció tudomány, a fejlődéskutatás és a szociális munka olyan kutatási területek, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a jog és a kormányzás társadalmi beágyazottságának vizsgálatához. A jogkövető magatartás, a politikai részvétel, a társadalmi egyenlőtlenségek, a legitimáció és a közbizalom kutatása különösen erős kapcsolatot alakított ki e tudományterületek között.

A technológiai fejlődés új kutatási irányokat nyitott meg az állam- és jogtudomány számára. A digitális közigazgatás, az elektronikus kormányzás, az adatvédelem, a kiberbiztonság és a mesterséges intelligencia szabályozása olyan témák, amelyek a jogtudományt egyre szorosabban kapcsolják az informatikai tudományokhoz. Ennek eredményeként a számítástechnikai alkalmazások, az információs rendszerek, a számítógépes hálózatok és kommunikáció, a szoftvertudomány, valamint a mesterséges intelligencia területei is megjelentek az állam- és jogtudomány releváns kutatási környezetében.

Hasonló folyamat figyelhető meg a környezetvédelmi és fenntarthatósági kérdések esetében. A klímaváltozás, az energiaátmenet, a környezeti szabályozás és a fenntartható fejlődés problémái egyre nagyobb szerepet kapnak a jogi és közpolitikai kutatásokban. Ennek következtében az állam- és jogtudomány kapcsolódási pontokat alakított ki a környezettudományokkal, a megújuló energiával, a természet- és tájvédelemmel, valamint a vízgazdálkodási kutatásokkal is.

Az egészségügyi szabályozás, a bioetika, az igazságügyi orvostan és a közegészségügy kutatásai tovább erősítik a tudományterület multidiszciplináris jellegét. Az egészségpolitika, a népegészségügy, a patológia és igazságügyi orvostan, valamint az egészségügyi szabályozással kapcsolatos kutatások jól példázzák, hogy a jogi és kormányzási kérdések számos esetben közvetlenül kapcsolódnak az egészségtudományhoz és az orvostudományhoz.

Mindezek alapján az állam- és jogtudomány napjainkban már nem tekinthető kizárólag jogi vagy politikatudományi diszciplinának. A nemzetközi tudományos publikációs rendszerek és folyóirat osztályozások azt mutatják, hogy a tudományterület a társadalomtudományok széles körére épül. Miközben egyre intenzívebben integrálja az informatikai, környezettudományi, egészségtudományi és menedzsmentkutatási eredményeket is. Ennek következtében az állam- és jogtudományi kutatások értékelése során a releváns publikációs fórumok vizsgálata szükségszerűen túlmutat a szűken értelmezett jogtudományi folyóiratok

¹³ Ledvinka, Tomáš: Law and anthropology: Distinction that does not dissolve. In Český Lid, 2020, 107. évf., 1. szám, pp. 3–21.

¹⁴ Grey – Smith-Khan: i. m.

¹⁵ Freiberg, Arie: Psychiatry, psychology and non-adversarial justice: From integration to transformation. In Psychiatry, Psychology and Law, 2011, 18. évf., 2. szám, pp. 297–314.

körén és figyelembe kell vennie a tudományterület multidiszciplináris publikációs szerkezetét is.^{16,17,18}

III. Módszertan

A vizsgálat tárgyát az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája képezte, amely összesen 1065 folyóiratot tartalmazott. A folyóiratok tudományterületi, bibliometriai és hazai használati jellemzőinek elemzéséhez három adatforrást használtunk fel:

- az ÁJB nemzetközi folyóiratlistáját,
- a SCImago Journal & Country Rank (SJR) 2025 adatbázist,¹⁹
- valamint a Magyar Tudományos Művek Tárának (MTMT) folyóirat statisztikai adatait.

A folyóiratokhoz rendelt SJR-mutatókat, kvartilis besorolásokat, kiadói adatokat és az országra vonatkozó információkat a SCImago adatbázisból gyűjtöttük össze. A hazai publikációs aktivitásra és tudományos hatásra vonatkozó adatokat az MTMT folyóirat statisztikáiból nyertük.

A folyóiratok magyarországi használatának és tudományos hatásának vizsgálata során négy MTMT-indikátort vettünk figyelembe:

1. a közlemény- és idéző statisztikát,
2. az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményeinek számát,
3. a hivatkozott közlemények számát, valamint
4. a folyóiratok MTMT-ben mért idézettségét.

A jelen tanulmányban az „MTMT-ben regisztrált szerzők közleményei” mutatót a folyóiratok hazai publikációs használatának közelítő mérőszámaként, míg a „folyóirat idézettsége az MTMT-ben” mutatót a folyóiratok hazai tudományos hatásának indikátoraként alkalmaztuk.

Az elemzés során leíró statisztikai módszereket használtunk. Meghatároztuk az egyes kategóriákba tartozó folyóiratok számát, a tudományterületi kategóriák gyakoriságát, a kiadók és kiadó országok megoszlását, valamint az SJR értékek minimum-, maximum-, átlag- és medián értékeit. Vizsgáltuk továbbá az ÁJB besorolások és az SJR Best Quartile kategóriák közötti megfelelést, valamint az MTMT-ben megjelenő publikációs aktivitás és idézettség eloszlását az egyes folyóirat kategóriák szerint.

A kutatásnak ugyanakkor több korlátja is van. Egyrészt az MTMT adatbázisa elsősorban a magyar kutatók publikációs és idézettségi adatait tartalmazza, ezért az eredmények nem a folyóiratok teljes nemzetközi hatását, hanem azok hazai láthatóságát és használatát tükrözik. Másrészt az MTMT-ben nyilvántartott adatok teljessége és pontossága intézményi és szerzői adatfeltöltési gyakorlatoktól is függhet. Harmadrészt az SJR-besorolások és kvartilisek időben változhatnak, így az elemzés a 2025. évi állapotot rögzíti. További korlátot jelent, hogy a folyóiratok tudományterületi besorolása többes kategorizálásra épül, ezért egy folyóirat több tudományterülethez is kapcsolódhat. Végül az elemzés nem vizsgálta a folyóiratokban megjelent közlemények tartalmi jellemzőit, kizárólag a folyóiratszintű bibliometriai és használati mutatókra koncentrált.

¹⁶ Siems: i.m.

¹⁷ Zorn, Christopher: Empirical legal studies. In Wright, James D. (ed.): International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 2. kiadás, Elsevier, Oxford, 2015, pp. 554–557.

¹⁸ Christián László – Háló Gergő – Demeter Márton: Twenty years of law journal publishing: A comparative analysis of international publication trends. In Publishing Research Quarterly, 2022, 38. évf., 1. szám, pp. 1–17.

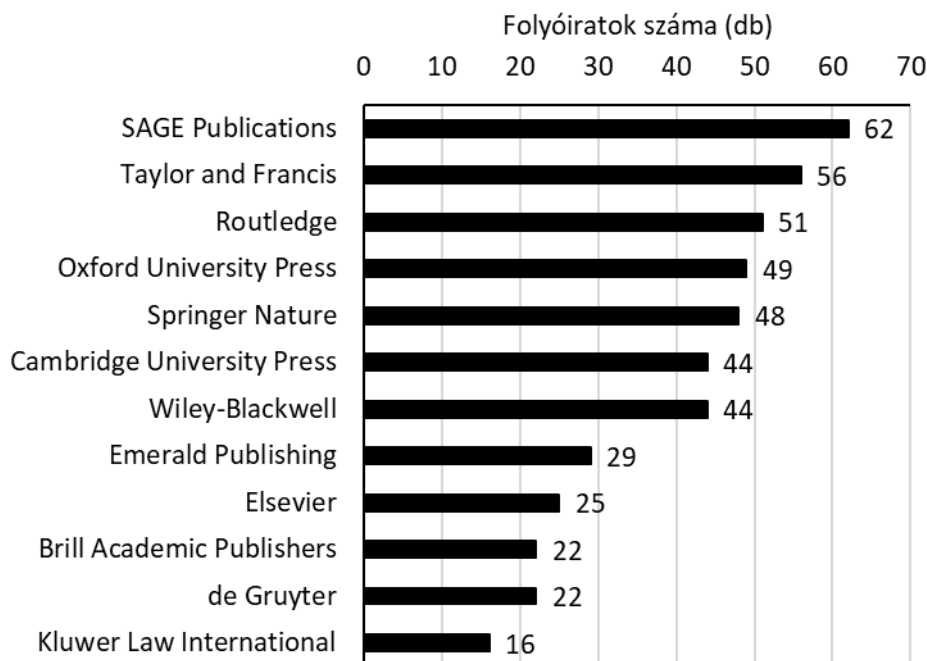
¹⁹ SCImago Research Group: SCImago Journal & Country Rank. 2025.

IV. Eredmények

A vizsgált nemzetközi folyóiratlista összesen 1065 folyóiratot tartalmazott. A folyóiratok az ÁJB által meghatározott A, B, C és D kategóriákba kerültek besorolásra.

A Scimago Journal Rank (SJR) 2025 adatbázis alapján a folyóiratok többsége rendelkezett kvartilis besorolással. A listán szereplő folyóiratok közül 133 folyóirat (12,5%) nem rendelkezett SJR Best Quartile besorolással, míg 932 folyóirat (87,5%) valamely kvartilis kategóriába (Q1-Q4, és -) volt sorolható.

A Scimago Journal Rank 2025 adatbázisban szereplő 932 folyóirat kiadói háttérének vizsgálata jelentős koncentrációt mutatott (1. ábra). A legtöbb folyóirat a SAGE Publications kiadásában jelent meg (62 folyóirat), amelyet a Taylor and Francis (56 folyóirat), a Routledge (51 folyóirat), az Oxford University Press (49 folyóirat) és a Springer Nature (48 folyóirat) követett. A vezető kiadók között szerepelt továbbá a Cambridge University Press és a Wiley-Blackwell, amelyek egyaránt 44-44 folyóirattal voltak jelen a mintában.

1. ábra: A leggyakoribb kiadók részesedése az SJR kvartilissel rendelkező folyóiratok körében (N = 932) Forrás: Saját szerkesztés a Scimagojr adatai alapján történt

A közepes méretű kiadók közül az Emerald Publishing 29, az Elsevier 25, míg a Brill Academic Publishers és a de Gruyter egyaránt 22 folyóirattal képviseltette magát. A vizsgált folyóiratok között a Kluwer Law International 16 folyóirattal szerepelt.

A legnagyobb tizenkét kiadó összesen 468 folyóiratot adott ki, ami az SJR kvartilissel rendelkező folyóiratok 50,2%-ának felel meg. A fennmaradó 464 folyóirat 350-nél több további kiadó között oszlott meg. A kiadói szerkezetet ezért a néhány nagy nemzetközi tudományos kiadó magas részesedése, valamint a nagyszámú kisebb egyetemi, szakmai és tudományos szervezet által működtetett kiadó együttes jelenléte jellemezte.

A kvartilis besorolással rendelkező folyóiratok összesen 50 különböző ország kiadóihoz kapcsolódott. A folyóiratok földrajzi megoszlása jelentős koncentrációt mutatott. A legtöbb folyóiratot az Egyesült Királyságban működő kiadók adták ki (317 folyóirat), amelyek a teljes állomány több mint egyharmadát (34,0%) képviselték. A második helyen az Egyesült Államok állt 205 folyóirattal (22,0%). A két ország együttesen 522 folyóiratot adott ki, ami a vizsgált állomány 56,1%-ának felel meg.

Az angolszász országokat Hollandia követte 80 folyóirattal (8,6%), majd Németország 47, Spanyolország 40 és Olaszország 35 folyóirattal. A nyugat-európai országok mellett jelentősebb kibocsátóként jelent meg Brazília (23 folyóirat), Lengyelország (14 folyóirat), valamint Ausztrália (13 folyóirat). Kanada, Chile és Svájc egyaránt 11-11 folyóirattal szerepelt a mintában, míg Csehország 10 folyóirattal képviseltette magát.

A további országok részesedése ennél lényegesen alacsonyabb volt. Kolumbia, Mexikó és Oroszország egyaránt 9-9 folyóirattal, Franciaország 8, Ukrajna 7, Szlovénia 6 folyóirattal szerepelt. A fennmaradó országok többsége öt vagy annál kevesebb folyóirattal volt jelen a listán.

Regionális bontásban a folyóiratok döntő többsége európai és észak-amerikai kiadókhoz kapcsolódott. Az európai országokhoz köthető folyóiratok száma meghaladta a teljes állomány kétharmadát, míg az észak-amerikai kiadók további jelentős részesedést képviseltek. Latin-Amerika elsősorban Brazília, Chile, Kolumbia és Mexikó révén volt jelen a mintában, míg Ázsia, Afrika és Óceánia országai kisebb számban szerepeltek a folyóiratlistán.

A Scimago Journal Rank (SJR) olyan folyóirat hatásmutató, amely a folyóiratok tudományos presztízsét a kapott hivatkozások száma és a hivatkozó folyóiratok minősége alapján egyaránt figyelembe veszi. Az SJR értékek kategóriánkénti leíró statisztikáit az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat: Az SJR értékek leíró statisztikái az MTA ÁJB folyóirat kategóriái szerint

Értékelés	Előfordulás (db)	Minimum	Maximum	Átlag	Medián
A	266	0,101	9,595	0,994	0,810
B	244	0,100	1,413	0,453	0,383
C	222	0,101	1,559	0,270	0,221
D	200	0,000	1,244	0,185	0,151

Forrás: Saját szerkesztés az MTA és a MTMT adatai alapján történt

A kvartilis besorolással rendelkező folyóiratok közül 266 tartozott az A, 244 a B, 222 a C és 200 a D kategóriába. Az A kategóriába sorolt folyóiratok esetében az SJR értékek 0,101 és 9,595 között változtak, az átlagos érték 0,994, a medián pedig 0,810 volt. A B kategóriában a minimum 0,100, a maximum 1,413, az átlag 0,453, míg a medián 0,383 értéket vett fel. A C kategóriába sorolt folyóiratok SJR értékei 0,101 és 1,559 között mozogtak, átlaguk 0,270, mediánjuk pedig 0,221 volt. A D kategóriában a legalacsonyabb SJR érték 0,000, a legmagasabb 1,244, az átlag 0,185, a medián pedig 0,151 volt.

Az átlagos SJR érték az A kategóriában volt a legmagasabb, amelyet a B, a C és a D kategória követett. Hasonló sorrend figyelhető meg a medián értékek esetében is. Az A kategória átlagos SJR értéke több mint kétszerese volt a B kategória átlagának, közel négyszerese a C kategóriáénak és több mint ötszöröse a D kategóriában mért értéknek. A mediánok alapján ugyancsak fokozatos csökkenés figyelhető meg az A kategóriától a D kategória felé.

A minimum és maximum értékek alapján valamennyi kategóriában jelentős különbségek mutatkoztak a folyóiratok között. A legnagyobb értéktartomány az A kategóriában volt megfigyelhető, ahol a legmagasabb SJR érték (9,595) lényegesen meghaladta a többi kategóriában mért maximum értékeket. A B, C és D kategóriákban a legmagasabb SJR értékek rendre 1,413, 1,559 és 1,244 voltak.

Az SJR Best Quartile besorolás az SJR mutatón alapuló relatív rangsorolást fejezi ki. Míg az SJR egy folyóirat presztízsét mérő folytonos mutató, addig a kvartilis besorolás (Q1-Q4) az adott tudományterületen elfoglalt helyét jelzi, ahol a Q1 a legmagasabb, a Q4 pedig a legalacsonyabb negyedre reprezentálja.

A folyóiratok MTA kategóriái és a Scimago Journal Rank 2025 adatbázis Best Quartile besorolásai közötti kapcsolatot a 2. táblázat mutatja be. A kvartilissel rendelkező 931 folyóirat közül 475 esetben (51,0%) egyezett meg az MTA besorolás a Q1=A, Q2=B, Q3=C és Q4=D megfeleltetéssel. Az egyezések döntő része az A kategóriában koncentrálódott, ahol a 266 kvartilissel rendelkező folyóirat közül 211 (79,3%) Q1-es besorolású volt. A B kategóriában a 244 folyóiratból 109 (44,7%) tartozott a Q2 kategóriába, míg a C kategóriában a 222 folyóiratból 77 (34,7%) volt Q3-as besorolású. A D kategóriában 200 kvartilissel rendelkező folyóirat szerepelt, amelyek közül 78 (39,0%) rendelkezett Q4-es minősítéssel.

2. táblázat: Az MTA ÁJB folyóirat-besorolásainak és az SJR Best Quartile kategóriáknak az együttes megoszlása

Értékelés/ Legjobb kvartilis	Q1	Q2	Q3	Q4	-	N.A.	Végösszeg
A	211	38	9	8		33	299
B	96	109	25	14		35	279
C	22	80	77	43		20	242
D	9	30	82	78	1	45	245
Végösszeg	338	257	193	143	1	133	1065

Forrás: Saját szerkesztés az MTA és a MTMT adatai alapján történt

A kvartilisek felől vizsgálva a besorolásokat szintén eltérő mintázat figyelhető meg. A Q1-es folyóiratok 62,4%-a (211 folyóirat) került A kategóriába, míg 28,4%-uk (96 folyóirat) B kategóriás besorolást kapott. A Q2-es folyóiratok esetében a leggyakoribb besorolás a B kategória volt (42,4%), ugyanakkor jelentős arányban fordultak elő C kategóriás (31,1%) és A kategóriás (14,8%) folyóiratok is. A Q3-as folyóiratok 42,5%-a D kategóriába, 39,9%-a C kategóriába, míg 13,0%-a B kategóriába került. A Q4-es folyóiratok több mint fele (54,5%) D kategóriás besorolást kapott, ugyanakkor 30,1%-uk C kategóriában szerepelt.

A 2. táblázat adatai alapján az MTA besorolások és az SJR kvartilisek között részleges megfelelés figyelhető meg. A legnagyobb egyezés az A kategória és a Q1-es folyóiratok között mutatható ki, míg a B, C és D kategóriák esetében a folyóiratok több kvartilis között oszlanak meg. Ez a mintázat a teljes mintában 51,0%-os egyezési arányt eredményezett.

A folyóiratok tudományterületi kategóriák szerinti részletes megoszlását az M1. melléklet tartalmazza. A vizsgált 1065 folyóirat összesen 118 Scimago Journal Rank tudományterületi kategóriába sorolható. A kategóriák gyakorisági eloszlása alapján a lista egyértelműen az állam- és jogtudomány klasszikus társadalomtudományi területeire épül.

A legnagyobb gyakorisággal a Jog kategória fordult elő, amely összesen 758 folyóirathoz kapcsolódott. Ezt követte a Szociológia és politikatudomány (236 folyóirat), a Közigazgatás tudomány (168 folyóirat), valamint a Politikatudomány és nemzetközi kapcsolatok kategória (128 folyóirat). A Történelem kategóriába 50 folyóirat tartozott. Az állam- és jogtudomány hagyományos magterületeihez kapcsolódó öt tudományterület együttesen a lista legjelentősebb részét alkotta.

Az állam működésének gazdasági és szervezeti aspektusaihoz kapcsolódó tudományterületek szintén jelentős számban jelentek meg a listán. A Menedzsment, monitoring, politika és jog kategóriában 44, a Közgazdaságtan és ökonometria kategóriában 43, a Közgazdaságtan, ökonometria és pénzügyek (egyéb) kategóriában 41, míg a Stratégia és menedzsment területen 27 folyóirat szerepelt. A Pénzügyek kategória további 26 folyóiratot foglalt magában.

A társadalomtudományi kapcsolódási pontok szintén jól azonosíthatók. A Társadalomtudományok (egyéb) kategóriában 39, a Földrajz, terület- és településfejlesztés

területén 34, a Neveléstudomány kategóriában 30, a Kultúratudomány, a Filozófia és az Antropológia területén pedig 12-28 folyóirat jelent meg. Emellett a Kommunikációtudomány, a Genderkutatás, a Demográfia, a Szociálpszichológia és a Fejlődéskutatás kategóriái is jelen voltak a folyóiratlistán.

A közigazgatás és a közpolitika interdiszciplináris jellegét tükrözi az egészségügyi, biztonsági és szervezeti kutatások megjelenése is. A Patológia és igazságügyi orvostan kategóriában 34, az Egészségügy (társadalomtudományi megközelítés) területén 23, a Biztonságkutatás kategóriában 24, míg az Egészségpolitika területén 11 folyóirat szerepelt. A Szervezeti magatartás és humánerőforrás menedzsment kategória további 17 folyóiratot foglalt magában.

A technológiai fejlődéshez kapcsolódó tudományterületek kisebb, de jól azonosítható jelenléttel rendelkeztek. A Számítástechnikai alkalmazások kategóriában 16, a Számítógépes hálózatok és kommunikáció területén 9, az Információs rendszerekhez kapcsolódó kategóriákban összesen 12, míg a Mesterséges intelligencia kategóriában 2 folyóirat szerepelt.

A környezeti és fenntarthatósági kérdésekhez kapcsolódó tudományterületek szintén megjelentek a listán, bár lényegesen kisebb számban. A Környezettudomány (egyéb) kategóriában 10, a Megújuló energia, fenntarthatóság és környezet területén 4, az Ökológia kategóriában 3, míg a Természet- és tájvédelem kategóriában 2 folyóirat szerepelt.

Az M1. melléklet adatai alapján a nemzetközi folyóiratlista elsődlegesen a jogtudományi, közigazgatás-tudományi, politikatudományi és szociológiai kutatások publikációs fórumaira épül, ugyanakkor számos további társadalomtudományi, gazdaságtudományi, egészségtudományi, informatikai és környezettudományi kategóriát is magában foglal.

A nemzetközi folyóiratlista elemzésének következő lépéseként a folyóiratok MTMT-ben megjelenő használatát és tudományos hatását vizsgáltuk. Ennek érdekében négy, az MTMT folyóiratstatisztikáiban szereplő mutatót használtunk fel: a közlemény- és idéző statisztikát, az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményeinek számát, a hivatkozott közlemények számát, valamint a folyóiratok MTMT-ben mért idézettségét.

Elsőként azt vizsgáltuk, hogy a folyóiratok milyen mértékben jelennek meg az MTMT rendszerében. A 3. táblázat a nulla értékkel rendelkező folyóiratok számát mutatja az egyes mutatók esetében.

3. táblázat: A nulla értékkel rendelkező folyóiratok száma az MTMT mutatói szerint

Sor-szám	Mutató	Nulla értékű folyóiratok száma (db)	Arány (%) (N=1065-höz viszonyítva)
1	Közlemény és idéző statisztika	71	7%
2	Az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményei	508	48%
3	Hivatkozott közlemények száma	599	56%
4	A folyóirat idézettsége az MTMT-ben	599	56%

Forrás: Saját szerkesztés az MTA és a MTMT adatai alapján történt

A folyóiratok MTMT-ben való megjelenésének vizsgálata azt mutatta, hogy a lista jelentős része csak korlátozott mértékben kapcsolódik a hazai publikációs és idézettségi gyakorlathoz. A 3. táblázat alapján a 1065 folyóirat közül 71 (6,7%) esetben sem közlemény-, sem idéző statisztikai adat nem volt elérhető az MTMT-ben. Ennél jóval magasabb volt azoknak a folyóiratoknak az aránya, amelyekben az MTMT-ben regisztrált szerzők nem publikáltak közleményt. Ilyen folyóiratból 508 szerepelt a listán, ami az állomány 47,7%-át jelentette. A hivatkozott közlemények száma és a folyóirat MTMT-ben mért idézettsége alapján

egyenként 599 folyóirat (56,2%) rendelkezett nulla értékkel. Ez azt jelenti, hogy a folyóiratok több mint fele esetében sem idézett közlemény, sem MTMT-ben nyilvántartott idézettség nem volt kimutatható.

Az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményeinek kategóriánkénti megoszlását a 4. táblázat mutatja be. A teljes mintában az átlagos közleményszám 4,469 volt, miközben a medián értéke mindössze 1-et tett ki. Ez arra utal, hogy a folyóiratok jelentős része kevés magyar szerzős közleménnyel rendelkezik, miközben néhány folyóirat kiemelkedően magas publikációs számot mutat.

4. táblázat: Az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményeinek leíró statisztikái az MTA ÁJB folyóirat kategóriái szerint

Értékelés	Folyóiratok előfordulás (db)	Cikkek száma folyóiraontonként (db)			
		Minimum	Maximum	Átlag	Medián
A	299	0	240	5,298	1
B	279	0	253	5,839	1
C	242	0	109	3,240	0
D	245	0	172	3,114	0
Összesen	1065	0	253	4,469	1

Forrás: Saját szerkesztés az MTA és a MTMT adatai alapján történt

Az MTA ÁJB folyóirat kategóriái között különbségek figyelhetők meg. A legmagasabb átlagos közleményszám a B kategóriában jelentkezett (5,839), amelyet az A kategória követett 5,298-as átlaggal. A C és D kategóriák esetében az átlagos értékek alacsonyabbak voltak, rendre 3,240 és 3,114 közleménnyel. A medián az A és B kategóriában egyaránt 1 volt, míg a C és D kategóriákban 0 értéket vett fel. Ez azt jelenti, hogy a C és D kategóriába tartozó folyóiratok legalább felében egyetlen MTMT-ben regisztrált szerző közleménye sem szerepelt. A legmagasabb publikációs szám a B kategóriában fordult elő, ahol egy folyóirat esetében 253 közlemény volt nyilvántartva, míg az A kategóriában a maximum érték 240 volt.

Az SJR Best Quartile kategóriák szerinti vizsgálat eredményeit az 5. táblázat foglalja össze. A kvartilissel rendelkező folyóiratok közül a Q1 és Q2 kategóriák mutatták a legmagasabb átlagos közleményszámot, rendre 4,204 és 4,047 értékkel. A Q3 és Q4 folyóiratok esetében az átlagos közleményszám ennél alacsonyabb volt, 2,813, illetve 2,762. Mindkét kategóriában a medián értéke 0 volt, ami arra utal, hogy a folyóiratok több mint fele nem tartalmazott MTMT-ben regisztrált szerző által publikált közleményt.

5. táblázat: Az MTMT-ben regisztrált szerzők közleményeinek leíró statisztikái az SJR Best Quartile kategóriák szerint

SJR Best Quartile	Folyóiratok előfordulás (db)	Cikkek száma folyóiraontonként (db)			
		Minimum	Maximum	Átlag	Medián
Q1	338	0	253	4,204	1
Q2	257	0	240	4,047	1
Q3	193	0	52	2,813	0
Q4	143	0	75	2,762	0
N.A.	133	0	172	10,233	1
–	1	0	0	0,000	0
Összesen	1065	0	253	4,469	1

Forrás: Saját szerkesztés az MTA és a MTMT adatai alapján történt

A kvartilis besorolással nem rendelkező (N.A.) folyóiratok ugyanakkor eltérő mintázatot mutattak. Ebben a csoportban az átlagos közleményszám 10,233 volt, amely több

mint kétszerese a Q1 és Q2 kategóriákban mért értékeknek. A medián ugyanakkor itt is csupán 1 volt, ami jelentős belső különbségekre utal a folyóiratok között. A legmagasabb közleményszámot a Q1 kategóriában találjuk (253 közlemény), míg a kvartilis nélküli folyóiratok esetében a maximumérték 172 volt.

Az eredmények alapján az MTMT-ben regisztrált szerzők publikációs aktivitása nem kizárólag a magasabb nemzetközi presztízsű folyóiratokhoz kapcsolódik. A kvartilis besorolással nem rendelkező folyóiratok csoportja az átlagos közleményszám alapján jelentős szerepet tölt be a magyar kutatók publikációs gyakorlatában, miközben a Q3 és Q4 kategóriákban szereplő folyóiratok használata mérsékeltebbnek mutatkozott.

A folyóiratokban megjelent, MTMT-ben regisztrált szerzők által jegyzett cikkek számának részletes megoszlását a 6. táblázat mutatja be.

6. táblázat: Az MTMT-ben regisztrált szerzők cikkeinek összesített száma és a cikkel rendelkező folyóiratok száma az MTA ÁJB kategóriái és az SJR Best Quartile besorolások szerint

SJR Best Quartile/ Értékelés	Cikkek száma (cikkel rendelkező folyóiratok száma)						
	Q1	Q2	Q3	Q4	-	N.A.	Végösszeg
A	792 (128)	344 (21)	55 (7)	168 (7)		225 (26)	1 584 (189)
B	542 (47)	393 (60)	134 (14)	19 (6)		541 (25)	1 629 (152)
C	39 (13)	233 (36)	162 (31)	158 (21)		192 (12)	784 (113)
D	48 (4)	70 (16)	192 (38)	50 (23)	0 (0)	403 (22)	763 (103)
Végösszeg	1 421 (192)	1 040 (133)	543 (90)	395 (57)	0 (0)	1 361 (85)	4 760 (557)

Megjegyzés: A zárójelben szereplő értékek azon folyóiratok számát jelölik, amelyekben legalább egy, MTMT-ben regisztrált szerző által jegyzett cikk jelent meg. Forrás: Saját szerkesztés a Scimagojr, az MTA és a MTMT adatai alapján történt

A vizsgált 1065 folyóiratban összesen 4760 cikk jelent meg, amelyek 557 folyóirathoz kapcsolódtak. A cikkek közel egyharmada (1421 cikk; 29,9%) Q1-es folyóiratokban jelent meg, míg a Q2 kategóriába tartozó folyóiratok további 1040 cikket (21,8%) tartalmaztak. A kvartilis besorolással nem rendelkező (N.A.) folyóiratokban 1361 cikk (28,6%) jelent meg, amely megközelítette a Q1-es folyóiratokban regisztrált cikkek számát.

Az MTA ÁJB kategóriái közül a legtöbb cikk a B kategóriába sorolt folyóiratokban jelent meg (1629 cikk), amelyet az A kategória követett 1584 cikkel. A C és D kategóriákban ennél lényegesen kevesebb cikk szerepelt, rendre 784 és 763. A cikkel rendelkező folyóiratok száma ugyanakkor az A kategóriában volt a legmagasabb (189 folyóirat), amelyet a B kategória követett 152 folyóirattal.

A Q1-es folyóiratokon belül az A kategória dominált. Az itt megjelent 1421 cikkből 792 cikk (55,7%) A kategóriás folyóiratokban jelent meg. Ugyanebben a kategóriában további 542 cikk kapcsolódott B kategóriás folyóiratokhoz, míg a C és D kategóriák részesedése lényegesen alacsonyabb volt. A Q2-es folyóiratok esetében a cikkek száma kiegyenlítettebben oszlott meg az A és B kategóriák között. Az A kategóriában 344, a B kategóriában 393 cikk szerepelt. A Q3 és Q4 kategóriákban a cikkek döntő része a C és D kategóriás folyóiratokhoz kapcsolódott.

A cikkek számának és a cikkel rendelkező folyóiratok számának együttes vizsgálata lehetővé teszi az egy aktív folyóiraatra jutó cikkek átlagos számának becslését. Az A kategóriába sorolt Q1-es folyóiratok esetében a 792 cikk 128 folyóirat között oszlott meg, ami átlagosan 6,2 cikket jelentett folyóiraatonként. A B kategóriába sorolt Q1-es folyóiratoknál ugyanez az érték 11,5 cikk volt folyóiraatonként (542 cikk 47 folyóiratban). A Q2 kategóriában a B besorolású folyóiratok átlagosan 6,6 cikket tartalmaztak, míg az A kategóriában ez az érték 16,4 volt.

A kvartilis besorolással nem rendelkező folyóiratok esetében a koncentráció több kategóriában is magasabbnak bizonyult. Az N.A. kategóriába tartozó B besorolású folyóiratokban 541 cikk jelent meg 25 folyóiratban, ami átlagosan 21,6 cikket jelentett folyóiratonként. Hasonlóan magas érték figyelhető meg a D kategóriában is, ahol 403 cikk 22 folyóirat között oszlott meg, ami 18,3 cikket jelentett folyóiratonként. Ezzel szemben az A kategóriájú N.A. folyóiratok esetében 225 cikk 26 folyóiratban jelent meg, ami átlagosan 8,7 cikket eredményezett folyóiratonként.

A 6. táblázat adatai alapján a cikkek megoszlása nem csupán az MTA-besorolások és az SJR kvartilisek között mutat eltéréseket, hanem a publikációk folyóiratok közötti koncentrációja tekintetében is. A cikkek száma és a cikkel rendelkező folyóiratok száma között több kategóriában jelentős különbségek figyelhetők meg.

V. Diskurzus

A kutatás első kérdése (K1) arra irányult, hogy milyen tudományterületi, kiadói és földrajzi jellemzőkkel írható le az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a lista kiadói háttere jelentős mértékben a globális tudományos publikációs piac meghatározó szereplőire épül. A vezető nemzetközi kiadók közé tartozó Elsevier, SAGE Publications, Wiley, Taylor & Francis, Springer Nature, Oxford University Press és Cambridge University Press által megjelentetett folyóiratok meghatározó jelenléte arra utal, hogy az ÁJB nemzetközi listája nagyrészt a nemzetközi tudományos közösség által széles körben elismert publikációs fórumokra támaszkodik. Ez összhangban áll azzal a törekvéssel, hogy a minősítési rendszer a nemzetközi láthatóságot és a nemzetközi tudományos versenyképességet támogassa.

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a lista összetétele eltér több más tudományterületen megfigyelhető publikációs mintázattól. A gyorsan növekvő nyílt hozzáférésű kiadók, így különösen az MDPI és a Frontiers folyóiratai nem szerepelnek a listán, miközben a multidiszciplináris publikációs fórumok – például a PLOS ONE, a Scientific Reports, a Nature vagy a Science – szintén hiányoznak. Ez arra utal, hogy a lista összeállítása során a tudományterületi relevancia és a szakmai profil fontosabb szempontként jelent meg, mint a folyóiratok általános publikációs volumene, multidiszciplináris jellege vagy tudásmetriai láthatósága. Az ÁJB folyóiratlistája ennek megfelelően elsősorban a jogtudományhoz, az államtudományhoz, a közigazgatás tudományhoz, valamint a kapcsolódó társadalomtudományi területekhez szorosan kötődő szakfolyóiratokra épül.

A tudományterületi kategóriák elemzése szintén megerősítette az állam- és jogtudomány multidiszciplináris jellegét. Bár a jog, a közigazgatás-tudomány, a politikatudomány és a szociológia domináns szerepet tölt be a listában, számos további társadalomtudományi, gazdaságtudományi, informatikai, környezettudományi és egészségtudományi kategória is megjelent (M1. melléklet). A lista ugyanakkor elsősorban a klasszikus jogi és közigazgatási publikációs fórumokra koncentrál. A Jog kategóriába tartozó folyóiratok közel háromnegyede, a Közigazgatás tudomány kategóriába tartozó folyóiratok mintegy 70%-a szerepel a listán, míg több kapcsolódó tudományterület esetében lényegesen alacsonyabb lefedettség figyelhető meg.

Különösen figyelemre méltó a Történelem kategória alacsony reprezentációja. Ez azért érdekes, mert a jogtörténet a magyar állam- és jogtudományi képzés hagyományosan fontos részét képezi, és valamennyi hazai jogi karon jelen van az oktatásban és a kutatásban. Hasonlóan korlátozott lefedettség figyelhető meg több társadalomtudományi és bölcsészettudományi kategóriában is. Az eredmények arra utalnak, hogy az interdiszciplináris kutatások szempontjából releváns tudományterületek jelentős része csak részlegesen jelenik meg a listán. Ennek következtében a kutatók számára gyakran szükségessé válhat egyedi

folyóirat-elfogadási kérelmek benyújtása olyan esetekben, amikor publikációjuk a tudományterülethez kapcsolódó, de a listán nem szereplő nemzetközi folyóiratban jelenik meg.

A folyóiratok földrajzi megoszlása alapján megállapítható, hogy az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája elsősorban az angolszász és nyugat-európai tudományos publikációs térre épül. Ez összhangban áll a jogtudomány, a politikatudomány és a közigazgatás tudomány nemzetközi publikációs struktúrájával, ahol hagyományosan az angol nyelvű folyóiratok és kiadók töltenek be meghatározó szerepet. A lista ugyanakkor nem kizárólag a vezető tudományos központokra koncentrál, hanem közép- és kelet-európai, valamint latin-amerikai országok folyóiratait is magában foglalja. Ez arra utal, hogy az ÁJB a folyóiratok értékelése során nem csupán a tudományos centrumokhoz való kötődést, hanem a tudományterületi relevanciát és a szakmai elismertséget is figyelembe veszi.

A földrajzi diverzitás különösen fontos az állam- és jogtudomány területén, ahol a kutatási eredmények értelmezését és relevanciáját gyakran befolyásolja az adott ország vagy régió intézményi, közigazgatási és jogi környezete. Ennek megfelelően a lista nemcsak a nemzetközi tudományos kommunikáció domináns központjait tükrözi, hanem lehetőséget biztosít különböző jogrendszerekhez és közigazgatási modellekhez kapcsolódó tudományos eredmények megjelenítésére is.

Az eredmények arra is rámutatnak, hogy a nemzetközi folyóiratlista nem kizárólag a Scopus által indexált folyóiratokra épül. A listán továbbra is megtalálhatók olyan folyóiratok, amelyek nem rendelkeznek Scopus indexálással, illetve ennek megfelelően SJR-besorolással sem. Ez arra utal, hogy az ÁJB a folyóiratok értékelése során nem kizárólag bibliometriai mutatókat vesz figyelembe, hanem a tudományterület szakmai hagyományait, sajátos publikációs kultúráját és a folyóiratok tudományos reputációját is. Különösen a jogtudomány esetében figyelhető meg, hogy egyes nemzetközileg elismert folyóiratok tudományos jelentősége nem feltétlenül tükröződik a nagy nemzetközi adatbázisok lefedettségében.

Összességében a kutatás első kérdésére (K1) adott válasz alapján megállapítható, hogy az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája egyszerre követi a nemzetközi tudományos publikációs rendszer főbb trendjeit és őrzi az állam- és jogtudomány sajátos publikációs hagyományait. A lista nem tekinthető a Scopus vagy az SJR-rendszer egyszerű leképezésének, hanem olyan szakmai értékelési eszköznek, amely a bibliometriai szempontokat a tudományterület sajátosságaival együtt érvényesíti.

A kutatás második kérdése (K2) arra irányult, hogy milyen kapcsolat figyelhető meg az ÁJB folyóirat-besorolásai és a nemzetközi tudománymetriai mutatók, különösen az SJR értékek és az SJR Best Quartile kategóriák között.

Az SJR értékek vizsgálata alapján megállapítható, hogy az MTA ÁJB folyóirat-besorolási rendszere összességében követi a nemzetközi tudománymetriai mutatók által jelzett minőségi különbségeket. Az A kategóriába sorolt folyóiratok átlagos és medián SJR értéke egyaránt meghaladta a B, C és D kategóriákban mért értékeket, ami arra utal, hogy a bizottsági besorolás és a nemzetközi presztízsmutatók között kapcsolat áll fenn.

Ugyanakkor az eredmények arra is rámutatnak, hogy az egyes kategóriákon belül jelentős heterogenitás figyelhető meg. Az SJR értékek valamennyi kategóriában széles tartományban mozognak, és különösen az A kategória esetében figyelhető meg jelentős szóródás. Ez arra utal, hogy a bizottsági kategóriák nem kizárólag az SJR mutató alapján kerültek kialakításra, hanem egyéb szakmai szempontok is szerepet játszhattak a folyóiratok értékelésében.

A kvartilis besorolások és az MTA-kategóriák összehasonlítása hasonló következtetésre vezet. Bár az A kategóriás folyóiratok többsége Q1-es besorolású, valamint a Q4-es folyóiratok jelentős része D kategóriába került, a Q1=A, Q2=B, Q3=C és Q4=D megfeleltetés csak részben valósul meg. A teljes mintában az egyezések aránya megközelítőleg a folyóiratok felére terjed ki, míg a fennmaradó esetekben az MTA-besorolás és az SJR kvartilis eltér egymástól.

Ez a jelenség arra utal, hogy az ÁJB folyóiratlistája nem tekinthető az SJR-rendszer egyszerű átvételének. A besorolások kialakítása során a nemzetközi tudományometriai mutatók mellett feltehetően a tudományterületi relevancia, a folyóiratok szakmai reputációja, a jog- és államtudományi közösség publikációs gyakorlata, valamint egyes speciális szakterületek sajátosságai is szerepet kaptak. Ennek következtében előfordulhatnak olyan Q1-es folyóiratok, amelyek nem kerültek A kategóriába, illetve olyan B, C vagy D besorolású folyóiratok, amelyek kvartilis besorolása magasabb vagy alacsonyabb a vártnál.

A kutatás második kérdésére adott válasz alapján megállapítható, hogy az MTA ÁJB folyóirat-besorolási rendszere és az SJR-alapú nemzetközi rangsorok között kimutatható kapcsolat áll fenn, azonban a két rendszer nem azonos logika alapján működik. Míg az SJR és a kvartilis besorolás elsősorban bibliometriai teljesítménymutatókon alapul, addig a bizottsági kategóriák a tudományterület szakmai sajátosságait is figyelembe vevő értékelési rendszerként értelmezhetők. Az eredmények alapján az ÁJB besorolási rendszere nem egyszerűen leképezi a nemzetközi rangsorokat, hanem azok mellett önálló szakmai értékelési szempontokat is érvényesít.

A kutatás harmadik kérdése (K3) arra irányult, hogy milyen mintázatok figyelhetők meg az ÁJB nemzetközi folyóiratlistáján szereplő folyóiratok hazai használatában, illetve milyen tényezők befolyásolhatják a magyar kutatók folyóiratválasztását.

Az eredmények alapján a publikációs aktivitás egyértelműen az A és B kategóriás folyóiratokban koncentrálódik. Ennek egyik lehetséges magyarázata az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának habitusvizsgálati rendszere. A doktori habitusvizsgálat során a nemzetközi listás A és B kategóriás folyóiratokban megjelent cikkek nemcsak magasabb pontértéket képviselnek, hanem külön értékelési kategóriában is szerepelnek („A bizottság nemzetközi listás A vagy B kategóriás folyóirataiban megjelent cikkek”). Ennek következtében a kutatók számára nem csupán a nemzetközi láthatóság, hanem a tudományos előmenetel szempontjából is kiemelt jelentőségűvé válnak ezek a publikációs fórumok.

Az eredmények arra utalnak, hogy a folyóiratválasztást nem kizárólag a nemzetközi tudományometriai mutatók befolyásolják. A publikációk egy része viszonylag szűk folyóiratkörben koncentrálódik, ami arra enged következtetni, hogy a kutatói közösségben idővel kialakulnak olyan preferált publikációs fórumok, amelyek sikeres publikációs tapasztalatokkal rendelkeznek. Amennyiben egy folyóiratban több kutató eredményesen publikál, annak híre jellemzően gyorsan terjed a szakmai közösségben, ami további szerzőket ösztönözhet ugyanazon folyóirat választására. A publikációs koncentráció tehát nem csupán a folyóiratok tudományos presztízsével, hanem a tudományos közösségen belül kialakuló informális publikációs stratégiákkal és tapasztalatokkal is összefügghet.

Különösen érdekes jelenség a kvartilis besorolással nem rendelkező, ugyanakkor A vagy B kategóriába sorolt folyóiratok magas publikációs aktivitása. Ez arra utal, hogy az ÁJB folyóiratlistájának szakmai logikája nem teljes mértékben azonos a Scimago Journal Rank kvartilis rendszerével. Egyes folyóiratok a tudományterület szakmai megítélése alapján akkor is fontos publikációs fórumnak számítanak, ha nem rendelkeznek SJR kvartilis besorolással. Ez magyarázhatja, hogy a magyar kutatók publikációs aktivitása e folyóiratok esetében is jelentős marad.

A kutatás harmadik kérdésére adott válasz alapján megállapítható, hogy a magyar állam- és jogtudományi kutatók folyóiratválasztását nem kizárólag a nemzetközi bibliometriai mutatók befolyásolják. A publikációs aktivitásban meghatározó szerepet játszanak a hazai tudományos értékelési rendszer ösztönzői, különösen az MTA doktori habitusvizsgálatának követelményei, valamint a kutatói közösségben kialakuló publikációs gyakorlatok és preferenciák. Ennek következtében a folyóiratok hazai használata csak részben magyarázható a nemzetközi rangsorok alapján, és jelentős szerepet kapnak a tudományterület sajátos szakmai értékelési szempontjai is.

VI. Következtetések

A tanulmány célja az ÁJB nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi, bibliometriai és használati elemzése volt. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a lista meghatározó szerepet tölt be az állam- és jogtudományi kutatások értékelésében, különösen az MTA doktora eljárások habitusvizsgálata során, ezért összetétele közvetlenül befolyásolja a kutatók publikációs stratégiáit és tudományos előmenetelét.

A vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a lista alapvetően a nemzetközileg elismert jogi, közigazgatás-tudományi és politikatudományi folyóiratokra épül, és kiadói szerkezete nagymértékben követi a nemzetközi tudományos publikációs rendszer meghatározó szereplőit. Ugyanakkor a lista nem tekinthető a Scopus vagy a Scimago Journal Rank rendszer egyszerű leképezésének, mivel a besorolások kialakításában a bibliometriai mutatók mellett a tudományterületi relevancia és a szakmai megítélés is fontos szerepet játszik.

Az elemzés ugyanakkor több olyan sajátosságot is feltárt, amelyek a lista jövőbeli fejlesztésének lehetőségét vetik fel. A tudományterületi megoszlás alapján egyes, az állam- és jogtudományhoz szorosan kapcsolódó területek – különösen a történelem, egyes társadalomtudományi, informatikai és környezettudományi kategóriák – viszonylag alacsony reprezentációval rendelkeznek. Ez különösen az interdiszciplináris kutatások esetében jelenthet korlátot, mivel a kutatók egy része olyan nemzetközi folyóiratokban publikál, amelyek tudományterületük szempontjából relevánsak, ugyanakkor nem szerepelnek a listán.

Az MTMT adatok elemzése arra is rámutatott, hogy a folyóiratok jelentős része csak korlátozott mértékben jelenik meg a hazai publikációs gyakorlatban. A lista közel felében egyetlen MTMT-ben regisztrált szerző közleménye sem található, és a folyóiratok több mint felénél idézettség sem mutatható ki. Ez arra utal, hogy a lista egy része elsősorban potenciális publikációs lehetőségként jelenik meg, míg a tényleges hazai publikációs aktivitás viszonylag szűkebb folyóiratkörben koncentrálódik.

A tanulmány eredményei alapján indokoltnak tűnik a nemzetközi folyóiratlista rendszeres, adatvezérelt felülvizsgálata. Ennek során célszerű lehet:

- nagyobb figyelmet fordítani az interdiszciplináris kutatások szempontjából releváns folyóiratok bevonására;
- időszakosan áttekinteni azokat a folyóiratokat, amelyek hosszabb időn keresztül nem jelennek meg a hazai publikációs gyakorlatban;
- a tudományterületi reprezentáció vizsgálatát a bibliometriai mutatók mellett a tényleges magyar kutatói használattal is kiegészíteni;
- nagyobb transzparenciát biztosítani a folyóiratok kategóriák közötti besorolásának szakmai szempontjai tekintetében.

A kutatás hozzájárulása abban áll, hogy elsőként nyújt átfogó képet az ÁJB nemzetközi folyóiratlistájának tudományterületi szerkezetéről, bibliometriai jellemzőiről és hazai használatáról. Az eredmények egyaránt hasznosíthatók a tudánypolitikai döntéshozatalban, a doktori habitusvizsgálati követelmények továbbfejlesztésében, valamint az állam- és jogtudományi kutatók publikációs stratégiáinak kialakításában.

A kutatási kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható, hogy az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája (K1) sajátos módon ötvözi a nemzetközi tudományos publikációs rendszer jellemzőit és az állam- és jogtudomány szakmai hagyományait. Az MTA-besorolások és a nemzetközi tudánymetriai mutatók között kimutatható kapcsolat áll fenn (K2), azonban a bizottsági kategóriák nem vezethetők le kizárólag az SJR értékekből vagy a kvartilis besorolásokból. A hazai publikációs aktivitás mintázatai pedig arra utalnak (K3), hogy a kutatók folyóiratválasztását nem csupán a bibliometriai mutatók, hanem az akadémiai előmeneteli követelmények, a tudományterületi publikációs kultúra és a korábbi publikációs tapasztalatok is jelentősen befolyásolják.

Mindezek alapján az ÁJB nemzetközi folyóiratlistája nem csupán értékelési eszköznek, hanem a tudományterület publikációs orientációját és fejlődési irányait is befolyásoló tudománypolitikai instrumentumnak tekinthető. Éppen ezért a lista folyamatos szakmai karbantartása és rendszeres felülvizsgálata hozzájárulhat ahhoz, hogy az állam- és jogtudományi kutatások értékelése egyszerre tükrözze a nemzetközi tudományos teljesítményt, a tudományterület multidiszciplináris fejlődését és a hazai kutatói közösség publikációs gyakorlatát.

Irodalomjegyzék

Aubele, Joseph – Gardner, Gabriel J.: Criminal justice and criminology at the core: Using a sustainable method for constructing a core journal list. In *The Serials Librarian*, 2021, 81. évf., 3–4. szám, pp. 223–238. <https://doi.org/10.1080/0361526X.2021.1986195>

Aubele, Joseph – Perruso, Carol: Toward a sustainable method for core journal lists: A test case using journals in social work. In *The Serials Librarian*, 2017, 73. évf., 2. szám, pp. 89–106. <https://doi.org/10.1080/0361526X.2017.1342113>

Christián László – Háló Gergő – Demeter Márton: Twenty years of law journal publishing: A comparative analysis of international publication trends. In *Publishing Research Quarterly*, 2022, 38. évf., 1. szám, pp. 1–17. <https://doi.org/10.1007/s12109-021-09854-1>

Freiberg, Arie: Psychiatry, psychology and non-adversarial justice: From integration to transformation. In *Psychiatry, Psychology and Law*, 2011, 18. évf., 2. szám, pp. 297–314. <https://doi.org/10.1080/13218719.2010.543755>

Grey, Alexandra – Smith-Khan, Laura: Bringing linguistic research into legal scholarship and practice. In *Alternative Law Journal*, 2021, 46. évf., 1. szám, pp. 64–70. <https://doi.org/10.1177/1037969X20962830>

Hassel, Holly – Reynolds, Mark – Sommers, Jeff – Tinberg, Howard: Editorial perspectives on teaching English in the two-year college: The shaping of a profession. In *College English*, 2019, 81. évf., 4. szám, pp. 314–338. <https://doi.org/10.58680/ce201930083>

Ledvinka, Tomáš: Law and anthropology: Distinction that does not dissolve. In *Český Lid*, 2020, 107. évf., 1. szám, pp. 3–21. <https://doi.org/10.21104/CL.2020.1.01>

Magyar Tudományos Akadémia: A Magyar Tudományos Akadémia doktora cím – általános információk. MTA Doktori Tanács, é. n. <https://mta.hu/doktori-tanacs/a-magyar-tudomanyos-akademia-doktora-cim-altalanos-informaciok-105303>

Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya: Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának doktori követelményrendszere. Magyar Tudományos Akadémia, é. n. https://mta.hu/data/dokumentumok/doktori_tanacs/IX.%20Osztaly/2019/9GJO_DoktoriMinimalkovetelmenyekTara_20190628tol.pdf

SCImago Research Group: SCImago Journal & Country Rank. 2025. <https://www.scimagojr.com>

Siems, Mathias M.: The taxonomy of interdisciplinary legal research: Finding the way out of the desert. In *Journal of Commonwealth Law and Legal Education*, 2009, 7. évf., 1. szám, pp. 5–17. <https://doi.org/10.1080/14760400903195090>

Tang, Li – Li, Zhaopeng – Liu, Hongxu – Jing, Yijia: Appraising the philosophical influences on modern public administration research. In *Public Policy and Administration*, 2025, 40. évf., 3. szám, pp. 513–531. <https://doi.org/10.1177/09520767241266774>

Tomar, Sarika – Gupta, Shikha – Wadhwa, Sakshi – Gupta, Samarth – Raj, Rishav: Bibliometric study of journals in public administration. In *Croatian and Comparative Public Administration*, 2025, 25. évf., 2. szám, pp. 337–368. <https://doi.org/10.31297/hkju.25.2.2>

Zorn, Christopher: Empirical legal studies. In Wright, James D. (ed.): *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2. kiadás, Elsevier, Oxford, 2015, pp. 554–557. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.86135-8>

Melléklet

M1. melléklet. A nemzetközi folyóiratlista tudományterületi kategóriáinak megoszlása az MTA ÁJB folyóirat-besorolási kategóriái szerint

Sor-szám	Tudományterületi kategória	A	B	C	D	Összesen	Tudományterületi kategória összes folyóiratainak a száma (db)	Arány
1	Jog	209	193	185	171	758	1059	72%
2	Szociológia és politikatudomány	71	70	61	34	236	1436	16%
3	Közigazgatás-tudomány	46	51	38	33	168	238	71%
4	Politikatudomány és nemzetközi kapcsolatok	35	33	31	29	128	678	19%
5	Történelem	9	12	10	19	50	1746	3%
6	Menedzsment, monitoring, politika és jog	18	13	11	2	44	411	11%
7	Közgazdaságtan és ökonometria	17	12	5	9	43	746	6%
8	Közgazdaságtan, ökonometria és pénzügyek (egyéb)	4	10	16	11	41	517	8%
9	Társadalomtudományok (egyéb)	15	6	7	11	39	906	4%
10	Patológia és igazságügyi orvostan	20	4	5	5	34	215	16%
11	Földrajz, terület- és településfejlesztés	11	9	8	6	34	843	4%
12	Neveléstudomány	7	7	9	7	30	1596	2%
13	Üzleti és nemzetközi menedzsment	13	6	5	4	28	434	6%

Sor-szám	Tudományterületi kategória	A	B	C	D	Össze-sen	Tudomány-területi kategória összes folyóiratainak a száma (db)	Arány
14	Kultúratudomány	4	4	7	13	28	1337	2%
15	Filozófia	6	8	8	6	28	810	3%
16	Stratégia és menedzsment	7	10	5	5	27	498	5%
17	Pénzügyek	5	6	5	10	26	339	8%
18	Biztonságkutatás	4	11	4	5	24	109	22%
19	Egészségügy (társadalomtudományi megközelítés)	7	8	6	2	23	391	6%
20	Gazdálkodás- és szervezéstudomány, menedzsment és számvitel (egyéb)	3	9	5	3	20	403	5%
21	Orvostudomány (egyéb)	9	5	5	1	20	2517	1%
22	Szociálpszichológia	10	5	2	2	19	309	6%
23	Fejlesztéskutatás	6	5	3	4	18	303	6%
24	Szervezeti magatartás és humán erőforrás-menedzsment	6	2	8	1	17	250	7%
25	Számítástechnikai alkalmazások	7	5	3	1	16	882	2%
26	Vallástudomány	0	1	4	11	16	663	2%
27	Művészetek és bölcsészettudományok (egyéb)	5	3	3	3	14	786	2%
28	Könyvtár- és információtudomány	3	3	2	5	13	285	5%
29	Biztonság, kockázat, megbízhatóság és minőség	4	4	2	3	13	237	5%
30	Számvitel	2	5	1	5	13	187	7%
31	Genderkutatás	3	4	3	2	12	213	6%
32	Antropológia	5	2	3	2	12	506	2%
33	Kommunikációtudomány	5	3	4	0	12	499	2%
34	Alkalmazott pszichológia	6	3	2	0	11	269	4%
35	Pszichiátria és mentális egészség	5	3	3	0	11	605	2%
36	Egészségpolitika	2	3	5	1	11	335	3%
37	Marketing	6	0	3	2	11	223	5%
38	Népegészségügy, környezet- és munkaegészségügy	4	3	1	2	10	728	1%
39	Környezettudomány (egyéb)	2	4	3	1	10	520	2%

Sor-szám	Tudományterületi kategória	A	B	C	D	Össze-sen	Tudomány-területi kategória összes folyóiratainak a száma (db)	Arány
40	Technológia-innovációmenedzsment és	2	2	4	1	9	294	3%
41	Közlekedéstudomány	5	1	1	2	9	149	6%
42	Számítógépes hálózatok és kommunikáció	5	2	1	1	9	444	2%
43	Demográfia	4	3	1	1	9	132	7%
44	Pszichológia (egyéb)	5	1	2	0	8	343	2%
45	Számítástechnika (egyéb)	4	1	2	0	7	366	2%
46	Irodalomtudomány és irodalomelmélet	1	1	3	2	7	1139	1%
47	Nyelvészet	1	0	4	2	7	1316	1%
48	Várostudomány	4	3	0	0	7	280	3%
49	Klinikai pszichológia	3	3	0	0	6	323	2%
50	Munkaügyi kapcsolatok	2	1	3	0	6	62	10%
51	Fejlesztés-neveléslélektan és	2	2	1	0	5	373	1%
52	Információs rendszerek és menedzsment	0	3	2	0	5	184	3%
53	Információs rendszerek	2	2	0	1	5	449	1%
54	E-learning	2	1	1	0	4	66	6%
55	Mérnöktudományok (egyéb)	1	1	2	0	4	560	1%
56	Gyermekegyógyászat, perinatológia és gyermekegészségügy	1	3	0	0	4	351	1%
57	Villamos- és elektronikai mérnöki tudományok	2	0	1	1	4	812	0%
58	Menedzsmenttudomány és operációkutatás	1	1	2	0	4	218	2%
59	Megújuló energia, fenntarthatóság és környezet	0	1	3	0	4	306	1%
60	Társadalmi kérdések, etika és jogi vonatkozások	1	1	1	0	3	52	6%
61	Biokémia, genetika és molekuláris biológia (egyéb)	1	0	2	0	3	348	1%
62	Vizuális előadóművészetek és	1	1	0	1	3	675	0%
63	Toxikológia	0	0	1	2	3	132	2%
64	Ökológia	1	0	2	0	3	494	1%
65	Humán tényezők és ergonómia	2	0	1	0	3	53	6%

Sor-szám	Tudományterületi kategória	A	B	C	D	Össze-sen	Tudomány-területi kategória összes folyóiratainak a száma (db)	Arány
66	Globális és bolygószintű változások	1	0	2	0	3	124	2%
67	Statisztika, valószínűségszámítás és bizonytalanság	1	2	0	0	3	176	2%
68	Szociális munka	3	0	0	0	3	56	5%
69	Föld- és bolygótudományok (egyéb)	1	1	0	1	3	366	1%
70	Egészségügyi szakmák (egyéb)	0	2	0	0	2	118	2%
71	Hardver és számítógép-architektúra	2	0	0	0	2	190	1%
72	Szoftvertudomány	2	0	0	0	2	392	1%
73	Természetvédelem	1	0	1	0	2	111	2%
74	Élelmiszertudomány	0	0	1	1	2	424	0%
75	Biotechnológia	1	0	1	0	2	313	1%
76	Természet- és tájvédelem	2	0	0	0	2	229	1%
77	Építő- és szerkezetmérnöki tudományok	1	0	0	1	2	399	1%
78	Anatómia	0	0	1	1	2	51	4%
79	Ápolástudomány (egyéb)	1	0	0	1	2	184	1%
80	Régészet	0	1	0	1	2	379	1%
81	Régészet (művészetek és bölcsészettudományok)	0	1	0	1	2	436	0%
82	Energiatudomány (egyéb)	2	0	0	0	2	172	1%
83	Mesterséges intelligencia	2	0	0	0	2	463	0%
84	Építészet és építőipar	0	0	0	2	2	225	1%
85	Spektroszkópia	1	1	0	0	2	75	3%
86	Menedzsmentinformációs rendszerek	0	1	0	1	2	138	1%
87	Állatorvostudomány (egyéb)	0	0	1	0	1	247	0%
88	Állattenyésztés és zoológia	0	0	1	0	1	528	0%
89	Légkörtudomány	0	0	1	0	1	152	1%
90	Farmakológia, toxikológia és gyógyszerészet (egyéb)	0	0	1	0	1	129	1%
91	Ipari és gyártástechnológiai mérnöki tudományok	0	0	1	0	1	361	0%
92	Anyagmechanika	0	0	1	0	1	395	0%
93	Muzeológia	0	0	1	0	1	96	1%
94	Ember-számítógép interakció	0	0	1	0	1	161	1%
95	Orvosi biokémia	0	0	0	1	1	78	1%

Sor-szám	Tudományterületi kategória	A	B	C	D	Össze-sen	Tudomány-területi kategória összes folyóiratainak a száma (db)	Arány
96	Járványtan	0	0	0	1	1	175	1%
97	Tudománytörténet és tudományfilozófia	0	0	0	1	1	214	0%
98	Járműmérnöki tudományok	0	0	0	1	1	126	1%
99	Környezetszennyezés	0	0	1	0	1	175	1%
100	Biokémia	0	1	0	0	1	436	0%
101	Statisztika és valószínűség-számítás	0	1	0	0	1	296	0%
102	Alkalmazott matematika	0	1	0	0	1	651	0%
103	Geológia	1	0	0	0	1	326	0%
104	Geotechnika és mérnökgeológia	1	0	0	0	1	220	0%
105	Oceanográfia	1	0	0	0	1	149	1%
106	Életút- és életciklus-kutatások	1	0	0	0	1	55	2%
107	Fizikai és elméleti kémia	1	0	0	0	1	186	1%
108	Anyagkémia	1	0	0	0	1	320	0%
109	Analitikai kémia	1	0	0	0	1	164	1%
110	Farmakológia	1	0	0	0	1	334	0%
111	Erdésettudomány	1	0	0	0	1	181	1%
112	Klasszika-filológia	1	0	0	0	1	172	1%
113	Döntéstudományok (egyéb)	1	0	0	0	1	80	1%
114	Orvosi laboratóriumi technológia	1	0	0	0	1	46	2%
115	Klinikai biokémia	0	1	0	0	1	126	1%
116	Közösségi és otthoni ellátás	0	1	0	0	1	42	2%
117	Haszonállatok	0	1	0	0	1	47	2%
118	Vízgazdálkodási tudományok és technológiák	0	0	0	1	1	283	0%

Forrás: Saját szerkesztés MTA és a Scimagojr adatai alapján

Vajda Péter¹

Nicolás Gómez Dávila munkásságának kapcsolódási pontjai Polányi Mihály tudományelméleti fogalmaihoz és nézeteihez²

*Ciencia es lo que en particular a nadie importa, y en general a todos.
Literatura es lo que sólo en particular importa.³*

Absztrakt

Nicolás Gómez Dávila (1913–1994) bölcséletében elsődleges szempont a történeti folytonosság és a hagyományba ágyazottság igénye. Jogi mivolttal kapcsolatos érvelését – amelyet a kolumbiai filozófus a közelmúltban magyar nyelven is megjelent, *De iure* című esszéjében fejt ki – a szokásjog primátusa mellett lándzsát törő apológiaként értékelhetjük, amelyet egy helyütt így tár tömören olvasója elé: „[e]gyedül a szokásjog szabhat gátat az önkényuralomnak.” Gómez Dávila elsősorban aforisztikus, számos szerteágazó témára reflektáló széljegyzet-maximáiról, ún. *escolios*iról ismert, amelyek forrásvidéke hatalmas, harmincezernél is több kötetet számláló magánkönyvtárában található. Jelen írásban azt szeretném vázolni, hogy e sajtósági profilal rendelkező kolumbiai szerző gondolatvilága mely kapcsolódási pontokkal rendelkezik tudományelméleti és tudásszociológiai szerzők – kiemelten Polányi Mihály – írásaihoz és fogalmaihoz, továbbá azt a tézist felállítani, hogy Gómez Dávila a logikai pozitivisták és a tudásszociológiai irányzatok közötti ellentétben egyértelműen az utóbbi oldalhoz sorolható.

Kulcsszavak: tudományelmélet, jogfilozófia, Gómez Dávila, Polányi, hagyomány, hierarchia, személyes tudás

Abstract

Historical continuity and tradition are essential notions in the thought of Nicolás Gómez Dávila (1913–1994). His argumentation on the nature of law – conceptualised in his essay *De iure*, the Hungarian translation of which was published recently – could essentially be considered as an apology of the primacy of customary law. In one of his maxims, the author presents this to his

¹ Környezetvédelmi szakjogász, Energiaközösség Titkársága (Bécs) szenior jogásza; PhD hallgató, ELTE ÁJK Doktori Iskola, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék (Budapest).

² Köszönöm Márton Miklós jobbító javaslatait és fontos kiegészítő felvetéseit, amely szempontok jelen írás végső formába öntéséhez nagyban hozzájárultak. DOI: 10.59558/jesz.2026.1.81

³ „Tudomány az, ami az egyén szintjén senkinek, ám általánosságban mindenkinek fontos. Irodalom az, ami csakis az egyén szintjén fontos.” (Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito I*. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977, p. 27.) Külön jelölés híján az eredeti szövegeket saját fordításban közlöm, ill. az idegen nyelvű szövegek hivatkozásait „p”, a magyar szövegeket „o” oldalszámjelölővel látom el. Az *Escolios* köteteire a továbbiakban a következőképpen hivatkozom: EI (i.m.), EII (Gómez Dávila, Nicolás: *Escolios a un texto implícito II*. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977), NEI (Gómez Dávila, Nicolás: *Nuevos escolios a un texto implícito I*. Procultura, Bogotá, 1986), NEII (Gómez Dávila, Nicolás: *Nuevos escolios a un texto implícito II*. Procultura, Bogotá, 1986), ill. SE (Gómez Dávila, Nicolás: *További széljegyzetek egy rejtett szöveghez* (ford.: Pávai Patak Márta). Quadmon, Budapest, 2014).

reader in a few short words: „There is no barrier to despotism other than customary law”. Gómez Dávila is renowned mainly for his aphoristic maxims, the *escolios*, whereby he reflected on a wide array of topics and the origins of which are to be found in his magnificent, thirty thousand volume-strong private library. In the present paper, my intention is to outline the basic links of the thought of this unique-profiled Colombian author to the works and concepts of authors of scientific theory and sociology of knowledge – with a focus on Michael Polanyi – and to propose the thesis that in the debate between logical positivism and sociology of knowledge, Gómez Dávila can be clearly classified on the side of the latter.

Keywords: scientific theory, philosophy of law, Gómez Dávila, Polányi, tradition, hierarchy, personal knowledge

I. Bevezetés

A közelmúlt irodalmának fényében Nicolás Gómez Dávila kolumbiai filozófus munkássága egyre kevésbé igényli a bemutatást a magyar olvasóközönség számára. Az elmúlt bő évtizedben az életmű túlnyomó többségét kitevő *escoliók* fordításain⁴ és kommentárjain⁵ túlmenően számos magyar nyelvű, elsősorban a szerző világképét, filozófiai-irodalmi munkásságát és széljegyzeteit (ún. *escolióit*) elemző publikáció⁶ látott napvilágot. Jelen folyóirat korábbi hasábjain jómagam is bemutattam a szerzőt,⁷ illetve e helyütt jelent meg nagy jelentőségű jogfilozófiai esszéjének fordítása⁸ is.

Gómez Dávila munkásságának tudományelméleti szempontból történő vizsgálatát azért tartom érdekesnek, mert – bár sok kétség nem férhet hozzá, hogy a diszciplínát megteremtő Bécsi Kör logikai pozitivistái a kolumbiai gondolkodó teljes munkásságát értelmetlennek, metafizikai spekulációnak minősítették volna⁹ – a diszciplína két világháború között, különösen pedig a XX. század második felében végbemenő fejlődése során olyan szempontok kerültek előtérbe, amelyek munkásságát és világképét, gondolatiságát is érdekes megvilágításba helyezik.

Az alábbiakban Gómez Dávila magánkönyvtára tudományelméleti dimenziójának bemutatása után részletesebb vizsgálat alá veszem Polányi Mihály és Gómez Dávila

⁴ Gómez Dávila, Nicolás: Az ízlés diadala (ford.: Merkli Ferenc, Czetter Ibolya). Magánkiadás, Vasszécseny, 2013. Gómez Dávila, Nicolás: SE.

⁵ Hudy Árpád: A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához. Concord Média, Arad, 2013. Hudy Árpád: A progresszió Isten ostora – Nicolás Gómez Dávila, a reakció prófétája. Concord Média Jelen, Arad, 2025. Csejtei Dezső: Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek. Századvég Kiadó, Budapest, 2022.

⁶ Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In Kommentár, 2016/6, 3–9. o. Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila politikai teológiája. In Kommentár, 2018/1, 10–25. o. Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In Kommentár, 2022/3, 177–178. o. Csejtei Dezső: Filozófiai töprengések korunk szellemi állapotáról. In Kommentár, 2023/4, 67–83. o. Csejtei Dezső: Hagyomány és forradalom Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In Kommentár, 2025/1, 34–46. o.

⁷ Vajda Péter: A jogelmélet szabadulósobája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila *De iure* című esszéje elé. In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 191–197. o.

⁸ Gómez Dávila, Nicolás: De iure (ford. Vajda Péter). In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 173–190. o. A továbbiakban a műre DI jelölővel hivatkozom.

⁹ Ld. Carnap, Rudolf: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül (ford.: Altrichter Ferenc). In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): Tudományfilozófia: Szöveggyűjtemény. Áron Kiadó, Budapest, 13. o.

fogalomkészleteinek és elméleteinek kapcsolódási pontjait, valamint a szerző eredeti szövegeinek vizsgálatával összehasonlító elemzésre teszek kísérletet.

II. Gómez Dávila magánkönyvtára és a tudományelmélet

Gómez Dávila munkásságával kapcsolatban kiemelendő, hogy a látszólagos földrajzi távolság ellenére sokkal inkább európai, mintsem latin-amerikai gondolkodóval van dolgunk.¹⁰ A rá gyakorolt irodalmi és eszmetörténeti hatások között a spanyol és különösen a latin-amerikai eredetűek, bár egyértelműen kimutathatóak, összességében mégis kevésbé jelentősek.¹¹ „Franciaország tett engem azzá, aki vagyok” – jegyezte meg az őt Bogotában meglátogató Martin Mosebachnak röviddel halála előtt. Kritizálta Spanyolország irodalmi örökségét annak „provinciális jellege” miatt, különösen nem kedvelte a spanyol barokkot, és még annál is kevésbé a latin-amerikai rokokót.¹²

A hírneves magánkönyvtár tudományelméleti és szociológiai dimenzióját illetően is impozáns, különös tekintettel a tudásszociológiára. Jelen írás függelékében – illusztráció gyanánt – jelentősen szűrt, rövid válogatást mutatok be tudományelmélettel is foglalkozó szerzők olyan műveiből, amelyek bizonyíthatóan megtalálhatóak a katalógusban. A magánkönyvtár rendkívüli nyelvi gazdagságát illetően fontos adalék, hogy Gómez Dávila – szerteágazó nyelvismeretének köszönhetően – szinte mindent eredetiben olvasott. Írni ugyanakkor kizárólag „első anyanyelvén”, spanyolul írt.

A kolumbiai gondolkodó a rá jellemző fragmentált kifejezőmódot „pointillista filozófia” névvel illette, amelynek használatával olvasójára bízta a gondolatmorzsák apró pontjai összekapcsolásának feladatát, hogy aktív közreműködésével, a szerzővel együtt gondolkodva rajzolódjon ki előtte a teljes kép.¹³ Emiatt a szerző gondolatvilágának vizsgálata során fontos és fáradságos feladat, hogy azokat egyfelől mindig összeolvassuk a releváns *escoliókkal*, másfelől pedig folyamatosan próbáljuk azokat saját ismeretanyagunk kirakósába is beilleszteni. Jelen írásban e módszert alkalmazom jómagam is a választott szerzők – különös tekintettel Polányira – tudományelméleti fogalmainak „dávilai összehasonlító elemzése” során.

III. Érintőleges kapcsolódások: Popper, Mannheim és Gómez Dávila

Biztosra vehető, hogy a kolumbiai gondolkodó tisztában volt Karl Popper tudományelméleti munkásságával, mivel egyrészt a katalógusban megtalálható a popperi életmű jelentős része, másrészt pedig *escoliói* között többször is találkozhatunk olyan

¹⁰ Ezzel kapcsolatban megemlítené Gerd-Klaus Kaltenbrunner európai szellemiséget átfogóan elemző, *Vom Geist Europas* (magyar fordítás nem elérhető, az első, háromkötetes kiadás 1987 és 1992 között jelent meg) című műve, amelyben – egyetlen, földrajzi értelemben nem európai származású szerzőként – külön fejezetet szentelt Gómez Dávilának.

¹¹ E megállapítás Gómez Dávila magánkönyvtárának jogi dimenziójával és Gómez Dávila jogfogalmával, jogi gondolatvilágával kapcsolatosan is igaz, amelynek bővebb kifejtéséért ld. Vajda Péter: A jogtudomány helye Nicolás Gómez Dávila életében és munkásságában. In Jog–Állam–Politika, 2025/4, 164–171. o.

¹² Tate, Nicholas: Nicolás Gómez Dávila and the Fruits of Bibliophilia. In The Salisbury Review, 45/2, 2025, p. 39.

¹³ Ld. Gómez Dávila: EI, p 11: „Az olvasó ezen oldalakon nem aforizmákat fog találni. Rövid mondataim egy pointillista kompozíció kromatikus érintései.” Valamint Gómez Dávila, Nicolás: Notas. Villegas Editores, Bogotá, 2003, p. 457: „Pointillista filozófia: az olvasó arra kap felkérést, hogy gyengéden egyesítse a tiszta tónusokat.” A *Notasra* a továbbiakban N jelölővel hivatkozom.

fogalmakkal,¹⁴ amelyek a London School of Economics Tudományelméleti Tanszéke alapítójának és egykori vezetőjének nevéhez fűződnek. Ezek közül e helyütt illusztrációként – Gómez Dávila általános kifejezőmódjához képest legalábbis – hosszabb gondolatfutamot választottam: „A tudomány állításai – mivel falszifikálható, egzisztenciális ítéletek – igazak vagy hamisak; a filozófia kijelentései ezzel szemben – mivel jelentésre vonatkozó ítéletek – hitelesek vagy tévesek. Egy állítás igazsága mindig hipotetikus, csakis hamissága állhat kísérleti alapon; míg egy kijelentés hitelessége korroborálódhat, téves jellege pedig csak feltételezhető. A tudományos kritérium a kísérlet, amely cáfolhat, de nem igazol; a filozófiai kritérium a tapasztalat, amely megerősíthet, de nem utasít el. Sosem garantálhatjuk egy tudományos állítás fennmaradását, ahogy abban sem lehetünk soha biztosak, hogy egy filozófiai kijelentés halott.”¹⁵

Fenti sorok első olvasata alapján is világos, hogy itt olyan széljegyzettel van dolgunk, amelyet a kolumbiai filozófus nagy valószínűséggel *A tudományos kutatás logikája* olvasása során jegyzett fel magának. Az esszenciális fogalomkészlet (falszifikáció/cáfolat, verifikáció/igazolás, korroboráció) felhasználásával gondolja tovább Popper logikai-falszifikációs elméletét és szembeállítja azt a személyiségéhez és saját munkamódszeréhez egyaránt közelebb álló filozófiai gondolkodással.

A mértékletesség, a türelem, az önkorlátozás a dávilai gondolatvilágban általánosságban fontos, jogi fogalomrendszerét és gondolatiságát illetően pedig egyenesen kardinális jelentőségű, a jog és az igazságosság fogalmait számára mélyen átható vezérelvek. A *De iure* jogfilozófiai esszé sorain keresztül olyan alapállással ismerkedhetünk meg, amelynek talajából természetesen csírázik ki a természetjogi és a pozitivista megközelítések egyidejű elutasításával a hosszú idő során kimunkált, alaposan kiérlelt szokásjog primátusa mellett érvelő tézis.¹⁶ Véleményem szerint e gondolat kapcsolódást mutat Popper tudományos elméletekkel kapcsolatos korroboráció-fogalmával: „[m]egjegyzendő, hogy a pozitív döntés csak ideiglenesen támasztja alá az elméletet, mert későbbi negatív döntések azt mindig felülbírálnak. Mindaddig, amíg egy elmélet kiállja a részletes és szigorú ellenőrzéseket, és nem múlja felül a tudomány haladása során egy másik elmélet, elmondhatjuk, hogy »megállta a helyét«, vagyis hogy *korroborálva* van.”¹⁷

Vagyis úgy a korroboráció fogalma, mint a dávilai gondolatiság számára mérvadó kritérium a *tartósság*. Fontos különbség ugyanakkor, hogy Poppernél e tartósság kísérleti, míg Gómez Dávilánál tapasztalati alapokon áll, továbbá Gómez Dávila számára – a jogfilozófia területén túlmenően is¹⁸ – annak meghatározásakor az *idő sui generis* érvényességi elem, amely

¹⁴ Kiemelten a falszifikáció (ld. Popper, Karl: *A tudományos kutatás logikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997, 48–50. o.) és a korroboráció (uo. 39. o.) fogalmai.

¹⁵ Gómez Dávila: EI, p. 29.

¹⁶ Ld. Gómez Dávila: DI, 190. o.: „Az ember elleni legsúlyosabb támadás a tölgy – amelyben ezer fanyar tavasz nedve alvadt meg – megcsönkítése. Egy nép jogfolytonosságának megszakítása azt jelenti, hogy a történelmet egy új, véres kezdethez pergetjük vissza; ismét nekilátva ugyanannak a keserű vállalkozásnak.” Érdekes adalék még a *De iure* levezetéséhez Gómez Dávila: EI, p. 306: „Egy társadalom gyors fejlődése feldarabolja annak szokásait. És a szokások általi csendes nevelés helyett a törvények gyeplőjét és ostarát kényszeríti az egyénre.”; valamint Gómez Dávila: SE, 73. o.: „Az állami önkénnyel szemben sem az emberi jogok nyilatkozata, sem az alkotmányosság, sem a természetjogra való hivatkozás nem képes védelmet nyújtani. A despotizmusnak csak a szokásjog állhatja útját.”

¹⁷ Popper: i.m., 39. o. (kiemelés az eredetiben).

¹⁸ Ezzel kapcsolatosan – a fenti idézetet túlmenően – ld. Gómez Dávila: EI, p. 224.: „A »racionális«, a »természetes« és a »jogszerű« nem más, mint a megszokott. A kormányzat jogszerűségébe, a bevett gyakorlatok racionalitásába és a dolgok természetességébe vetett hitet csakis egy tartós politikai alkotmány alatt, tartós szokások és tartós tárgyak között élt élet teszi lehetővé.”

nélkül nem lehetséges, hogy valami¹⁹ „megállja a helyét”. Ahogy a fenti idézetből kiviláglik, Gómez Dávila a popperi tudományelmélet-felfogást és saját, filozófiai megközelítését azon a ponton állítja szembe, hogy míg egyik kísérleti, másik tapasztalati alapon végzi saját korroborációját. A tapasztalat megszerzése egyrészt igényli az időt, amely a dávilai gondolatiságban minél hosszabb, annál jobb, másrészt a kísérleti bizonyítással szemben változhat, soha nem végleges vagy konkluzív, ezért mondja, hogy „abban sem lehetünk soha biztosak, hogy egy filozófiai kijelentés halott”.²⁰ Ezzel szemben a popperi tudományelméletben az idő nem önmagában vett korroboráló tényező, csupán szükség van rá ahhoz, hogy a falszifikációs eljárás során beérkező új tényeket, ismeretelemeket értékelő, a demarkáció²¹ szempontjából fontos pozitív vagy negatív döntések megszülethessenek. E szükség ruházza fel jelentőséggel az időt a korroboráció szempontjából, hogy minél tovább állja ki az elmélet a falszifikációs eljárás részletes és szigorú ellenőrzéseit – amelyekből az időben való előrehaladással szükségszerűen egyre többre és többre adódik lehetőség – anélkül, hogy másik elmélet felülmúlná, annál nagyobb bizonyossággal mondható el róla, hogy korroborálva van.

Érdekesség továbbá, hogy egyik *escolióban* Poppert név szerint is említi; igaz, nem tudományelméleti kontextusban, hanem *A historicizmus nyomorúsága* című művéhez kapcsolódó gondolattal: „Egyesek abba a hibába esnek, hogy összekeverik a historicizmust a historizmussal. A mérget az ellenméreggel. Azaz Hegelt Rankéval. Historicizmus az, amiről Popper, historizmus pedig az, amiről Meinecke beszél.”²²

A tudományelmélet másik nagy iskolájával, azaz a tudásszociológiai megközelítésekkel kapcsolatban elmondható, hogy bár Gómez Dávila általánosságban a szociológiáról magáról meglehetősen kritikusan nyilatkozott,²³ úgy *escoliói*, mint könyvtárának összetétele alapján érdeklődéssel fordult ezen irányzatok felé is, így például Mannheim Károly életművének jelentős része is megtalálható volt a hírneves bogotái magánkönyvtár polcain.²⁴ A mannheimi tudásszociológia fő elemeivel azonban nincs egyértelműen kimutatható kapcsolat, csupán elnagyolt hasonlóságok fedezhetőek fel, különösen a *Notas* sorai között.

IV. Az erős kapcsolat: Polányi Mihály, a személyes tudás és Gómez Dávila bölcsellete

Ahogy az a jelen írás függelékében bemutatott példálózó felsorolásból is kitűnik, Polányi művei közül csupán egy tétellel találkozhatunk a katalógusban, és ez természetesen nem más, mint a szerző főműve, a *Personal Knowledge*.

Polányi tudásszociológiai megközelítésével már viszonylag korán szembehelyezkedett a pozitivist tudományelmélettel²⁵ – abban az időben, amikor a tudományfilozófia első nagyobb

¹⁹ Ahogy fenti idézetből is kiviláglik, e „valami” a hatalomgyakorlás módjától a mindennapi használati tárgyakig bármi lehet.

²⁰ Ezen állítást alátámasztani látszik a tény, hogy míg a filozófiában Szókratész vagy Platón továbbra is stabil viszonyítási pont, addig a náluk csaknem fél évezreddel később élt Ptolemaiosz a fizikában legfeljebb tudománytörténeti érdekesség. Vö. Gómez Dávila: SE, 177. o.: „Az ókorban nem létezett, amit ma filozófiának neveznek; amit akkor filozófiának neveztek, ma nem létezik.”

²¹ Másik fontos különbség a vizsgálat tárgya: míg Poppertnél fókuszált, kifejezetten a demarkáció-probléma miatti elemzésről és értékelésről van szó, addig Gómez Dávila esetében általánosabb szinten fogalmazódik meg a gondolat.

²² Gómez Dávila: SE, 183–184. o.

²³ Gómez Dávila: EI, p. 354.: „Az irodalom három ellensége: az újságírás, a szociológia és az etika.” Gómez Dávila: N, p. 219.: „A szociológia fáradhatatlanul bizonygatja a nyilvánvalót.”

²⁴ A tételes felsorolást ld. a Függelékben.

²⁵ Bővebben ld. Majoros György: Polányi Mihály racionalitás kritikája. In Világosság, 2003/3–4, 132. o.

iskolájaként számon tartott Bécsi Körhöz köthető gondolkodók²⁶ határozták meg a diszciplína fő kontúrjait és irányait. E szerzők a logikai-fogalmi elemzés metsző, kritikai szigorának mindenek feletti szerepét hirdették, szerteágazó tudományterületekhez kapcsolódó munkásságukat az a szellemiség fogta össze, hogy leírás helyett az igazolás, a verifikáció alapján elvégzett előíró megközelítésre fektették a hangsúlyt, ez alapján vélték megoldhatónak a demarkáció problémáját – mindeközben a nem verifikálható, vagy a logikai analízis módszerének alávetett és az alapján negatívan értékelt elméleteket és állításokat metafizikai spekulációnak és értelmetlennek minősítették.²⁷ A logikai pozitivisták szerint a metafizika – amely fogalom alá a filozófiát is besorolták – bűne kettős: egyfelől értelmetlen fogalmakat használ, másfelől pedig értelmetlen látszatállításokat fogalmaz meg.²⁸

Ezzel szemben Polányi álláspontja szerint a tudás és a tudomány jóval több, minthogy logikai összefüggések analízisére lehessen azt redukálni: elméletének központi tétele, hogy az emberi tudás se nem objektív, se nem szubjektív, hanem elsősorban és mindenekfelett *személyes*. A logikai pozitívizmust illető erőteljes kritikája ugyanonnan ered, ugyanazt a szkepszist bírálja benne, mint amit „a hagyományos racionalista szemléletben talált: a pozitívizmus szkeptikus álláspontot képvisel a valóságra, a metafizika és a hit szerepére, a fizikától különböző megismerési módszerekre vonatkozóan”.²⁹ Polányi szerint a tudásnak *bizalmi* alapjai vannak, amelynek gyökereit az ember evolúciós eredetében (*emergencia*) találhatjuk meg. Elutasítja továbbá a pozitívista ismeret- és tudományfelfogásban uralkodó objektivitásértelmezést, amely „az objektivitást értékmentességgként és személytelenséggként értelmezi, és az objektivitás és szubjektivitás dichotómiájának feloldására tesz kísérletet az objektivitás fogalmának átértelmezése által”.³⁰

Elméletét összefoglaló formában először a *Tudomány, hit és társadalom* című művében,³¹ majd a *Személyes tudás* című *opus magnum*ában³² fejtette ki – utóbbi a huszadik század egyik legfontosabb, megkerülhetetlen és egyik legtöbbet idézett tudományfilozófiai munkája,³³ Thomas Kuhn például gondolkodói pályafutásának egyik meghatározó

²⁶ Kiemelten Rudolf Carnap, Moritz Schlick, Otto Neurath, Hans Hahn, Herbert Feigl, Philipp Frank, Carl Gustav Hempel és Kurt Gödel.

²⁷ Bővebben ld. Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: *A tudomány határai*. Typotex Kiadó, Budapest, 2008, 54. o.

²⁸ Uo. 56–57. o.

²⁹ Majoros: i.m. 130–132. o.

³⁰ Szapu Marianna: A (poszt)pozitívizmus határátlépései. Megjegyzések Igor Hrušovský és Polányi Mihály tudományfelfogásához. In Mester Béla (szerk.): *Régiók, határok, identitások. (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016, 346–347. o. Részletes kifejtésért ld. Paksi Dániel – Héder Mihály: *A személyes tudásról. Polányi Mihály filozófiája: a hallgatólágos tudás, az emergencia és a bizalmi program*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

³¹ Polányi, Michael: *Science, Faith, and Society*. Oxford University Press, Oxford, 1946.

³² Polányi, Michael: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Routledge, London, 1958. A mű eredeti kiadása Gómez Dávila magánkönyvtárának részét képezte (ld. a Függelék).

³³ E tény már csak azért is méltó kiemelt figyelemre, mivel Polányi ma is elsősorban mint a XX. század egyik legjelentősebb fizikokémikusa ismert – a szakirodalomban később róla nevezték el az abszorpciós potenciál kiszámítására használatos képletet – és a mennyiségi értelemben vett életmű jelentősebb része, mintegy harmincöt év munkássága e tudományterülethez kapcsolódik (ld. Kmeczkó Szilárd – N. Tóth Zsuzsa: *Polányi Mihály a Magyar Panteonban*. In *Világosság*, 2003/9–10. sz., 156. o.). Diákjai közül Wigner Jenő fizikai, Melvin Calvin kémiai Nobel-díjat nyert, ahogy fia, John C. Polanyi is. Több más szerzőhöz hasonlóan Polányi a tudományfilozófia világába komoly természettudományos munkásságot követően, pályájának későbbi szakaszában „érkezett meg” (ld. Sheppard, Norman: *Michael Polanyi and the Philosophy Of Science: the Viewpoint of a Practising Scientist*. In *Appraisal*, 1999/3. sz., p. 107). Tudományfilozófiai problémákkal a második világháború alatt kezdett el foglalkozni, majd főművét az oxfordi Merton College tagjaként végzett kutatómunkája során írta meg. A *Personal Knowledge* első megjelenésekor már hetvenedik életévéhez közeledett.

élményeként említi Polányi vonatkozó munkásságával való megismerkedését.³⁴ A hallgatólagos tudás elképzelése, miszerint „többet tudunk, mint amit el tudunk mondani” – és amely szerint a pozitivista megközelítés nem tud mit kezdeni sem ezzel az egyénileg felhalmoz(ód)ott tudással, sem a képzelet, a kreativitás, az asszociációk, az intuíció és a személyes elkötelezettségek tudományos kutatásban betöltött szerepével – széles körben elterjedt.

Gómez Dávila bölcselete számos ponton kapcsolódik, közel áll Polányi gondolatiságához. A logikai pozitívizmus markáns kritikájában messzemenően osztozik,³⁵ valamint a tudásszociológiai megközelítéshez is kimutathatók hasonlóságok, mivel a személyes tudáselemeknek, a közvetlenül személyes, vagy a kollektívból egyéni szintre párolódott tapasztalatnak (amely leginkább Polányi implicit tudásfogalmával rokonítható) és az ezekből leszűrt individuális, egyénre szabott ismeretanyagnak a dávilai filozófiában is jelentős szerep jut.³⁶ Az *escolio*ók között legalább egy helyütt Polányi vonatkozó fogalomkészletének közvetlen felhasználásával is találkozhatunk: „A történész a széteső civilizációk teremtménye. A történelmi tudás analóg tudás, amely abból indul ki, kik vagyunk, és ebből értelmezi más emberek tevékenységét. Az explicit vagy *implicit tudás*, amellyel magunkról rendelkezünk, meghatározza történelmi tudatunk határait.”³⁷

Gómez Dávila tudásszociológiai megközelítésre utaló elképzeléseiről – számos *escolio* mellett – az életmű első eleméből, az 1954-ben Mexikóban magánkiadásban megjelentetett *Notas*-ból³⁸ is tájékozódhatunk: „Minden tudásnak megvan a maga íze, súlya és illata; ha ezektől megfosztjuk őket, csak egy hatástalan és törékeny délibáb marad belőlük.”³⁹ „Az ember képtelen önzetlen cselekedetekre, képtelen önzetlen kíváncsiságra. A tudomány gyökere nem a kíváncsiság, hanem a nyugtalan elégedetlenség; az önelégedett emberben minden tudásszomj elhal.”⁴⁰

A továbbiakban négy olyan fogalmon (*hagyomány, tekintély, forradalom és hit*) keresztül mutatom be a két gondolkodó munkásságában megmutatkozó párhuzamokat, amelyek mindkettejük számára kiemelt fontossággal bírtak, és amelyek példáin keresztül azt kívánom igazolni, hogy Gómez Dávila a logikai pozitivista és a tudásszociológiai irányzatok közötti ellentétben kétségkívül az utóbbi oldalhoz sorolható.

IV.1. Hagyomány és tekintély

Az első két, erősen egymásba fonódó fogalmat olyan Polányi-idézettel kívánom megvilágítani, amelynek különlegességét egyfelől az adja, hogy a *Personal Knowledge*

³⁴ Fehér Márta: Polányi, a pótolhatatlan. In Beszélő, 1993/12. sz, 38. o.

³⁵ Ld. pl. Gómez Dávila: EII, p. 411: „A modern gondolkodásmód szerint a humán tudományokban csak az tekinthető »tudományosnak«, ami lehetővé teszi a lélek figyelembevételének kiküszöbölését.” Vagy Gómez Dávila: EI, p. 175: „A történelmi »kemény tények« azok, amelyek a derékszögű koordináta-rendszerbe illeszthetők. A logikai pozitivista tehát az emberi tömeg mozgásának egyenleteire redukálná a történelmet. A történelemtől a tudomány felé történő minden közeledés eltörli az indítékokat, a jelentéseket és a célokat.”

³⁶ Ld. a fenti idézetet a tapasztalat és a filozófiai kijelentések közötti kapcsolatról.

³⁷ Gómez Dávila: N, p. 150 (kiemelés tőlem).

³⁸ A műnek Gómez Dávila a *Notas I.* címet adta, azonban második kötet már nem jelent meg. Hasonlóan járt az életmű másik, nem fragmentumokból álló darabja, az 1959-es *Textos I.*

³⁹ Uo. p. 73.

⁴⁰ Uo. p. 94.

megjelenése utáni évben az eredetivel párhuzamosan magyar nyelven is megjelent,⁴¹ másfelől pedig az, hogy a szerző egymás mellett, komplementerként említi a két fogalmat:

„A tudomány a tekintély ellen lázadt fel. Elvetette az ősökökből való dedukciót, hogy helyette az empirikus általánosítások módszerét alkalmazza. [...] [A] tudományos racionalizmus vezérlete alatt folyt le mindaz a szellemi, erkölcsi és szociális haladás, mellyel a XIX. század büszkélkedett, – valamint az a nagy haladás is, mely az emberiség életében azóta bekövetkezett. Mégis könnyű volna kimutatni, hogy a tudományos racionalizmus alapelvei a szó szoros értelmében esztelenek. *Az emberi értelem nem képes működni valamiféle tekintély, szokás és hagyomány elfogadása nélkül*; támaszkodnia kell rájuk, ha másért nem, a nyelv pusztá használata miatt.”⁴²

Ahogy ebből a maximaszerű tömörségű összefoglalásából is jól látható, illetve ahogy azt a *Személyes tudás*ban részletesen is kifejtette, a szerző a tudás ontológiájánál kiemelt szerepet tulajdonít a személyes tudásátadásnak és ezen belül is a hagyománynak, valamint a hagyományozódás vagy utánzás útján elsajátított ismeretnek és készségeknek, akár az explicit, akár az implicit tudásba épüljenek is be.⁴³ Elmélete szerint e mintázatok a tudományos tevékenység során ugyanúgy érvényesülnek, ahogy az élet más területein, a mindennapokban is teszik. Az „egyedi kultúrákban” – amelyek egyike a tudomány – a csoportokat alkotó egyének kettős szocializáció révén tanulják meg, mely normákat, módszereket és elveket tartanak általánosan tiszteletben: egyfelől „általános akkulturációjuk”, másfelől pedig a csoport hagyományainak és életének megismerése által.⁴⁴

A hagyomány fogalma kiemelten fontos, központi szerepet tölt be Gómez Dávila bölcséletében is.⁴⁵ Ahogy fentebb is láthattuk, jogelméleti gondolatiságán is gerinchúrként vonul végig a hagyományra épülő szokásjogi érvelés,⁴⁶ ugyanakkor *escoliói* között számtalan helyen találkozhatunk a hagyományra, mint módszerre való hivatkozással, amelyek közül egy filozófiával, illetve egy módszertannal kapcsolatos gondolatot emelek ki, és amelyek közül különösen utóbbinak Polányi személyestudás-fogalmával való összecsengése szembetűnő: „A filozófia hagyomány, szakma, mesterség, végső soron: intézmény. Az a gondolkodás, amely képesnek tartja magát a szakma szabályainak megkerülésére, csupán elemi filozófiai gondolatokat ismétel. A filozófiában az újdonság nem új fa, hanem új tavasz új hajtása.”⁴⁷ „A hagyomány nem erények feltételezett katalógusa, amely szembeállítható a hibák katalógusával, hanem egy problémamegoldási műfaj. A hagyomány nem köbe véssett megoldás, hanem rugalmas módszer.”⁴⁸

⁴¹ Polányi 1919-es emigrációja – először Németországba, majd a nemzetiszocialista hatalomátvétel után onnan Angliába – után szinte kizárólag német és angol nyelven írt. E kivételes esetben a két írás egyidejűleg jelent meg: előbbi a magyar emigránsok irodalmi és politikai folyóiratában, a müncheni székhelyű *Új Látóhatár*-ban, utóbbi pedig a nagy-britanniai antisztálinista baloldal – mint utólag ismertté vált, a CIA által finanszírozott – folyóiratában, az *Encounter*-ben (ld. Polányi Mihály: Tudomány és erkölcs. In *Új Látóhatár*, 2/5, 1959, 337. o.).

⁴² Uo. 338. o. (kiemelés tőlem).

⁴³ Polányi Mihály: *Személyes tudás I–II*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994, 101–103. o.

⁴⁴ Polányi, Michael: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. Routledge, London, 1958, pp. 207–208 és 218–220, idézi Prosch, Harry: Polányi’s Ethics. In *Ethics*, 1972/2, pp. 105–106.

⁴⁵ E gondolatot részletesen kifejti Csejtei Dezső: *Hagyomány és forradalom* Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In *Kommentár*, 2025/1, 37–40. o.

⁴⁶ Részletesebben ld. különösen Mugnier Zuluaga, Daniel: *El derecho como tradición y lenguaje: paralelismos entre De iure de Nicolás Gómez Dávila y la filosofía de Miguel Antonio Caro*. In *Revista Disertaciones*, 2024/1; továbbá Vajda: i. m.

⁴⁷ Gómez Dávila: EI, p. 211.

⁴⁸ Gómez Dávila, EI, p. 331.

A *tekintély*-, illetve a hozzá Polányinál lazábban, Gómez Dávilánál viszont kimondottan erősen kapcsolódó *hierarchia*-fogalomhoz kötődően előrebocsátandó, hogy egyik szerző esetében sem autoriter kontextusban, egyfajta *sui generis* hivatkozási alapként értelmezendő a tekintély fogalma. Mindketten az emberi létezés szükségszerű szociológiai jellegzetességeként, elválaszthatatlan tartozékaként említik a tekintélyt, mint olyat. Polányi – sokakhoz hasonlóan – azon a véleményen van, amely szerint a XX. századra a tudomány vált a legfőbb szellemi tekintéllyé,⁴⁹ egyúttal rögzíti abbéli meggyőződését, hogy ez a továbbiakban is így marad.⁵⁰

Prosch szerint Polányi tudományfilozófiájában az értelem elérésének módja olyan hierarchikus szintrendszerbe történő szerveződés, amely párhuzamos a „valóságok” ontológiai szintjeivel. A magasabb szintű elvek ismerete értelmet ad annak, ami az alacsonyabb szintű elvek kapcsolódó halmazában működik. Ahogy egy adott számú hang jelentését az adja, hogy szavakként ismerjük fel őket, vagy csakis egy stratégia adhat jelentést egy adott sakklépés-sorozatnak – holott egyenként mind megfelelnek a sakk szabályainak –, mivel csak az integrált gondolkodás és viselkedés adhat jelentést az idegrendszer megfelelő működésének. Igaz, hogy csak az alacsonyabb szintűeken – amelyek között sok ismeret az implicit tudás körébe tartozik – keresztül juthatunk el a magasabb szintűek ismeretéhez, de a felsőbb szintre vezető út, amely az alsóbb szintnek értelmet ad, nem logikai következtetéssel megfogalmazható út, hanem inkább hallgatólagos tartózkodás az alsóbb szinten, amely ugyanakkor lehetővé teszi számunkra, hogy meglássuk a felsőbb szintet.⁵¹

Ezen ismeretelméleti hierarchia mellett Polányinál fontos a tudásátadás folyamata során megjelenő *személyes* tekintély és hierarchia is, amelyet a *Személyes tudásban* a *készségek* és a *hozzáértés* fogalmai alatt, a gyakorlattal és a tudásátadással kapcsolatosan tárgyal: „A mesterség szabályai hasznosak lehetnek, de nem határozzák meg a mesterség gyakorlását: maximák, amelyek csak akkor szolgálnak útmutatóul egy mesterséghez, ha integrálhatók a *mesterség gyakorlati ismeretébe*. Ezt az ismeretet magát nem helyettesíthetik.”⁵² „A hozzáértést éppúgy, mint a készséget, *csak példa révén lehet átadni*, előírás segítségével nem. Ahhoz, hogy valaki szakértő borkóstolóvá váljon, elsajátítsa a számtalan különböző teafajta ismeretét, vagy orvosi diagnosztika legyen, hosszú tapasztalatsorozaton kell keresztülmennie *egy mester vezetésével*. Ha egy orvos nem tud felismerni bizonyos szimptómákat, (...) hiába ismeri azoknak a szindrómáknak a leírását, amelyeknek ez a szimptóma részét alkotja. *Személyes tudással kell rendelkeznie* a szimptómáról, (...) mígnem tökéletesen felismeri az ilyen esetek közötti különbséget, s gyakorlatilag bizonyítani tudja tudását egy szakértő meglegedésére.”⁵³

Paksi továbbmenve, a tudásátadás folyamatában szükségszerű bizalom és Polányi konvivialitás-fogalmával kapcsolatban írja: „A megismerés itt nem idealizált individuális ismeretszerzés, hanem elsődlegesen tanulás, amelynek a megismerő személyen túl *szükségképpen előfeltétele egy társadalmi helyzete miatt elfogadott tekintély is*. A megismerés legfontosabb alapja így nem egy mechanikus, racionális tudományos eljárás lesz, hanem az a *bizalom*, amely a generációk konvivialitása által formálódik meg.”⁵⁴

⁴⁹ Polányi 1959: 337. o.

⁵⁰ Uo., 341–342.

⁵¹ Prosch: i. m. pp. 98–99. Szapu párhuzamos véleménye szerint Polányi egyenesen a tudás hallgatólagos dimenzióját helyezi előtérbe, mintegy kitérítve a tudás fogalmát és a „hogyan-tudást” (*knowing how*) részesíti előnyben a „mit-tudással” (*knowing that*) szemben (ld. Szapu: i. m. 347. o.).

⁵² Polányi 1994: 96. o. (kiemelés tőlem).

⁵³ Uo. 104. o. (kiemelések tőlem).

⁵⁴ Idézi Szapu 2016: 350. o. (kiemelések tőlem).

Gómez Dávila esetében különösen ez utóbbi, a személyes tekintély, illetve bizonyos tekintetben az intézményesült, mesterségbeli vagy akár társadalmi hierarchiák bírnak jelentőséggel. Cuenca Boy egy elemzésében⁵⁵ – egyéb, a szerző gondolatisága szempontjából fontos – fogalmakkal külön vizsgálat tárgyává tette a tekintéllyel (*autoridad*) és hierarchiával (*jerarquía*) kapcsolatos széljegyzeteket, melyek közül néhány olyat mutat be, amelyek harmonizálnak Polányi felfogásával: „A hierarchiák eltűnésével a tekintély vagy nyílt, vagy rejtett erőszakká válik.”⁵⁶ „Az ember akkor emelkedik ki az állatvilágból, amikor ösztöneit hierarchizálja.”⁵⁷ „Aki elutasítja a dogmatizmust, annak választania kell a jelentéktelenség és a hierarchia között.”⁵⁸ „Velezületett vágy él az emberben a hierarchia iránt, amelyet a meghamisított hierarchiák fordítanak undorba.”⁵⁹ „A mester bizonytalanságai a tanítvány bizonyosságai.”⁶⁰ „A tudományos állítás éles választást kínál: vagy megértjük, vagy nem. Ezzel szemben a filozófiai állítás esetében lehetséges a fokozatos megértés. Végül pedig a vallási állítás egy függőleges emelkedés, amely lehetővé teszi, hogy ugyanazt a tájat különböző magasságokból szemléljük. A tudomány tudatlanokat és bölcseket állít szembe egymással. A filozófia tanítványokat és mestereket rangsorol. A kereszténység számára végül is az, amit az álszent hisz, nem különbözik attól, amit a szent hisz. A templom az egyetlen hely, ahol anélkül oszthatjuk meg véleményünket, hogy megalázva éreznénk magunkat.”⁶¹

A két, részletesebben tárgyalt fogalom mellett a *Tudomány és erkölcs*-ből vett idézetben szintén felbukkanó harmadikkal (a *szokással*) kapcsolatban e helyütt csupán említést érdemlő, ugyanakkor úgy Polányi, mint Gómez Dávila munkásságának irányában érdekes és releváns, további vizsgálódásra is érdemes kapcsolódási pont José Ortega y Gasset *usos*- (szokások), valamint *creencia*- (meggyőződés) fogalma. Ortega az *usost* önálló társadalmi tényezőként és olyan emberi viselkedési formákként tételezte, amelyeket az egyén azért vesz át és követ, mert „valamilyen módon, valamilyen mértékben nincs más választása, e szokásokat a társadalmi környezet kényszeríti rá”.⁶² Történetfilozófiájában pedig az alapvető meggyőződéseket (*creencia*) olyan konstituáló erőnek tartja, amelyek egész történelmi korszakokat határozhatnak meg és amely – funkcióját tekintve – Polányi elkötelezettség-fogalmával rokonítható.⁶³

IV.2. Forradalom

A következő fogalom a *forradalom*, a forradalmi gondolat – valamint annak a hagyománnyal, kontinuitással való szembe helyezkedése –, illetve ezeknek a tudományos gondolkodásra gyakorolt hatása. Polányi így ír erről: „A tipikus modern forradalmár esetében annak a rossznak a mértéke, melynek elkövetésére vagy megbocsátására készen áll,

⁵⁵ Cuenca Boy, Francisco: Orden, jerarquía e igualdad en el pensamiento de Nicolás Gómez Dávila. In Foro, Nueva época, 2016/2. sz., pp. 106–114.

⁵⁶ Gómez Dávila: EI, p. 431.

⁵⁷ Gómez Dávila: NEI, p. 111.

⁵⁸ Gómez Dávila, EI, p. 322.

⁵⁹ Gómez Dávila, EI, p. 413.

⁶⁰ Gómez Dávila, EI, p. 169.

⁶¹ Gómez Dávila, EI, p. 383.

⁶² Ortega y Gasset, José: El hombre y la gente. ePubYou (edición digital), 2016, pp. 14–16. Bővebben erről ld. Csejtei Dezső: A spanyol egzisztencializmus története. Gondolat, Budapest, 1986.

⁶³ Polányi 1994: 112–113 o., Vö. Salas Ortueta, Jaime de: Ideas y creencias en el concepto de conocimiento histórico de Ortega. In Cuadernos Salmantinos de Filosofía, No. 52, 2025.

egyszersmind saját morális erejének is mértéke. *Belső* moralitásának *látható* erkölcstelenséggel ad kifejezést. De az ilyen morális inverzió sohasem abszolút; egy bizonyos ponton az emberek visszahőkölnek a visszájára fordított erkölcs követelményeitől és megpróbálják jogaikba visszaállítani az igazságot és az emberi eszményeket. [...] a közelmúltban bekövetkezett javulás ellenére még alig van elégséges közös alap a forradalmi és a tradicionális hatalmak között ahhoz, hogy az atombombával felfegyverzett ember fennmaradása biztosítottnak legyen tekinthető.”⁶⁴

A morális inverzióval kapcsolatos gondolatot Majoros tömören ekként foglalja össze: „[Polányi] úgy véli, a felvilágosodás vezette be a tagadást, szekularizálta a kereszténység álmait, morális inverziója által lerombolta önmagát, nihilizmushoz vezetve.”⁶⁵

E gondolat hosszan és mélyen visszhangzik Gómez Dávila bölcséletében. A kolumbiai filozófus reakcióként határozta meg önmagát, *ars poeticáját* a halála utáni évben posztumusz megjelent, magyar nyelven is elérhető, *A hiteles reakció*⁶⁶ címet viselő esszéjében foglalta össze. Általánosságban is viszolygott a forradalmi gondolattól, abban szinte kizárólag a meglévő, alaposan kimunkált és már szervesült rend és struktúrák erőszakos, öncélú és önpusztító megvalósítását látta.⁶⁷ A felvilágosodásban – amelyet műveiben következetesen *Aufklärung*ként említ – is elsősorban a forradalmi, „rendbontó”, végül a francia forradalomban betetőződő gondolatrendszerrel látta, és talán még Polányinál is kritikusabb nézeteket képviselt,⁶⁸ amelyekből illusztratív jelleggel mutatok be néhány példát: „A reakció nem azt tagadja az *Aufklärung*tól, hogy léteznek egyetemesen érvényes elvek, hanem azt, hogy az *Aufklärung* által hirdetett elvek ezen elvekhez tartoznának.”⁶⁹ „Az *Aufklärung* rossz szokása nem az »absztrakció«, hanem bizonyos, »észnek« nevezett tételekhez való vak és fanatikus ragaszkodás.”⁷⁰ „A német idealizmus arkangyalai az *Aufklärung* démonát a Tartaroszba vetették, de elfelejtették lezárni annak bronzkapuit. Így ma az *Aufklärung* újra a világ trónját bitorolja.

Ettől függetlenül, arroganciája ellenére az *Aufklärung*nak takargatnia kell törött szárnyait. Értő embernek ma már nem mutogatja azokat a jogcímeket, amelyekkel rablásait igazolni kívánta. Csakis a tudatlan tömegek előtt mer megpróbálkozni a legitim uralkodó gesztusainak utánzásával.”⁷¹

⁶⁴ Polányi 1959: 340–341 o. (kiemelések az eredetiben). Kapcsolódó érdekesség, hogy életrajzírói szerint Polányi forradalmi gondolattal kapcsolatos véleményét – egyben a *Personal Knowledge* háttéranyagát – jelentősen befolyásolta, hogy manchesteri tartózkodása alatt, a harmincas években többször is járt a Szovjetunióban tudományos konferenciákon, és 1935-ben Buharinnal, a kommunista párt egyik fő teoretikusával is beszélhetett. Buharin kijelentette, hogy a tiszta tudományos kutatásba vetett hit a kapitalizmus aberrációja, és hogy a jövőben a szovjet tudósok a kommunista társadalom belső harmóniájának köszönhetően spontán módon olyan kutatásokat fognak végezni, amelyek a legújabb (ötéves) tervnek kedveznek. Polányi kijelenti, hogy „1935-ben még mosolyogni tudtam ezen a dialektikus rejtélykedésen, nem is gyanítva, milyen hamar és milyen szörnyű következményekkel jár majd” (idézi Rutledge, David W.: Who was Michael Polanyi? A Primer for Poteat Scholars. In Tradition & Discovery: The Journal of the Polanyi Society 2015/1. sz., p. 11).

⁶⁵ Majoros: i. m. 132. o.

⁶⁶ Ld. Tóth 2016.

⁶⁷ Ennek részletes kifejtését ld. Csejtei 2025: 40–46. o. Ezen álláspont kapcsolódását a jogi mivolt, a jogiság fogalmához a *De iure* soraiból vett idézettel illusztrálandó: „A természetjog – amelyet szakértő németalföldi kezek oldottak el teológiai horgonyától – ezzel szemben két évszázadon át minden jogi spekulációt bekebelez, mígnem a kanti gondolkodásban találja meg legtisztább és legnemesebb kifejeződését, legironikusabb mélypontját pedig a forradalmi halállistákban.” (Gómez Dávila: DI, 174. o.).

⁶⁸ Ld. Gómez Dávila: EI, 349: „A francia forradalom csodálatos annak, aki rosszul ismeri, rettenetes annak, aki jobban ismeri, és groteszk annak, aki jól ismeri.”

⁶⁹ Gómez Dávila: SE, 115. o.

⁷⁰ Gómez Dávila: SE, 165. o.

⁷¹ Gómez Dávila: EI, p. 379.

IV.3. Hit

Az utolsó fogalom a sorban az örök kérdés: *hit és ész* – ezáltal: tudomány – egymáshoz való viszonya. Polányi egy külön tanulmányt szentelt e témának, amelyben ezt írja: „A hit és az ész, illetve a hit és a tudomány közötti hagyományos megkülönböztetés (amelyet Tillich is tévesen megerősít) azt a feltételezést tükrözi, hogy az ész és a tudomány a logikai dedukció vagy az induktív általánosítás explicit szabályai szerint működik. Bebizonyítottam, hogy ezek a műveletek önmagukban hatástalanok, és hozzátehetném, hogy önmagukban még csak szigorúan definiálni sem lehet őket. Tudni annyit tesz, mint megérteni, és a kifejezett logikai folyamatok csupán eszközként hatékonyak egy probléma megoldásának keresésében, amely elkötelezettség révén bővítjük megértésünket és megtartjuk az eredményt. E fogalmaknak nincs jelentése, csakis ebben az informális dinamikus kontextusban. Ha ezt felismerjük, a hit és az ész közötti ellentét feloldódik, és helyébe e struktúra szoros hasonlósága lép.”⁷²

Tudomány, megfigyelés és hit című írásában pedig így fogalmaz: „A tudomány évszázadokon át ostromozott minden olyan nézetet, mely csupán személyes hitet fejez ki. Így tartották és tartják többnyire máig is, hogy az efféle nézetekkel szemben a tudomány szilárd tényekre épül. Az általános vélekedés szerint a tudományban csakis a tények számítanak. Könnyű azonban belátni, hogy ez nem igaz.”⁷³

Röviden: Polányi alapjaiban utasítja el hit és tudás (tudomány) szembeállítását.⁷⁴ Gómez Dávila pontosan ugyanígy tesz, párhuzamos univerzumokat tételező gondolatának illusztrálásához pedig elegendő csupán egyetlen, vonatkozó *escolio* említése: „Az ész nem helyettesítheti a hitet, ahogyan a szín sem helyettesítheti a hangot.”⁷⁵

V. Életrajzi párhuzamok

Zárásként két érdekességre szeretném felhívni a figyelmet, amellyel a szerzők személyiségében, illetve személyes történetükben való hasonlóságokat kívánom illusztrálni. Életrajzíróik,⁷⁶ valamint a hozzájuk közel álló családtagok, barátok, pályatársak szerint⁷⁷ mindkét szerző rendkívül szerteágazó érdeklődéssel bírt: Polányi esetében ez az életműből azonnal és egyértelműen kiviláglik, míg Gómez Dávila esetében – stílusbeli okokból kifolyólag

⁷² Polányi, Michael: Faith and reason. In The Journal of Religion, 1961/4. sz., p 244.

⁷³ Idézi Szapu: i. m. 348. o., akinek remek kiegészítő megjegyzése szerint „a hagyományos tudományfilozófián szocializálódott filozófusok számára ennek [ti. a hit-tudomány szembeállítás elvetése szükségességének] belátása egyáltalán nem annyira egyszerű feladat – ahhoz, hogy ezt belássuk, nem az absztrakt filozófiai gondolkodás elefántcsonttornyából kell a tudományt szemlélnünk, hanem a tudományos megismerésre mint reális folyamatra, hús-vér emberek által végzett tevékenységre, más szóval a tudományos praxisra kell, hogy fókuszáljunk. Véleményem szerint az a tény, hogy Polányi szakmai életének jelentős szakaszában orvosként, majd tudományos kutatóként működött, tehát belülről ismerte a tudomány »boszorkánykonyháját«, nem csekély befolyással volt tudományfilozófiai nézeteire.”

⁷⁴ Majoros: i. m. 132. o.

⁷⁵ Gómez Dávila: EII, p. 305.

⁷⁶ Ld. pl. Polányinál Prosch: i. m. és Rutledge: i. m., míg Gómez Dávila esetében Serrano Ruiz-Calderón, José Miguel: Democracia y nihilismo. Vida y obra de Nicolás Gómez Dávila. EUNSA, Pamplona, 2015; valamint Rabier, Michaël: Nicolás Gómez Dávila, penseur de l'antimodernité. L'Harmattan, Párizs, 2020.

⁷⁷ Ld. pl. Polányinál Polányi, John C.: Apám, Polányi Mihály. In Európai Utas, 1991/4. sz., 13. o.; Kende Péter: Polányi Mihály életútja. In Európai Utas, 1991/4. sz., 14–17. o.; Simkó János: Vigyázat, gondolatrendőrség! Beszélgetés Polányi Mihályról az írásait gondozó Atlantisz Kiadó vezetőjével, Miklós Tamással. In 168 óra, 1992/2, 25–26. o. és Fehér: i. m., míg Gómez Dávila esetében Rabier: i. m.; Csejtei 2022; Mugnier Zuluaga: i. m. és Hudy 2025.

– e konklúzió csak némileg részletesebb és mélyebb elemzést követően érhető el. Mindketten életük második felében, pályájuk lezárta felé közeledve, gazdag, intenzív és termékeny gyakorlati tevékenységet követően érkeztek meg a teoretikus gondolkodás világába – Polányi más tudományterület(ek) irányából, Gómez Dávila az üzleti életből –, hatalmas mennyiségű felhalmozott tudásukhoz pedig tiszteletteljes, pozitív személyiség társult.

Mindkettejükénél rendkívül fontos szerepet tölt be a láthatatlan: Gómez Dávilánál az író mögött kolosszusként tornyosuló könyvtár szándékosan homályban hagyott, elrejtett szövegei,⁷⁸ Polányinál pedig az az implicit tudás, amit elmélete egyik központi elemének tesz meg. Az idővel készségekké szervesülő *személyes* tudás pedig mindkettejük esetében annak birtokosában csak tovább növeli az általában és önmagában vett tudás iránti alázatot.

VI. Összegzés

Összességében elmondható, hogy – számos más tudományterület mellett és úgy a logikai-pozitivisták, mint a szociológiai megközelítéseket tekintve – Gómez Dávila élenk érdeklődést mutatott a tudományelmélet iránt is. Írásai és széljegyzetei alapján okkal vélelmezhető, hogy a tudományelméleti szerzők munkásságát nem csupán ismerte, de hatást is gyakoroltak a kolumbiai filozófusra. Ahogy azt a Polányi Mihály példáján bemutatott kapcsolódási pontok és gondolati szinergiák alapján láthattuk, számos, különösen a tudásszociológiával kapcsolatos fogalom, megközelítés és gondolat visszhangzik Gómez Dávila bölcséletében is, aki a logikai pozitivizmus és a tudásszociológia vitájában egyértelműen utóbbi mellett foglal állást; és a rá jellemző stílusban és munkamódszerrel vonatkozó gondolatait maximaszintre kondenzálva közli olvasójával.

Teljes munkásságát figyelembe véve biztonsággal kijelenthető, hogy – elsősorban módszer- és stílusbeli okok miatt – a „hivatásos” tudományelmélet ugyanúgy nem fogadta volna be a Gómez Dávila által képviselt gondolatokat, ahogy eleinte Polányi gondolatait is ellenállás fogadta a logikai pozitivisták részéről. Gómez Dávila esetében egyúttal abban is egészen bizonyosak lehetünk, hogy ő maga sem tartott volna igényt befogadásra, sőt, határozottan elutasította volna azt. Hiszen végső soron nem volt más ő, mint „metafizikai spekulátor”, aki – büszkén vállalva ezt a bélyeget – ekképpen fogalmazta meg krédóját: „A metafizika egyszerre a létezés tudománya és az egyéni lényeg formája; a végső valóság tiszta ismerete és szerzőjének tiszta életrajza.”⁷⁹ „A tudósok hitvallása elegendő bizonyíték a metafizika létezésére. Ostobaságuk nem lenne ennyire nyilvánvaló, ha nem lenne valami, ami ellen vétkeznek.”⁸⁰

⁷⁸ Amelyet már az *escolio*-kötetek címe (*Széljegyzetek egy rejtett szöveghez*) is híven tükröz.

⁷⁹ Gómez Dávila: N, p. 85.

⁸⁰ Gómez Dávila: EI, p. 420.

Függelék

- Carnap, Rudolf: *Abriss der Logistik*.
Carnap, Rudolf: *Symbolische Logik*.
Durkheim, Émile: *Sociologie et philosophie*.
Durkheim, Émile: *De la division travail social*.
Durkheim, Émile: *Les règles de la méthode sociologique*.
Mannheim, Karl: *Ideologie und Utopie*.
Mannheim, Karl: *Diagnosis of our time*.
Mannheim, Karl: *Freedom, power and the democratic planning*.
Mannheim, Karl: *Essay on the sociology of knowledge*.
Mannheim, Karl: *Essays on the sociology of culture*.
Mannheim, Karl: *Essays on sociology and social psychology*.
Merton, Robert – Parsons, Talcott: *Sociology today*.
Merton, Robert: *Social theory and social structure*.
Merton, Robert: *On theoretical sociology*.
Parsons, Talcott: *Essays on sociological theory*.
Parsons, Talcott: *The social system*.
Parsons, Talcott: *The structure of social action*.
Parsons, Talcott: *Sociological theory and modern society*.
Popper, Karl: *The open society and its enemies*.
Popper, Karl: *The poverty of historicism*.
Popper, Karl: *The logic of scientific discovery*.
Popper, Karl: *Conjectures and reputation*.
Popper, Karl: *Objective knowledge*.
Polanyi, Michael: *Personal knowledge: Towards a post-critical philosophy*.
Schlick, Moritz: *Allgemeine Erkenntnislehre*.
Weber, Max: *Wissenschaft als Beruf*.
Weber, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*.
Weber, Max: *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*.
Weber, Max: *Einführung in die Soziologie*.

Irodalomjegyzék

- Carnap, Rudolf: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül (ford.: Altrichter Ferenc). In Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): *Tudományfilozófia: Szöveggyűjtemény*. Áron Kiadó, Budapest, 1999.
- Csejte Dezső: A spanyol egzisztencializmus története. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Csejte Dezső: Gómez Dávila-széljegyzetek és kommentek. Századvég Kiadó, Budapest, 2022.
- Csejte Dezső: Filozófiai töprengések korunk szellemi állapotáról. In *Kommentár*, 2023/4, 67–83. o.
- Csejte Dezső: Hagyomány és forradalom Nicolás Gómez Dávila széljegyzeteiben. In *Kommentár*, 2025/1, 34–46. o.

Cuena Boy, Francisco: Orden, jerarquía e igualdad en el pensamiento de Nicolás Gómez Dávila. In Foro, Nueva época, 19/2, 2016, pp. 97–140. DOI: <https://doi.org/10.5209/FORO.55368>

Czopf Áron: Konzervatív kijelentő mód. In Kommentár, 2022/3, 177–178. o.

Fehér Márta: Polányi, a pótolhatatlan. In Beszélő, 4/12, 1993, 38. o.

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito I. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Escolios a un texto implícito II. Instituto Colombiano de Cultura, Bogotá, 1977.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito I. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Nuevos escolios a un texto implícito II. Procultura, Bogotá, 1986.

Gómez Dávila, Nicolás: Sucesivos escolios a un texto implícito. Instituto Caro y Cuervo, Bogotá, 1992.

Gómez Dávila, Nicolás: El reaccionario auténtico. In Revista Universidad de Antioquia 240, 1995, pp. 16–19.

Gómez Dávila, Nicolás: Notas. Villegas Editores, Bogotá, 2003.

Gómez Dávila, Nicolás: Az ízlés diadala (ford.: Merkli Ferenc, Czetter Ibolya). Magánkiadás, Vasszécseny, 2013.

Gómez Dávila, Nicolás: További széljegyzetek egy rejtett szöveghez (ford.: Pávai Patak Márta). Quadmon, Budapest, 2014.

Gómez Dávila, Nicolás: De iure (ford.: Vajda Péter). In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 173–190. o. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2025.2.173>

Hudy Árpád: A modernitás remetéje – Széljegyzetek a töredékek katedrálisához. Concord Média, Arad, 2013.

Hudy Árpád: A progresszió Isten ostora – Nicolás Gómez Dávila, a reakció prófétája. Concord Média Jelen, Arad, 2025.

Kende Péter: Polányi Mihály életútja. In Európai Utas, 2/4, 1991, 14–17. o.

Kmeczkó Szilárd – N. Tóth Zsuzsa: Polányi Mihály a Magyar Panteonban. In Világosság, 44/9–10, 2003, 155–167. o.

Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Typotex Kiadó, Budapest, 2008.

Majoros György: Polányi Mihály racionalitás kritikája. In Világosság, 44/3–4, 2003, 127–132. o.

Mannheim Károly: A tudásszociológia. In: Tudásszociológiai írások, Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 299–343. o.

Mugnier Zuluaga, Daniel: El derecho como tradición y lenguaje: paralelismos entre De iure de Nicolás Gómez Dávila y la filosofía de Miguel Antonio Caro. In Revista Disertaciones, 13/1, 2024, pp. 63–85. DOI: <https://doi.org/10.33975/disuq.vol13n1.1350>

Ortega y Gasset, José: El hombre y la gente. ePubYou (edición digital), 2016.

Paksi Dániel, Héder Mihály: A személyes tudásról. Polányi Mihály filozófiája: a hallgatólagos tudás, az emergencia és a bizalmi program. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2022.

Polanyi, John C.: Apám, Polányi Mihály. In Európai Utas, 2/4, 1991, 13. o.

Polanyi, Michael: Science, Faith, and Society. Oxford University Press, Oxford, 1946. <https://doi.org/10.1086/485371>

Polanyi, Michael: Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. Routledge, London, 1958.

Polányi Mihály: Tudomány és erkölcs. In Új Látóhatár, 2/5, 1959, 337–342. o.

Polanyi, Michael: The two cultures. In Encounter, September 1959, pp. 61–65.

Polanyi, Michael: Faith and reason. In The Journal of Religion, 41/4, 1961, pp. 237–247.

Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994.

Popper, Karl R.: A tudományos kutatás logikája. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Prosch, Harry: Polanyi's Ethics. In Ethics, 82/2, 1972, pp. 91–113. <https://doi.org/10.1086/291833>

Rabier, Michaël: Nicolás Gómez Dávila, penseur de l'antimodernité, L'Harmattan, Párizs, 2020.

Rutledge, David W.: Who was Michael Polanyi? A Primer for Poteat Scholars. In Tradition & Discovery: The Journal of the Polanyi Society 42/1, 2015, pp. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.5840/traddisc20154213>

Salas Ortueta, Jaime de: Ideas y creencias en el concepto de conocimiento histórico de Ortega. In Cuadernos Salmantinos de Filosofía, No. 52, 2025, pp. 135–151. DOI: <https://doi.org/10.36576/2660-9509.52.135>

Serrano Ruiz-Calderón, José Miguel: Democracia y nihilismo. Vida y obra de Nicolás Gómez Dávila. EUNSA, Pamplona, 2015.

Sheppard, Norman: Michael Polanyi and the Philosophy Of Science: the Viewpoint of a Practising Scientist. In Appraisal, 2/3, 1999, pp. 107–115.

Simkó János: Vigyázat, gondolatrendőrség! Beszélgetés Polányi Mihályról az írásait gondozó Atlantisz Kiadó vezetőjével, Miklós Tamással. In 168 óra, 1992/2, 25–26. o.

Szapu Marianna: A (poszt)pozitivizmus határátlépései. Megjegyzések Igor Hrušovský és Polányi Mihály tudományfelfogásához. In Mester Béla (szerk.): Régiók, határok, identitások. (Kelet-)Közép-Európa a (magyar) filozófiatörténetben. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016, 341–353. o.

Tate, Nicholas: Nicolás Gómez Dávila and the Fruits of Bibliophilia. In The Salisbury Review, 45/2, 2025, pp. 38–41.

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila: egy reakciós Kolumbiából. In Kommentár, 2016/6, 3–9. o.

Tóth Miklós Bálint: Nicolás Gómez Dávila politikai teológiája. In Kommentár, 2018/1, 10–25. o.

Vajda Péter: A jogelmélet szabadulószozája – bevezető gondolatok Nicolás Gómez Dávila *De iure* című esszéje elé. In Jogelméleti Szemle, 2025/2, 191–197. o. DOI: <https://doi.org/10.59558/jesz.2025.2.191>

Vajda Péter: A jogtudomány helye Nicolás Gómez Dávila életében és munkásságában. In Jog–Állam–Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, 2025/4, 157–173. o. DOI: <https://doi.org/10.58528/JAP.2025.17-4.157>

Karácsony András¹

Egy nyughatatlan porosz az Újvilágban (Francis Lieber)²

Absztrakt

A porosz származású Franz Lieber fiatalon emigrált Amerikába, ahol Francis Lieber néven a jog- és a politikatudomány ismert gondolkodója lett a 19. század második felében. Könyveket és tanulmányokat publikált az amerikai demokráciával kapcsolatos tapasztalatairól, a jogi és politikai hermeneutikáról, a hadijog témakörében. Tocqueville-t ismerte, levelezésükben az amerikai demokráciáról szerzett benyomásait osztották meg egymással. Az amerikai politikatudomány szellemi és intézményi megalapítói közé tartozott. Korabeli jelentős hatása ellenére a 20. századra elfelejtődött életműve, aminek felelevenítése az elmúlt évtizedekben kezdődött.

Kulcsszavak: hermeneutika, jogértelmezés, politikatudomány, Tocqueville

Abstract

Franz Lieber, of Prussian origin, emigrated to America at a young age, where, under the name Francis Lieber, he became a renowned thinker in the fields of law and political science in the second half of the 19th century. He published books and essays on his experiences with American democracy, legal and political hermeneutics, and the law of war. He was acquainted with Tocqueville, and in their correspondence, they shared their impressions of American democracy. He was one of the intellectual and institutional founders of American political science. Despite his significant influence during his lifetime, his body of work had been largely forgotten by the 20th century; efforts to revive interest in it began in recent decades.

Keywords: hermeneutics, legal interpretation, political science, Tocqueville

A 19. században Amerikát megjárt utazók közül a legismertebb Alexis de Tocqueville, aki az európai szellemi hagyományt szembesítette az Újvilág politikai intézményrendszerével, politikai kultúrájával. Tapasztalatait *Az amerikai demokrácia* című többkötetes művében foglalta össze (1835/1840). Ezzel egyidőben látott napvilágot egy másik utazónak is figyelemreméltó műve, ez azonban – a szerző életművének jelentős részével együtt – az elmúlt évszázadban elfelejtődött.³ A szerző Francis Lieber, aki az amerikai politika és jogtudomány megalapítói közé számítható. Lieber nem látogató volt, hanem véglegesen áttelepült Amerikába, szellemi poggyászában magával vitte a 18-19. század Európa eszmekincseinek jó részét.

¹ DSc. Professor emeritus. ELTE-ÁJK.

² A tanulmány kisebb változtatással megjelenik a *Szabó Máté 70* c. ünnepi kötetben. Jelen tanulmány DOI száma: 10.59558/jesz.2026.1.98

³ A hazai jogi és politikatudományi szakirodalomban egyedül Szabó Máté írt Lieber úttörő szerepéről. Lásd: Paczolay Péter – Szabó Máté: *A politikatudomány kialakulása*. Korona, Budapest, 1996, 221. o.

Francis Lieber (1800–1872) Franz Lieberként született Poroszországban. Hazafias neveltetésben részesült, ezért önkéntesként jelentkezett egy pomerániai ezredbe.⁴ Harcolt Waterloo-nál, majd a namuri csatában két lövés eltalálta. Sérülten fekvé átélte a csatalét borzadalmait, a fájdalmat, a fosztogatást, a kiszolgáltatottságot – mint ahogy erről utólag beszámolt. Vélhetően ez a fiatalkori emléke is befolyásolta, amikor évtizedekkel később elkötelezetten küzdött a háborús cselekmények jogi szabályozásáért. Később köztársaságpárti nézetei miatt letartóztatták, több hónapra börtönbe zárták. A berlini egyetemről elutasították, így a jénai egyetemen tanult, ahol doktori címet szerzett. 21 évesen barátaival Görögországba utazott, hogy harcoljon a görögök szabadságáért. Ezt követően Rómában megismerte Barthold Georg Niebuhr óorkutató történészt, nagykövetet. A híres tudós és politikus közeli barátja lett. Lieber visszatért Poroszországba, ahol újból letartóztatták lázítás vádjával, közel egy évet börtönben töltött. Niebuhr közbenjárására szabadult. Helyzetét tarthatatlannak ítélte Poroszországban, így a politikai elnyomás miatt először Angliába, majd 1827-ben Amerikába emigrált. Az új hazájában sok mindennel foglalkozott. Úszóedzőként dolgozott, majd a 13 kötetes *Encyclopedia Americana* (1829–33) szerkesztőjeként, fordítójaként. Egy európai (fiktív) barátjának írt levelek sorozatában foglalta össze benyomásait az Egyesült Államok társadalmáról, szokásairól és nemzeti sajátosságairól.⁵

A politikai filozófia és a jogtudomány területén alkotott jelentőset.⁶ Komoly karriert futott be új hazájának egyetemi életében. 1835-ben az University of South Carolina professzora lett, majd a Columbia University történelem és politikatudomány professzorává nevezték ki. Hogy ily gyorsan elismerést szerzett abban kulcsszerepet játszott a *Manual of Political Ethics* (1838) műve, mely az amerikai államról szóló értekezés volt. Ismerősei közé tartozott John Austin, Jeremy Bentham, Alexis de Tocqueville.⁷ Az amerikai gondolkodásba bevezette az európai hagyományt, és a teológiai hermeneutikára támaszkodva összekapcsolta a politikai és jogi hermeneutikát. Egyik mai elemzője, James Farr kifejezését kölcsönözve: Lieber amerikanizálta a hermeneutikát.⁸

Jelentős elméleti újdonságként értékelhetjük a *Legal and Political Hermeneutics* című könyvét⁹, amely az első szisztematikus angol nyelvű értekezés volt a jogi értelmezés elméletéről az Egyesült Államokban. A könyv teljes címe nagyon pontosan kifejezte az elemzés tartalmát:

⁴ Születési dátumként helyenként 1798. olvasható. Ennek oka, hogy Lieber mindenképpen harcolni akart katonaként, és ezért a valóságosnál idősebbnek tüntette fel magát.

⁵ A kétkötetes mű eredeti címe: *Letters to a Gentleman in Germany* volt, amit az angol kiadó *The Stranger in America* (1833–35). Richard Bentley, London címre változtatott. Egy évszázaddal később a fenomenológus Schütz is hasonló című tanulmányban reflektált a kultúrát váltó ember helyzetére. Schütz, Alfred: Az idegen. In: Hernádi (szerk.): *A fenomenológia társadalomtudományban*. Gondolat, Budapest, 1984, 405–414. o. (eredetileg 1944-ben jelent meg).

⁶ Életről: Preuß, Hugo: *Franz Lieber, ein Bürger zweier Welten*. Carl Habel, Berlin, 1886. Továbbá: Perry, Thomas Sergeant: *Life and Letters of Francis Lieber*. J.R. Osgood & Co., Boston, 1882.

⁷ Tocqueville-hoz fűződő viszonyát levelezésük dokumentálja. Lásd: Craiutu Aurelian – Jennings, Jeremy (szerk.): *Tocqueville on America after 1840. Letters and Other Writings*. Cambridge University Press, New York, 2009, 61., 65., 67–82., 145., 161., 231. o.

⁸ Lásd: Farr, James: *The Americanization of Hermeneutics: Francis Lieber's Legal and Political Hermeneutics*. In: Leyh, Gregory (ed.): *Legal Hermeneutics. History, Theory, and Practice*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1992, 84–101. o. Egyik első híradás Lieber újrafelfedezéséről: Kevelson, Roberta: *Francis Lieber and the Semiotics of Law*. In: *Semiotics*, 1981, 167–177. o. Lieber munkásságának német újrafelfedezéséről lásd: Meder, Stephan: *Interpretation und Konstruktion. Zur juristischen Hermeneutik von Francis Lieber (1800–1872)*. In: *Juristen Zeitung*, 2012, 529–584. o.

⁹ A munka néhány fejezete az *American Jurist* folyóiratban (1837-ben és 1838-ban) már megjelent, azonban könyv formában az első kiadás: *Legal and Political Hermeneutics*. C.C. Little and J. Brown, Boston, 1839. A mű harmadik és egyben utolsó kiadása 1880-ban látott napvilágot. A fentiekben ennek [1880-as kiadás] az oldalszámai szerepelnek, (a továbbiakban: Lieber 1880). Jelenleg egy 2002-ben megjelentetett reprint is elérhető.

Legal and Political Hermeneutics, or Principles of Interpretation and and Construction in Law and Politics, with remarks on Precedents and Authorities (Jogi és politikai hermeneutika, vagyis a jog és politika értelmezésének és felépítésének elvei, megjegyzésekkel a precedensekről és hatóságokról). A címválasztást ugyanakkor nem mindenki tartotta szerencsésnek. A Columbia jogászprofesszorának, James Kentnek a fia, William ezt írta Liebernek: „Mi, az isten szerelmére, mi készítette arra, hogy a 'hermeneutikát' válassza? Ha 'Értelmezési alapelveknek' nevezte volna könyvét, sok becsületes ember, akit most elriasztottak, elolvasta volna és élvezte volna az írásokat”.¹⁰

Lieber jó hermeneutikai előtanulmányokkal rendelkezett, hiszen Schleiermachersnél tanult és a lipcsei teológus, Johannes August Ernesti által írt *Institutio Interpretis Novi Testamenti* (1762) című művéből nyert inspirációt. Könyve megelőzte Savigny munkáját, amely a jogi értelmezéstan klasszikus módszertani szabályait tartalmazta.¹¹ Savignyre máig hivatkozunk, míg Lieber könyvét a feledés homálya borítja. Ez nemcsak azért nehezen érthető, mert műve egy eredeti szintézist nyújtott, hanem azért is, mert egy másik jogi területen a 20. századba átnyúló hatást gyakorolt. Ez pedig a hadijog világa.

Karrierjének ez az ága azzal vette kezdetét, hogy 1861-ben az amerikai főügyésznek tanácsot adott a polgárháborúban alkalmazandó fogolycsere szabályozásáról. A következő évben a háborúk során kialakított szokásokról tartott előadása felkeltette Henry Halleck tábornok, az Unió hadseregének főparancsnoka figyelmét, aki megbízta a polgárháborús háborúskodással kapcsolatos szokásjog feltárásával, és a haditörvények megfogalmazásával. Lieber írásos javaslatait elfogadva Lincoln elnök kiadta a 100-as számú általános parancsát, amely szabályozta a haderő csatában történő viselkedését. Ezt a parancsot – elismerve Lieber ebben játszott szerepét – Lieber-kódexnek szokás nevezni. Lieber nemcsak intellektuálisan volt érintett a polgárháborúban, hanem személyesen is, ugyanis fiai ellentétes oldalon harcoltak. Lieber hadijog terén végzett munkássága jelentős hatással járt. Felvetései alapul szolgáltak a későbbi hágai és genfi egyezményeknek. Ugyancsak máig tartó hatására utal, hogy a West Pointon az egyik intézet Lieber nevét viseli. Mindezek fényében különösképp érdekes, hogy mindezen ismertsége ellenére életművének jogi-politikai hermeneutika vonatkozása napjainkra elfelejtődött. Az alábbiakban röviden összegezve fontosabb megállapításait ezt idézem fel, ezzel is segítve egy lehetséges hatástörténet feltámadását.

Lieber a helyes értelmezés módszertanát nemcsak ügyvédeknek, bíráknak szánta, hanem politikusoknak és laikusoknak is. Úgy vélte, hogy minden állampolgárnak képesnek kell lennie a törvények megértésére. Miként írta: „[e]gy szabad ország minden polgára nemcsak megalkothatja véleményét kormányzása minden kiemelkedő jellemzőjéről, alapvető törvényeiről, közszereplőiről és fontos intézkedéseiről, hanem kötelessége ezt megtenni.”¹² A szöveg egyetlen helyes jelentése az, amit a szerző ki akart fejezni.¹³ Azaz Lieber az intencionalista, szubjektív értelmezést kívánta megvalósítani. „Egy beszélő vagy valami írásos tárgy megértése azt jelenti, hogy ugyanazt a jelentést adjuk a szavakhoz, amiket a beszélő vagy az író át akart adni.”¹⁴ Az értelmezés kezdetben szöveges kiegészítés, de gyakran a jog további fejlesztését jelenti. A mű a jogszabályok és szerződések értelmezésének módszertani alapelveit kívánta rendszerezni. Mivel akkoriban az USA-ban a politikai (azaz a kormányzás tudománya, a politika tudománya) és az alkotmányjogi (az alkotmány értelmezése és felépítése) diskurzus egybeesett, a könyv címe is a jogi és politikai értelmezéstan egységét fejezte ki. Pontosabban:

¹⁰ Idézi James Farr: i.m. 98. o.

¹¹ Savigny, Carl Friedrich: *System des heutigen Römischen Rechts* Bd. I., Veit, Berlin, 1840.

¹² Lieber 1880: 76. o.

¹³ A szó szerinti értelmezés helytelenségét egy tréfás történettel érzékeltette. Egy vendéglősnek volt egy *Zur Krone* nevű étterme, aki egyszer viccesen azt mondta, hogy a koronát a fiára hagyta. Mire hazaáruházzal megvádolták és elítélték (Lieber 1880: 68. o.).

¹⁴ Lieber 1880: 23. o.

mivel a politikatudománynak az a feladat, hogy a politikai gyakorlatot és a jogi szövegeket értelmező módszertant megfogalmazzon, így e két területre vonatkozó hermeneutika összekapcsolódik.

Lieber szerint minden értelmezési szabályt átható alapelv: a jóhiszeműség és józan ész. Elemzése két részre oszlott: az interpretáció és a konstrukció problematikájára. Interpretációra nincs szükség, ha a szöveg pontos értelme kifejeződik, azonban homályos vagy hiányos szöveg esetében már interpretációhoz kell folyamodnunk. Pontosabban: értelmezés akkor szükséges, ha ellentmondások merülnek fel a törvényekben vagy az alkotmány, törvények és a precedensek között. Az értelmezés bármely – gondolatok közvetítésére használt – jel valódi jelentésének felfedezése és ábrázolása. Valódi jelentés alatt azt a jelentést értve, amit a jel használói akartak kifejezni. Az értelmezés nem a végső cél, hanem csak eszköz egy célhoz. Amennyiben szükséges, akkor a konstrukció irányába, a kiegészítés irányába kell továbblépni. A konstrukció témaköréhez tartozik a szövegből ismert és a szövegben megadott elemekből olyan következtetések levonása, amik lehet, hogy túllépnek a szöveg szigorúan vett jelentésén, de a szöveg szellemén belül maradnak. Röviden: a konstrukciók az értelmezés jóindulatú kiegészítői. „A konstrukció elkerülhetetlen”.¹⁵ Mégpedig azért, mert a nyelvi kifejezés mindig tökéletlen, nem mindent írnak le. Továbbá mert a szabályozandó esetek összetettek és változatosak, illetve a körülmények változnak.

Lieber a hermeneutika fő feladatának az értelmezés és a konstrukció elemi illetve általános elveinek megfogalmazását tartotta, és arra törekedett, hogy ezeket mint „szakácskönyvi recepteket” ajánlja másoknak. Ebből a célból kilenc „elemi értelmezési elvet” és tizenhat „általános konstrukciós elvet” fogalmazott meg. Speciális eset a korlátozott értelmezés (*interpretatio limitata*), amikor felsőbb elv korlátozza a hermeneutikai szabály alkalmazását. Lieber az alkotmányról szóló vitákhoz kívánt hozzájárulni azzal, hogy megmutassa, hogy az alkotmány értelmezését és felépítését irányító szabályokat és elveket ezeknél elemibb szabályok határozzák meg. A történeti jogi hermeneutika kutatói kiemelték, hogy Lieber érdeme, hogy igyekezett egyensúlyt találni a szöveghűség és a rugalmas értelmezés között.

Lieber hatástörténeti sikeressége féloldalasan alakult. A hadijog területén máig emlékeznek rá. Az értelmezés alapelveire vonatkozó javaslatai beépültek az amerikai jogi-politikai gondolkodásba, ám a szerző neve elfelejtődött. Az 1880-as kiadást olvasó jogászgeneráció tagjai ismerték a Lieber-féle szabályokat, de azt már nem tudták, hogy kinek köszönhetik az amerikai jogba való bevezetésüket. A bíróságok a 19. század végéig még idézték Lieber művét, a későbbiekben azonban már nem.

Lieber munkásságának áttekintését Tocqueville-re való utalással kezdtem és ugyanezzel kívánom zárni. Ezt már csak az is megkívánja, hogy életművének napjainkban megfigyelhető újrafelfedezése során megfogalmazódott a kérdés: tekinthető-e Lieber német Tocqueville-nek?¹⁶ Ezt általánosabban úgy is felvethetjük, hogy a politika- és a jogtudomány klasszikus szerzői között van-e helye Liebernek? Joshua Waechter elemzése Liebertől a *The Stranger in America* (1833–35) című munkát állítja párhuzamba Tocqueville: *Az amerikai demokrácia* könyvével. A párhuzamosságot indokolja, hogy mindkét könyv külföldi, és egyben európai szemmel mutatja be és vizsgálja meg az amerikai politikai szokásokat, intézményeket. Noha Lieber nagyon gyorsan elnyerte az akkori észak-amerikai tudományos elit rokonszenvét, sőt,

¹⁵ Indoklásként pedig így folytatja: „Azok az emberek, akik szavakat használnak, még a legjobb szándékkal, nagy gonddal és ügyességgel sem láthatják előre az összes lehetséges bonyolult esetet, és ha tudnák is, nem tudnának gondoskodni róluk, mert minden bonyolult esetnek megvan a saját gondoskodása és szabálya; az időnek és az időnek megvan a saját gondoskodása és szabálya.” Lieber 1880: 121. o.

¹⁶ Erről részletesebben olvasható: Waechter, Joshua: A German Tocqueville? In *Humanitas*, Vol. 35, Issue 1–2, 2022, 93–112. o. Ha a publikált munkák időrendjéhez akarunk ragaszkodni, akkor inkább azt kellene kérdezni: Tocqueville tekinthető-e a német Liebernek? Ez a kérdés azonban alapvetően helytelen, mert két *hatástörténet* viszonyát vizsgáljuk, pontosabban azt, hogy Tocqueville-nek volt és van hatástörténete, míg Liebernek nem.

egyetemi professzorsággal is elismerték, de mindig megmaradt – legalábbis részben – idegennek, és ez a helyzete gyakran éppen az amerikai intézményrendszerre való jobb rálátás lehetőségét adta számára. A német és a francia gondolkodó több hetet töltött együtt és eközben folyamatosan az amerikai élményeikről beszélgettek. A könyveikben olvasható megállapításait párhuzamosan alakíthatták ki, de az tagadhatatlan, hogy Lieber munkája egy évvel előbb jelent meg, mint *Az amerikai demokrácia* első kötete.

„A *The Stranger in America* egy utazási beszámoló álcája mögött rejtőző politikatudományi mű” – írja Waechter.¹⁷ A naplószerű útleírás akkoriban divatos műfaj volt, így érdeklődve olvasták Lieber könyvét is, amely a fővonaltól abban tért el, hogy kevésbé kritizálta (mint ahogy ez a brit szerzőket jellemezte), sokkal inkább dicsérte az amerikai intézményeket, szokásokat. Lieber szerint az angol politikai kultúra mint kiindulóalap (csíra), tette lehetővé az amerikai politikai rendszer kialakulását. A választott képviselő, a sajtószabadság, a miniszteri felelősség, a független igazságszolgáltatás – mind-mind brit eredetű.¹⁸

A majdan Tocqueville-nél olvasható témákat Lieber is megvizsgálta, noha nem olyan részletesen, mint a francia gondolkodó. Határtalan optimizmusában is különbözött tőle és mellőzte a kritikai szempontokat. Így például Tocqueville egyik központi megállapítása, miszerint a demokratikus tömegben az egyenlőség iránti túlzott vágy elnyomja a kivételeségre törekvő ambíciókat, Liebernél nem szerepel. Ebből nem következik, hogy jelentéktelen művet írt volna, de az érthető, hogy nem vált klasszikussá. Ez persze nem indokolja, hogy elfelejtődött. Ebben talán változást hoz a jövő, mivel az elmúlt évtizedben több szerző is felfedezte Lieber munkásságát, aminek eredményeként pontosabb képünk lehet majd eszmetörténeti szerepéről.

Irodalomjegyzék

Craiutu, Aurelian – Jennings, Jeremy (szerk.): *Tocqueville on America after 1840. Letters and Other Writings*. New York, Cambridge University Press, 2009.

Farr, James: *The Americanization of Hermeneutics: Francis Lieber’s Legal and Political Hermeneutics*. In Leyh, Gregory (szerk.): *Legal Hermeneutics. History, Theory, and Practice*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1992, 84–101. o. <https://doi.org/10.1525/9780520329386-006>

Kevelson, Roberta: *Francis Lieber and the Semiotics of Law*. In *Semiotics* 1981, 167–177. o. <https://doi.org/10.5840/cpsem198131>

Lieber, Francis: *The Stranger in America*. Richard Bentley, London, 1833–1835.

Lieber, Francis: *Legal and Political Hermeneutics*. C.C. Little and J. Brown, Boston, 1839.

Lieber, Francis: *Civil Liberty and Self-Government*. J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, 1853. <https://doi.org/10.1037/12098-000>

¹⁷ Waechter: i.m. 99. o.

¹⁸ Ezt meglátást vitte tovább és bontotta ki egy későbbi művében Lieber. Lásd: *Civil Liberty and Self-Government*. J. B. Lippincott & Co., Philadelphia, 1853.

Meder, Stephan: Interpretation und Konstruktion. Zur juristischen Hermeneutik von Francis Lieber (1800–1872). In Juristen Zeitung, 2012, 529–584.
<https://doi.org/10.1628/002268812800785454>

Paczolay Péter – Szabó Máté: A politikatudomány kialakulása. Budapest, Korona, 1996.

Preuß, Hugo: Franz Lieber, ein Bürger zweier Welten. Carl Habel, Berlin, 1886.

Savigny, Carl Friedrich: System des heutigen Römischen Rechts Bd. I., Veit, Berlin, 1840.
<https://doi.org/10.1515/9783111692302>

Schütz, Alfred: Az idegen. In Hernádi (szerk.): A fenomenológia társadalomtudományban. Gondolat, Budapest, 1984, 405–414. o.

Sergeant, Thomas Perry: Life and Letters of Francis Lieber. J.R. Osgood & Co., Boston, 1882.

Waechter, Joshua: A German Tocqueville? In Humanitas, Vol. 35, Issue 1/2, 2022, 93–112. o.
<https://doi.org/10.5840/humanitas2022351/26>

Zalahegyi, Zoltán¹

Analysis of Jules Verne's Work from a Public Legal Point of View

– With a focus on his novel set in Transylvania²

Abstract

In this brief paper, Jules Verne's work is examined from a perspective of public law, revealing that in his writings – through which he raised fundamental human rights issues – theory of the state and criminal law played a decisive role. Thus, his vision of an ideal world actually balances on the border between reality and imagination, and through his writings he also fought against colonization and slavery. This theme is explored in four of his works with Hungarian connections, including *'Mátyás Sándor'*; but toward the end of his life, his faith in the ideal of building an earthly paradise was somewhat shaken, and his writing style shifted toward crime fiction, as seen in works such as *'The Castle in the Carpathians'*. Nevertheless, the central message of his work still reached its intended audience, for through the popularization of the natural sciences, he effectively proclaimed the construction of a world of goodness to his vast readership. The true secret to his success lay not only in his respect for his (Celtic) ancestors and heritage, and his balanced family life, but also in his ability to blend his religious faith with his interest in the natural sciences throughout his life. This led him to write many outstanding works that present a vision of an ideal society to be realized in the near future. Thus, we can essentially say that through his works, he laid the foundation for the ideal world, the creation of which is also the primary goal of the science of political theory.

Keywords: public law, ideal state and world, fundamental human rights, the unification of science with divine creativity

I. Introduction

“According to UNESCO statistics, after the Bible and the works of Marx and Engels, Verne's novels have been published in the largest number of copies worldwide.”^{3 4} Thus, Jules Verne has been my favourite foreign author my entire life, which is why I decided to evaluate his life and work in this short publication from a public law perspective, which “in a broad sense, the totality of laws governing public life or state affairs.”⁵

Not only because he wrote about the technological advancements (e.g. *'A Journey to the Moon'*) that people of the 20th century would enjoy with almost prophetic foresight, but also because he was often able to place these within a fascinating historical context; Moreover,

¹ Széchenyi István University, Doctoral School of Law, zolizalahegyi@yahoo.co.uk Zoltán Zalahegyi: Edutus Egyetem, Közgazdaságtani és Módszertani Tanszék, <https://orcid.org/0000-0002-0196-2346>

² DOI: 10.59558/jesz.2026.1.104

³ Sarudi, Ágnes: 100 éve halt meg Jules Verne [Jules Verne died 100 years ago]. In *Múlt-kor*, March 24 2005. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9332>

⁴ Published in 148 languages (Author's note).

⁵ Pallas Nagy Lexikon: Public Law. <http://www.kislexikon.hu/kozjog.html>

“in these early science fiction novels, excellent [and] often humorous characters entertain the reader.”⁶

This raises the question: what was his background that allowed him to write his works so compellingly? An even more important question is: what was his purpose in writing these works? Last but not least, Hungarians may also be interested in how this popular author portrayed us in his works. In this study, I intend to analyse the dual profile of Jules Verne (1828–1905) – known less as a lawyer and more as a science fiction writer – not from a literary perspective (since many have already done so), but from the standpoint of (public) law and legal scholarship. This publication aims to answer these questions.

II. Jules Verne's family background and upbringing

Jules Gabriel Verne, a seminal figure in science fiction literature, was born on February 8, 1828, in Nantes, France. The ancestors of this celebrity's Breton bourgeois family were Scots who had settled in France, and this Celtic heritage had an extraordinary influence on his works. Nevertheless, his father, who played an extremely important role in his upbringing, was a renowned lawyer in the city, while his mother came from an aristocratic family that had been in the naval and military professions for generations, which served as major sources of inspiration for his works.

During his law studies, he was associated with literary circles, including Victor Hugo and Alexandre Dumas, and although he earned a law degree in 1851, he never practiced law. Furthermore, the fact that he served as secretary of the Théâtre Lyrique from 1852 onward demonstrates the further strengthening of his ties to literature and theatre. This career path also supports the assertion that “France was one of the birthplaces of the connection between law and literature.”⁷

Thus, based on the foregoing, we can definitively conclude that, given the description of this career, we can speak of a perfect fusion of law and literature, the exploration of which is “one of the main problems of this approach: the relationship between law and justice – or, in the traditional conception: positive law and natural law.”⁸

The next defining moment in his life was the year 1857, when he married a widow with two children. He secured his family's livelihood by using his wife's dowry to purchase a stockbroker's license. This – along with his keen business sense – proves that⁹ did not merely study stock market law in theory but also applied it excellently in practice.

Alongside his work, he continued to write; initially operettas and chansons, but later the scientific and technical innovations of his era increasingly piqued his interest. His vast library served as a backdrop for this, where he jotted down his inspirational ideas on countless index cards, which he later organized by scientific discipline. He conducted all this scientific research without any formal technical training, relying solely on his own diligence, and did so thoroughly that, as a result, “108 plans and inventions are attributed to his name, of which nearly seventy have already been realized.”¹⁰ Perhaps this is why Verne is considered the grandfather of science fiction writers and is presented as one of the first promoters of the natural and technical sciences.

⁶ Hegedüs, Géza: Jules Verne (1828–1905). <https://mek.oszk.hu/01300/01391/html/> és <http://www.literatura.hu/irok/real/verne.html>

⁷ Fekete, Balázs: Presentation on “Law and Literature” at the Institute of Literary Studies, Hungarian Academy of Sciences <https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/17922/jog-es-irodalom-i>

⁸ H. Szilágyi, István: Law and Literature (habilitation lecture) <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/01.pdf>

⁹ In Verne's time, stock exchange law was a new branch of law, then just emerging, that belonged to financial law through public law. There are experts who tend to associate this more with the sphere of private law. (Author's note)

¹⁰ Sarudi: op. cit.

In summary: this multiple – Scottish-French – identity, his wide-ranging interests, and his family background, which provided a secure livelihood, were the fundamental pillars of his success. On the other hand, in his works he was able to combine natural science and technological progress with his divine creativity and his desire for goodness (an intention he also expressed in his religious poems). Throughout his entire career, he excelled at blending the natural and social sciences, a trait that should also characterize the modern person of the 21st century.

Thus, as a believer in the complementary cooperation of religion and science, Verne was convinced that “at some point in history, a new truth must emerge, in which religion and science reconcile with one another and jointly resolve their problems, for only in this way can these two forms of ignorance be eradicated, and only thus can humanity realize the goodness so deeply desired by the original soul.”¹¹

III. Jules Verne was a man who believed in the construction of an ideal world

He gave up his legal practice entirely in 1862 when he signed a twenty-year copyright agreement with the publisher Hetzel, stipulating that “the writer would write two novels a year, which the publisher would publish in the *Extraordinary Voyages* series.”¹² The first work to result from this agreement was the novel *Five Weeks in a Balloon*, which was a huge success in 1863.

From then on until 1875, he wrote highly successful adventure novels that featured inventions far surpassing the scientific level of the time. In these romantic works, he guided his readers from the depths of the oceans, across every continent on Earth, all the way to outer space – even though he had never actually visited any of these places.

In the second half of his career (1875–1905), his focus shifted primarily to the leaders of revolutions and freedom struggles as he imagined them, with the intellectual backdrop remaining his belief in the construction of an ideal world – a concept whose political-theoretical roots can first be traced to Plato. For “Plato’s idealism was not merely epistemological in nature, but also political and ethical [because] in an ideal, conceptual world (the world of ideas) one finds pure and uncorrupted forms of government and morality. What is politically and morally right can therefore be known theoretically and presented to the citizens.”¹³

The best evidence of Verne’s utopian¹⁴ outlook is his work *The Begum’s Fortune*, in which his appointment as a city councillor in Amiens in 1888 may have played a role. For he, too, believed that social ideals could be realized cautiously and step by step, a goal in which the God-given desire of every human soul is revealed.

The points mentioned above also confirm that Verne advocated a timeless set of communal values centred on honour, diligence, and a sense of responsibility toward one’s

¹¹ The Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity: Exposition of the Divine Principle, 1996, The Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity 10.

¹² Sarudi: op. cit.

¹³ Egresi, Katalin – Pongrácz, Alex – Szigeti, Péter – Takács, Péter: Államelmélet [Theory of the State] (2016): https://jet.sze.hu/images/Tanszéki%20Kiadványok%202017-18/allamelmet_tk_2017_06_05-1.pdf

¹⁴ Balázs Rigó defined the essence of the concept of utopia as follows: “In our modern language, utopia refers to an ideal, a vision, a happy, ideal state that does not exist anywhere in reality, has not yet been realized in practice, but which we hope will come to pass in the future. In many respects, it resembles the Golden Age imagined by the ancient Greeks and Romans. Utopia literally means ‘no place,’ a form of the word topos with the prefix u- [...]’ Today we use it functionally, not just in connection with a specific place. It refers to the long-gone Golden Age – a period that, of course, never actually existed – yet in both cases, the idyllic perfection, and the longing for what came after are the defining features.” Balázs Rigó (2016): A 16. század három teoretikusa – Avagy milyen a jó fejedelem? [Three Theorists of the 16th Century – Or What Makes a Good Prince? A Comparative Source Analysis from the Perspective of Humanist Political Theory] p. 124. In Themis No. 2, 2016, pp. 116–149.

fellow human beings. The same ideal was articulated in 2013 by Professor Barnabás Lenkovics, former president of the Constitutional Court, when he described the legal framework for a conception of humanity that a contemporary Constitution – standing at the apex of public law and thus the legal system – must embody in this modern age. According to this, he places the “good steward” in a “society based on a new eco-social market economy,” describing him as “a person who works for himself and his family, provides for the necessities of life on his own, and establishes mutually beneficial relationships with members of his community based on cooperation rather than selfishness.”¹⁵

One of the first true embodiments of this ideal man was Jules Verne, through his entire career, his devotional poems, and his novels popularizing science. Thus, Verne’s heroes are often community leaders who make personal sacrifices to establish a new homeland for the destitute.

IV. A Legal Analysis of One of Jules Verne’s Works Related to Historical Hungary

Literary history counts four works by Verne – who, though he loved the Hungarians dearly, never visited our country – that deal with Hungary. The most famous of these is ‘*Mátyás Sándor*’, which has ties to Transylvania (the other three are ‘*The Danube Boatman*’, ‘*The Castle in the Carpathians*’, and ‘*The Secret of Vilmos Storitz*’).

Mátyás Sándor, the altruistic, self-sacrificing leader with the worldview described earlier, is in fact a scholarly soul who applies his knowledge – primarily based on hypnosis – for the public good, thereby peacefully building this new moral world order. First, he establishes a small community in his homeland, and then, at the end of his life, in the Mediterranean Sea, on the equally imaginary island of Antekirtta.

The protagonist of his best-known work among Hungarians is a count by birth who “lived in the Fogaras district of one of Transylvania’s counties, in a medieval castle. It was built on one of the northern foothills of the Eastern Carpathians, which separate Transylvania from Wallachia, and rose with wild pride on this steep mountain range, like some final refugee where the conspirators could hold out until the very last hour.”¹⁶ The quoted lines from the work already hint at the protagonist’s opposition to the political system; thus, it is not surprising that his comrades-in-arms are also descendants of famous Transylvanian families, such as Counts István Báthory and László Szathmáry.

The rest of the work consists of a series of references to the armed conflicts of the time that promoted national independence and civil liberties, such as the Hungarian Revolution of 1848, followed by a series of battles that advanced the national sovereignty of Italy and Germany. Based on these, the wealthy Transylvanian nobleman intends to spark a new armed struggle for Hungary’s independence.

The writer Géza Hegedüs also sees this as the essence of the story when he writes, in his summary of the work: “The hero is a Hungarian gentleman, a freedom fighter for his homeland – which fell under Austrian oppression after 1849 – who escapes from prison. After his successful escape, he takes revenge for all the wrongs done to him under an assumed name. There is no doubt about the striking similarity of the theme to the plot of Dumas’s famous novel ‘*The Count of Monte Cristo*’. Verne himself dedicated the work to Dumas, acknowledging that he had borrowed the basic elements of the theme from him.”¹⁷ (This is no coincidence, as Dumas himself was a comrade-in-arms of the Italian independence fighter Garibaldi and regarded this adventurous freedom fighter and writer as his true role model.)

¹⁵ Lenkovics, Barnabás: *Ember és tulajdon* [Man and Property]. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2013, p. 337.

¹⁶ Jules Verne: *Mátyás Sándor*. <http://mek.oszk.hu/03200/03220/03220.pdf>

¹⁷ Hegedüs: op. cit.

Nevertheless, it is clear from the above that the concepts of homeland and nation were always important to this world-renowned writer. In particular, the longest-lasting Hungarian struggle for freedom – whose intellectual and ideological foundation was the 12-point declaration of March 15, 1848¹⁸ – contained fundamental human rights that remain closely tied to public law to this day, such as the prohibition of (religious) discrimination, freedom of the press, and the sharing of public burdens; subsequently, “the revolution successively codified political and civil liberties: freedom of the press (Act XVIII of 1848), freedom of education (Act XIX of 1848), and freedom of religion (Act XX of 1848).”¹⁹

According to the work, written in 1885, *Mátyás Sándor* was an outstanding, compassionate community leader who did not forget about society’s underprivileged, since in the first part of the work it was precisely these people who helped him escape from prison – an act that constitutes a criminal offense under public law.

Thus, with the love of the original heart, he turned toward the poor, including the workers, especially the “labourers of the sea” – the fishermen and sailors – because it was with them that he could first envision the establishment of the kingdom of heaven on earth as a reality, just as Jesus’s chief disciples, Peter, John, and James were also fishermen by trade.

V. The Aftermath of His Work – Summary

Verne’s faith in science later wavered, as the scientist characters he portrayed often strayed into the realms of self-serving motives and nihilism when they threatened a smaller community or the entire world.

Thus, this body of work by Verne also confirms the part of István H. Szilágyi’s in his habilitation lecture titled “*Law and Literature*,” where he emphasizes that “literary works not only inform us about how the society of a given era views the law and lawyers, but in certain cases also provide a more complete picture of the psychological motives, moral views, and prejudices of the participants in legal proceedings. These considerations attract authors dealing with the psychological and socio-psychological aspects of law – primarily scholars of criminal law and criminology – to this field of research”²⁰ (see *The Danube Boatman*, and the *Castle in the Carpathians*).

Nevertheless, his works served to popularize scientific knowledge and, through divine creativity, to construct an ideal state and world. This was recognized by French society at the time through the Montyon Prize (1867, 1872), the title of Knight of the Legion of Honor of the French Republic (1870), the title of Officer of the Legion of Honor of the French Republic (1892), and the contemporary – posthumous – induction into the Science Fiction and Fantasy Hall of Fame (1999).

Torn between world-changing ideas and universal morality, one of the main goals of the writer’s work was always to expand the reader’s knowledge, while also striving to draw the attention of contemporary scientists to certain unsolved problems. His greatest achievement, however, is undoubtedly that his writings made the natural sciences appealing to adolescents.

In terms of law and literature, Jules Verne clearly belongs to the category of “literary figures with a legal background and lawyers who write.” This validates the following thoughts of Ferenc Horkay Hörcher, who argued that these “individual skills reinforce one another and contribute to the development of a general sensibility, which is precisely the most important

¹⁸ Government of the Republic of Hungary (2012): The History of the 12 Points – March 15. <https://marcius15.kormany.hu/a-12-pont-tortenete-2012>

¹⁹ Kukorelli, István (ed.): Alkotmánytan [Constitutional Law] I, Osiris, Budapest, 2003, p. 55.

²⁰ H. Szilágyi, István: Law and Literature.

benefit of self-education: this takes the form of the ability to choose – in short, taste or practical wisdom.”²¹

References

Egresi, Katalin – Pongrácz, Alex – Szigeti, Péter – Takács, Péter: Államelmélet. [Political Theory] (2016):

https://jet.sze.hu/images/Tanszéki%20Kiadványok%202017-18/allamelmelet_tk_2017_06_05-1.pdf,

October 1, 2019

Fekete, Balázs: Presentation of “Law and Literature” at the Institute of Literary Studies, Hungarian Academy of Sciences <https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/17922/jog-es-irodalom-i>

H. Szilágyi, István: Law and Literature (habilitation lecture) <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20101sz/01.pdf>, April 20, 2020

Hegedüs, Géza: Jules Verne (1828–1905) <http://www.literatura.hu/irok/real/verne.htm>, October 6, 2019

Horkay Hörcher, Ferenc: Law and Literature in the Christian-Humanist Educational Ideal http://mjat.hu/doc/jog_es_irodalom_szakmai_tagozat2_0.pdf, April 20, 2020

Jules Verne: Mátyás Sándor <http://mek.oszk.hu/03200/03220/03220.pdf>

Kukorelli, István (ed.): Constitutional Law I. Osiris, Budapest, 2003.

Lenkovics, Barnabás: Ember és tulajdon [Man and Property. Thoughts on the Transition], 2013, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, p. 337.

Rigó, Balázs (2016): A 16. század három teoretikusa – Avagy milyen a jó Fejedelem? Összehasonlító forráselemzés a humanista államelmélet szemszögéből [Three Theorists of the 16th Century – Or What Makes a Good Prince? A Comparative Source Analysis from the Perspective of Humanist Political Theory]. In Themis, No. 2. 2016, pp. 116–149.

Pallas Great Encyclopedia: Public Law. <http://www.kislexikon.hu/kozjog.html>

Government of the Republic of Hungary (2012): The History of the 12 Points – March 15. <https://marcius15.kormany.hu/a-12-pont-tortenete-2012>

Sarudi, Ágnes: 100 éve halt meg Jules Verne [Jules Verne died 100 years ago] In Múlt-kor, March 24 2005. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9332>

The Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity: Exposition of the Divine Principle, 1996, The Holy Spirit Association for the Unification of World Christianity 10.

²¹ Horkay Hörcher, Ferenc: Law and Literature in the Christian-Humanist Educational Ideal http://mjat.hu/doc/jog_es_irodalom_szakmai_tagozat2_0.pdf

Bajáky András Olivér¹

„A modern magánjog római jogi alapjai — Emlékezés a 100 éve született Benedek Ferencre”²

Absztrakt

A Károli Gáspár Református Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara 2026. január 30-án Budapesten közös tudományos konferenciát rendezett „A modern magánjog római jogi alapjai – Emlékezés a 100 éve született Benedek Ferencre” címmel. A konferencia célja Benedek Ferenc professzor tudományos örökségének felidézése, valamint a római jog modern magánjogra gyakorolt hatásának bemutatása volt. A rendezvényen négy szekcióban összesen tizenhét előadás hangzott el, amelyek történeti, dogmatikai és jogelméleti megközelítésben vizsgálták a római jog továbbélését a kortárs jogrendszerekben.

Az előadások egy része Benedek Ferenc személyes és tudományos életművét idézte fel, hangsúlyozva a római jog magyarországi oktatásában betöltött meghatározó szerepét és oktatói tevékenységének hatását. A konferencia további prezentációi a római jog egyes intézményeinek – így a zálogjognak, a tulajdonvédelemnek, a megbízás nélküli ügyvitelnek, a jogalap nélküli gazdagodásnak vagy a választottbíráskodásnak – történeti és dogmatikai elemzésére koncentráltak, rámutatva azok modern jogrendszerekben való továbbélésére és jelentőségére. Kiemelt figyelmet kapott a római jog szerepe az európai jogharmonizációban, a vagyonkezelési struktúrák fejlődésében, valamint a jogelméleti gondolkodásban, különös tekintettel a mesterséges intelligencia korának kihívásaira.

A délutáni szekciók a római jog forrásainak értelmezésével, az antik oktatási rendszer gazdasági és jogi hátterével, a kiskorúak és nők jogvédelmével, valamint a római állam működésének egyes társadalmi és büntetőjogi aspektusaival foglalkoztak. Az előadások egyaránt érintették a korrupció jelenségét, az antik gazdálkodás környezeti dimenzióit, a katonai vereségek jogi következményeit és a római jogi érvelés módszertani kérdéseit.

A konferencia tanúsága szerint a római jog nem csupán történeti jelentőségű joganyag, hanem a modern magánjog és jogi gondolkodás egyik alapvető forrása. Benedek Ferenc tudományos munkássága hozzájárult e hagyomány továbbéléséhez, és a jelenkori római jogi kutatások számára is irányadó szellemi örökséget jelent.

Kulcsszavak: római jog továbbélése, magánjogtörténet, európai jogharmonizáció, európai jogfejlődés, romanisztikai kutatás

Abstract

On January 30, 2026, Károli Gáspár University of the Reformed Church and the Faculty of Law and Political Sciences at the University of Pécs co-hosted an academic conference in Budapest titled “The Roman Law Foundations of Modern Private Law – Commemorating Ferenc Benedek on the Centenary of His Birth.” The aim of the conference was to

¹ doktorandusz, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola

² DOI 10.59558/jesz.2026.1.110

commemorate the academic legacy of Professor Ferenc Benedek and to demonstrate the practical influence of Roman law on modern private law. A total of seventeen presentations were delivered across four sessions, examining the heritage of Roman law in contemporary legal systems from historical, dogmatic, and legal-theoretical perspectives.

Some of the presentations recalled the personal and scholarly life's work of Ferenc Benedek, emphasizing his pivotal role in the teaching of Roman law in Hungary and the impact of his teaching activities. Other presentations at the conference provided historical and dogmatic analyses of specific institutions of Roman law – such as the right of pledge, protection of property, agency without authority, unjust enrichment, and arbitration – highlighting their heritage and significance in modern legal systems. Particular attention was given to the role of Roman law in European legal harmonization, the development of asset management structures, and legal theory, with special regard to the challenges of the age of artificial intelligence.

The afternoon sessions focused on the interpretation of the sources of Roman law, the economic and legal background of the ancient educational system, the legal protection of minors and women, and certain social and criminal law aspects of the functioning of the Roman state. The presentations also addressed the phenomenon of corruption, the environmental dimensions of ancient agriculture, the legal consequences of military defeats, and methodological issues in Roman legal reasoning.

As evidenced by the conference, Roman law is not merely a body of law of historical significance, but also one of the fundamental sources of modern private law and legal thought. Ferenc Benedek's scholarly work has contributed to the continuation of this tradition and represents an intellectual legacy that continues to guide contemporary research in Roman law.

Keywords: heritage of Roman law, history of private law, harmonization of European Law, development of European Law, romanistic research

I. Bevezetés

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara közös tudományos konferenciát szervezett Budapesten, a Károlyi–Csekonics-palota Szivartermében „*A modern magánjog római jogi alapjai – Emlékezés a 100 éve született Benedek Ferencre*” címmel, 2026. január 30-án. A rendezvény Benedek Ferenc professzor szellemi öröksége előtt tisztelgett, különös tekintettel a római jog modern magánjogra gyakorolt hatására.³ A konferencián a római jogot kutató hazai jogtudósok, professzorok és akadémikus professzorok mellett részt vett az ünnepelt fia, Dr. Benedek Gábor is. A konferencián összesen 17 előadás hangzott el, 4 különböző szekcióban.

A konferenciát Prof. Dr. Gál István László, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese, valamint Prof. Dr. Boóc Ádám a Károli Gáspár

³ Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc a nemzetközi tekintélyű római jogász (1926–2007). In Béli Gábor (szerk.): Benedek Ferenc professzor emlékezete. A Zalaegerszegen 2019. június 6. napján megtartott emlékülés előadásai. Bíbor Kiadó, Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 2019, 20–41. o.; Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc (1926–2007). In Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.): Magyar jogtudósok IV. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 137–156. o.; Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc a könyvtárápító jogtudós (1926–2007). In Kokovai Szabina – Pohánka Éva (szerk.): Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2009, 273–282. o.; Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc életműve (1926–2007). In JURA 2008, 14. évf., 2. szám, 183–196. o.

Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánhelyettese nyitotta meg. Prof. Dr. Gál István László nyitóbeszédében kiemelte, hogy Benedek Ferenc egyszerre volt szellemi és emberi karakter. Benedek Ferenc 1968-tól egyetemi tanár, kandidátusi fokozatát 1969-ben szerezte meg. A legnagyobb magyar jogtudósok között tartjuk számon, akinek szigorúsága a vizsgáztatások vonatkozásában soha nem volt öncélú. Benedek Ferenc mindig a fegyelemre, az alaposagra és a maximális koncentrációra nevelte a hallgatókat. Oktatói munkája során vallotta, hogy a jogászképzés nem csak szakmai, hanem erkölcsi kérdés is. A jogtörténetet élő, szellemi gondolatként azonosította. Neve egyet jelentett a szakmai tekintéllyel, kurzusain mindig túljelentkezés volt. A fiatal kollégák őszinte segítője volt, szellemi örökségét jelen konferencia viszi tovább.

Prof. Dr. Boóc Ádám nyitóbeszédében a magánjogtörténet és a római jog kapcsolatára helyezte a hangsúlyt. A római jog a kontinentális jog alapjaként nem csak tudományos jelentőséggel bír, ugyanis a rómaiak által meghatározott jogintézmények és jogelvek tetten érhetőek napjaink jogalkalmazásában is, legyen szó jogesetekről, a keresetlevelekről vagy a bírói gyakorlatról. A magánjogtörténet és a római jog kapcsolatát tehát a kontinuitás és a tradíció kettőssége jellemzi. Benedek Ferenc, aki a Pécsi Tudományegyetem könyvtárának névadója volt, nem szerette, ha ünnepelték, a Professzor Úr kívánsága inkább az volt, hogy a római jogról legyen szó. Szakmai tekintélyét fémjelzi, hogy közgazdasági akademikusok tekintettek rá mesterként, dolgozószobájában pedig olyan jogtudósok fordultak meg, mint például Sólyom László és Mádl Ferenc. Halálát követően Zala megyei tanítványai gyűjtésbe kezdtek, hogy szobrot állítsanak Benedek Ferenc tiszteletére a Pécsi Tudományegyetemen. Az Universitas Televízió Benedek Ferencről készített összeállításában a magyar jogtudós a római jognak a jogászképzésben játszott szerepét a történeti, intézménytörténeti és logikai gondolkodás megteremtésében ragadta meg. Az angolszász jogászképzésre jellemző interdiszciplináris vonásokat, a más fakultásokra (például filozófia, történelem, bölcsészet) való áthallgatás lehetőségét, az összehangolás, a továbbképzések és ráképző tanfolyamok fontosságát hangsúlyozta. Benedek Ferenc kifejezett meggyőződése volt, hogy egy professzor nem a kitüntetésekért dolgozik. Professzor Úr azt tanácsolta azoknak, akik tudományos kutatásra adnák a fejüket, hogy készítsenek munkatervet, tűzzenek ki elérendő célokat, osszák be jól az idejüket, valamint legyenek céltudatosak és törekedjenek a precizitásra.⁴

II. 1. Szekció

Az első szekcióban Prof. Dr. Földi András⁵, az MTA levelező tagja (ELTE ÁJK) „Emlékeim Benedek Ferencről” című, személyes hangvételű előadásában idézte fel az ünnepelt professzor alakját és tudományos munkásságát. Földi András Professzor Úr rengeteg segítséget kapott Benedek Ferencről szakmai pályafutása során. Benedek Ferenc méltatta Földi András erőfeszítéseit a német nyelv elsajátítása vonatkozásában, zsűritagként megdicsérte Földi András dolgozatát a Pécsi Tudományegyetemen 1979-ben megrendezett XIV. Jogász OTDK-n. Az olasz romanisták egy 1984 november elején tartott nemzetközi római jogi konferencián tiszteletüket fejezték ki Benedek Ferenc iránt. Földi András kandidátusi disszertációját 1989

⁴ Az Universitas Televízió Benedek Ferencről készített összeállítása: <https://www.youtube.com/watch?v=27bbqCxJeUo&t=226s>

⁵ Az előadótól napjaink romanistái, a quasi delictumok és az exercitor felelősségének témakörében lásd továbbá: Földi András: Reflections on the mission (“Beruf”) of Romanists of our time. In *Revue Internationale des Droits de l’Antiquité* Vol. 70, No. 1, 2024, 337–350. o.; Földi András: Appunti sulla categoria dei quasi-delitti. In *Talamanca, Mario – Anon. (szerk.): Iuris vincula 3: Studi in onore di Mario Talamanca*. Jovene Editore, Napoli, 2001, 411–438. o.; Földi András: Appunti sulla responsabilità per l’ ‘exercitor in potestate’. In *Hamza Gábor – Kajtár István – Zlinszky János (szerk.): Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996, 73–81. o.

októberében Benedek Ferenc opponensként véleményezte. Előadásának zárásaként Földi András Benedek Ferenc munkásságát és annak jelentőségét a német pandektisták kiemelkedő alakja, Rudolf Jehring életművéhez hasonlította.

Ezt követően Prof. Dr. Hamza Gábor⁶, az MTA rendes tagja (ELTE ÁJK) „*Észrevételek a római jog szerepéről az európai jogharmonizációban*” címet viselő prezentációjában a római jog európai integrációban betöltött jelentőségét elemezte. Professzor Úr megállapítása szerint az európai jogharmonizáció nem korlátozható kizárólag az Európai Unió 27 tagállamára. A római jog a klasszikus polgári jog mellett a kereskedelmi jog európai fejlődésében is éreztette hatását. Hamza előadásában a Paviai iskola jogharmonizációs tevékenységét ismertette. Az iskola egyik kiemelkedő alakja, Giuseppe Gandolfi szoros kapcsolatot ápolt a hazai jogtudósokkal, így Benedek Ferencel is. A Paviai iskola négy kötetből álló kódex tervezete nem csak elvek összességét jelentette. A francia, német, angol és olasz nyelvű változatban is létező tervezet valamennyi európai ország jogharmonizációját feladatának tekinti. A francia, német, olasz területeken végbement jogfejlődés mellett az angol common law rendszerében fellelhető római jogi hagyományok egyaránt inspirációként szolgáltak a tervezet összeállításakor. Hamza Gábor Paolo Galli munkája nyomán rámutatott, hogy a kontinentális jogrendszerek és a common law közti különbségek eltűnőfélben vannak, a római jogi hagyományok mindkét rendszer alapját képezik. Benedek Ferenc opponensként véleményezte Hamza Gábor akadémiai doktori disszertációját 1983 májusában.

Ezt követően Prof. Dr. Jakab Éva⁷ (KRE ÁJK) „*A zálogjog kettős arca: in rem és in personam actio*” című előadásában a klasszikus római jogi jogintézmény dogmatikai sajátosságait elemezte. A jogi problémát az 1994-es végrehajtási törvénynek a zálogjog jogutódlást illető rendelkezése jelentette, amely bírósági elbizonytalanodást eredményezett. A bírók által kért jogegységi határozatban a Kúriának a zálogjog dologi illetve kötelmi hatályának kérdésében kellett állást foglalnia és iránymutatást adnia. Jakab Éva Professzor Asszony a jogegységi határozat ismertetését megelőzően mélyreható történeti jogösszehasonlítást vázolt fel előadásában. A zálogjoggal foglalkozó római jogi forráshelyek a következő megállapításokat tartalmazzák: zálogjog bármilyen kötelezettsége alapítható; a zálogszerződés pusztán megegyezéssel jön létre; a kézizálog a zálogtárgy zálogjogának birtokba adása, keresete az *actio pignoratitia* amely egy *in personam actio*, tehát kötelmi kereset; a zálogjogot a jogosult materiális kielégítése szünteti meg. A középkorban a hangsúly a jelzálog bejegyzésének folyamatára helyeződött. A spanyol területeken a konstitutív hatály dominált, a Francia Királyságban 1673-tól lehetővé vált a zálogjog bejelentése, a porosz területeken a zálogjogra vonatkozó csődrendelet és bírósági regiszter mellett az Allgemeines Landrecht rendelkezett a jelzálogkönyvről. A Napóleon korabeli Code Civil formakényszerrel írt elő. A Német BGB a formakényszer mellett konstitutív hatályt írt elő, a zálogszerződés azonban elvesztette

⁶ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Hamza Gábor: *Észrevételek a római jog és az európai jog kapcsolatáról, tekintettel Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásának huszadik évfordulójára*. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Osztoivits András – Varju, Márton (szerk.): *Az európai jog szerepe a magyar jogfejlődésben 2004–2024*. Osiris Kiadó, ELTE TK Jogtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2025, 69–84. o.; Hamza Gábor: *Trends in the Development of Private Law in Europe from the Beginning to the End of the 20th Century I.: The Origins of European Private Law and its Development in the Middle Ages*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2025.; Hamza Gábor: *Approximation and Harmonization of Private law in Europe: Reflections from the Viewpoint of Comparative Law*. In Siliquini-Cinelli, Luca – Gianti, Davide – Balestrieri, Mauro: *The Grand Strategy of Comparative Law*. Routledge, London, 2024, 268–281. o.

⁷ Az előadótól a nők római végrendeletekben való megjelenése, a jogi pluralizmus és egy ókori londoni oklevél tartalmi elemzése témájában lásd továbbá: Jakab Éva: *Frauen in letztwilligen Verfügungen: Die dokumentarische Überlieferung*. In Babusiaux, Ulrike – Kolb, Anne (szerk.): *Das römische Testament: Funktion, Archivierung und Tradition*. De Gruyter, Berlin, 2026, 159–187. o.; Jakab Éva: *Legal pluralism in the Roman Empire. A case study*. In *Hungarian Journal of Legal Studies* Vol. 65, No. 1, 2024, 56–72. o.; Jakab Éva: *Quod se emisse diceret: Überlegungen zu einer Urkunde aus dem antiken London (RIB II 2443.19 = AE 1994, 1093)*. In *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis-Revue d'Histoire du Droit-The Legal History Review*, Vol. 92, No. 1–2, 2024, 1–36. o.

consensus jellegét. A svájci jogban a rögzített záloghely áttöri a rangsor elvet, a zálogjog akcesszórius jellege ezáltal háttérbe szorul, ez pedig a dologi hatály kétségbe vonását eredményezi. Meibom elméletében a zálogot a reál kötelmek közé sorolja (Realobligationen) és a noxális felelősséget alkalmazza a zálogjogra. A Wertrecht tézis szerint a zálogjog szintén nem akcesszórius. Dernburg és Windscheid elvetik a kötelmi jog átértelmezését, álláspontjuk szerint az értékesítés joga a zálogjog célját és tartalmát jelenti egyben, a zálogjogosultak között rangsor áll fenn. Windscheid a zálogjogot olyan önállóan természetű, széleskörű tartalommal rendelkező, a tulajdonjogba való erős beavatkozásnak tekinti, amely akár annak megszüntetéséhez is vezethet. A Kúria jogegységi határozatában (2022/1.) a zálogjog dologi hatályát határozta meg. Jakab Éva előadása végén megemlékezett a Pólay Elemér és Benedek Ferenc között fennálló szoros viszonyról, Benedek Ferenc szegedi látogatásairól.

Prof. Dr. El Beheiri Nadja⁸ (PPKE JÁK) „*A partus ancillae sorsa az actio Publiciana tükrében*” című referátumában a római jogi tulajdonvédelem egyik összetett problémáját tárgyalta. El Beheiri Nadja Professzor Asszony bevezetésként kiemelte, hogy Benedek Ferenc tudományos munkája során mélyrehatóan foglalkozott az *actio Publiciana* eredetének kérdésével. Az *actio Publiciana* eljárásjogi jogintézményként a bizonyítás megkönnyítését, az eredeti tulajdonosok védelmét, a forgalmi biztonság megerősítését szolgálta. A *partus ancillae*, a rabszolga nők gyermeke a *hereditas* gyarapítását szolgálta, az ezzel ellentétes álláspont szerint azonban nem számított gyümölcsnek. A kérdéssel foglalkozó *Digesta* forráshelyekből levonható következtetések szerint a rabszolganő *resortiva*, lopott dolog (*ancillae furtivae*), a jóhiszemű vevő tulajdont szerez a rabszolganő gyermeke felett, ugyanakkor birtokbavétel nem történt, mivel a tolvaj nem birtokolhat el. A *Digesta* rendelkezik továbbá arról is, hogy a jóhiszeműségnek (*bona fides*) a gyermek születésének pillanatáig fenn kellett maradnia. A jóhiszeműség mellett a gyermek-anyja közti kapcsolódás is jogi jelentőséggel bírt a jogcím tekintetében. A császármetszéssel született gyermekek esetében az eredeti jogcímet kellett átruházni a *partus*ra. El Beheiri Nadia megállapítása szerint tehát a rabszolganő gyermeke jogilag nem tekinthető gyümölcsnek, ugyanakkor a római jogi forrásokat összefüggésükben nézve tetten érhető egy erős kísértés, hogy a római jogászok gyümölcsnek tekintsék a *partus ancillae*-t. Benedek Ferenc következtetése szerint az *actio Publiciana* a jóhiszemű birtokos védelmét szolgálta.

III. 2. Szekció

A délelőtti program második részében az első prezentációt Prof. Dr. Sándor István⁹ (ELTE ÁJK) tartotta, „*Római jogi hagyományok napjaink vagyonkezelési struktúráiba*” címmel. Sándor István Professzor Úr bevezetésként az 1990-es években Magyarországon vagyonnossá váló vállalkozói réteget érintő jogi problémát ismertette. A

⁸ Az előadótól a rabszolgafelszabadítást követő jogérvényesítés témakörében lásd továbbá: El Beheiri Nadja: Egy felszabadított rabszolga érvényesíti jogait. In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 107–113. o.*; El Beheiri Nadja: Recovery of an Undue Payment by a Manumitted Slave in Ancient Rome. In *Strathmore Law Journal*, Vol. 6, No. 1, 2022, 213–231. o.; El Beheiri Nadja: Sklaverei und Freiheit bei Theodor Mommsen. In *Pázmány Law Review*, Vol. 3, No. 1, 2015, 105–114. o.

⁹ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Sándor István: A vagyonvédelmi trustok elterjedése az Amerikai Egyesült Államokban. In Boóc Ádám – Sándor István (szerk.): *Studia in honorem Gábor Hamza: Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 237–246. o.*; Sándor István: A vagyonvédelem jogi eszközeinek legújabb nemzetközi tendenciái: Az angolszász trust és annak más jogrendszerekben kialakított megfelelőinek áttekintése, e jogi konstrukciók vagyonvédelmi jellegének elemzése. HVG-ORAC, Budapest, 2019.; Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust: Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

vagyonátszállás tekintetében a családtagok nem mindig voltak alkalmasak a vállalkozás továbbvitelére. Az így felmerülő öröklési jogviták sok esetben a vállalkozások csődjéhez vezettek. A vagyon vonatkozásában egy átmenetre volt szükség, amely biztosította, hogy az örökösök ne legyenek automatikusan tulajdonosok, ugyanakkor fennálljon a lehetőség a hasznok élvezetére. A vagyonkezelési jogviszony megbízási jellegű, tulajdonátruházási mozzanatot tartalmazó, informális megállapodásként alakult ki. A római jogban a *fideicommissum* (hitbizomány) mint hárompólusú jogviszony biztosította a családi vagyon egyben tartását. A common law rendszerében ez az intézmény use (trust) elnevezéssel működött. A római jogi hatások az angolszász fejlődésben is fellelhetők, például a hódítások révén. A kánonjog lehetséges szerepét támasztja alá Lanfranc of Bec világi jogász munkássága, valamint Vacarius, a *Liber Pauperum*, a paviai és a bolognai jogiskola hatása a 12. század közepétől. Sándor István a trust angliai elterjedésének okai között a szerzetesrendeket emeli ki, akik megszegték szegénységi fogadalmukat. A trust metamorfózisa a kereskedelmi jog térnyerésével vette kezdetét a 17-18. század folyamán. Jellegadó szabályai közé tartozott a vagyonekülönítés, a jogviszonyban nem a személyek, hanem a pozíciók számítottak, a vagyonkezelő tisztséget töltött be, a kedvezményezett jogai közé tartozott a harmadik személlyel szembeni igényérvényesítés lehetősége. A trust intézményét a 19. század végétől egyre több állam próbálja bevezetni saját jogrendszerébe. A trust magyarországi átvételének kérdése 2013-2014 körül merült fel. A lehetséges megoldások között szerepelt a trust szabályainak egy az egyben való átvétele, a nemzetközi trust jog alkalmazása a belső jogban történő változtatás nélkül, a funkcionális átvétel, valamint a *fiducia* szabályainak modernizálása a lényegi tartalom és struktúra meghagyásával.

Prof. Dr. Deli Gergely¹⁰ (NKE ÁNTK) „Az ötödik negyed. Megjegyzések a jog természetéről a mesterséges intelligencia fényében” címet viselő előadásában a jog fogalmát vizsgálta a technológiai fejlődés kihívásai közepette. Professzor Úr bevezetésében hangsúlyozta a jogi gondolkodásban megjelenő általános attitűdöt, amely az emberi létezést a mesterséges intelligencia felé helyezi. A jogelmélet szerint az emberi létezésben van valami kontrollálhatatlan amiért küzdenünk kell (Rasch, Rosa). Deli Gergely prezentációjában azt a kérdést tette fel, hogy van-e a jogban valami kontrollálhatatlan amiért küzdenünk kell? Az igazságosság megközelítésének négy módját különítette el: a dogmatikus/érvelő/racionális; a narratív; a tanúságtevő; végül az aletikus (paradigmaváltó) módokat. Deli Gergely megállapítása szerint a négy megközelítési mód mindegyike megtalálható a *Digesta* 3,5,9,1 fragmentumában. A forráshely központi kérdése az volt, hogy a megbízási nélküli ügyvivőt mikor illeti meg kereseti jog az ügyvitellel kapcsolatos költségek kapcsán? A dogmatikus/ésszerű megközelítés Proculushoz köthető, aki szerint az elhagyott bérház megtámasztása esetén jár az *actio*. Celsus érvelése szerint (aletikus) nincs mindig helye keresetnek, például a felesleges dolgot elintéző és a *pater familias*nak hátrányt okozó megbízási nélküli ügyvivő esetében. Julianus narratív módon közelíti meg a kérdést, szerinte aki a bérházat megtámasztja, megkapja költségei megtérítéséhez a keresetet ha hasznosan cselekedett, jóllehet az eredmény nem következett be. Ulpianus tanúságtevő gondolatmenete szerint a *pater familias* mércéjének megfelelően cselekvő megbízási nélküli ügyvivőt illette meg

¹⁰ Az előadótól a magyar romanisztikában bekövetkezett paradigmaváltás, új nézőpontok bizonyos vitatott római jogi fragmentumok, A Római Birodalom jurisztokratikus reformja témájában lásd továbbá: Deli Gergely: Der Grosschmid-Effekt – oder ein Paradigmenwechsel in der ungarischen Romanistik. In Wojciech, Dajczak – Martin, Avenarius – Christian, Baldus (szerk.): Mitteleuropa und das römische Recht. Methodische Herausforderungen an die Romanistik im Kontext der neuen politischen Ordnung nach dem Ersten Weltkrieg. Mohr Siebeck, Tübingen, 2025, 253–276. o.; Deli Gergely: A Fresh Take on Roman Law, or New Perspectives on Certain Disputed Fragments. In Revue Internationale des Droits de l'Antiquité 70, 2024, 303–326. o.; Deli Gergely: A Római Birodalom jurisztokratikus reformja – avagy egy evolúciós zsákutca anamnézise. In Kis Norbert – Máthé Gábor (szerk.): Az európai államok evolúciója: Államszervezési paradigmák. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024, 13–58. o.

a kereseti jog. A magyar polgári jogban a megbízás nélküli ügyvitel fókuszában az ügy urának érdekvédelme áll. Deli Gergely meglátása szerint ez az érdekvédelem automatizálható, hiszen az érdek pénzben könnyen kifejezhető. Ahogyan az ügyvivő helyett a fókusz egyre inkább áthelyeződött az ügy urára, a római jogban is a *pater familias* és annak ideálja helyett az ügy ura (a *dominus*) került a középpontba. A hasznosság helyett a helyénvalóság, a tanúságtevő helyett pedig a dogmatikai megközelítés. A megbízás nélküli ügyvitel a hárompólusú viszony helyett egyre inkább kétoldalúvá vált, eldologiasodott. Időközben tehát valami elveszett, az emberi tényező, az ötödik elem, amiért érdemes küzdenünk. Bár a gépi alapú tanulási folyamatok egyre nagyobb volumenű térnyerése jellemzi jelenlegi világunkat, a jognak mindig lesznek olyan területei, amelyek mesterségesen nem legenerálhatóak. Bár ezeket a területeket fogalmilag nem tudjuk lehatárolni, érezzük őket.

Prof. Dr. Boóc Ádám¹¹ (KRE ÁJK) „*Néhány észrevétel a római jog és a modern választottbíráskodás összefüggéséről*” című referátumában elemezte a választottbíráóság jogintézményének római jogi gyökereit. A modern kereskedelmi választottbíró tisztségének eredetét a római jogi fogalmakban kell elsődlegesen keresnünk. Így a római jogban létezett az *arbiter* mint *bonus vir* (tisztes, derék férfiú). Horatius szerint az *arbiter* a törvényeket is betartja, megbízható, felkérhető. Cicero erkölcsi kategóriaként hivatkozott az *arbitere*re, aki alkalmas mások megsegítésére, tisztes, megbízható személy. Az *arbiter* ugyanakkor két eltérő jelentéssel bírt. Az *arbiter* egyrészt szakbíróként járt el például a csődvagyon felosztására irányuló ügyekben peres úton vagy peren kívül, illetőleg eljárhatott a felek megbízásából is, választottbírói szerződés alapján. A felek a *compromissum* keretében határozták meg, hogy mennyi idő alatt kellett döntenie az adott ügyben a választottbírónak. Mario Talamanca meghatározásában a *compromissum* az eljárási szabályokat foglalja magában, a felek pedig vagy a bírói ítélet végrehajtásában vagy pedig az ítélet teljesítéséhez szükséges valamennyi cselekmény elvégzésében állapodnak meg. Professzor Úr előadásában rámutatott, hogy a modern jogban is egyértelműen jelen van a *receptum arbitrii* intézménye, amely felelősség vállalását is jelentette. Így a modern jogban a kereskedelmi választottbíró ítélethozatali kötelezettsége egyben felelősségi kérdés is volt. Az Magyar Kereskedelmi és Iparkamarára vonatkozó eljárási szabályok szerint a 45 napos határidőt jogszerűtlenül túllépő választottbíró tiszteletdíjának csökkentése szabható ki szankcióként. Mindemelllett az MKIK Összbírói Értekezletére vonatkozó szabályok értelmében a választottbíráóság elnöke saját hatáskörben jogosult bármely választottbíró tiszteletdíjának csökkentésére. A tételes jogtól elrugaszkodott módon ítélező *arbiter* esetében fennáll az *ex aequo et bono* döntés, azaz a méltányosság alapján való ítékezés lehetősége.

Prof. Dr. Benke József¹² (PTE ÁJK) „*Venire contra factum proprium és jogalap nélküli gazdagodás*” című prezentációjában a római jogi jogalap nélküli gazdagodás egyes problémáit elemezte. Benedek Ferenc a jogalap nélküli gazdagodás problémakörével kandidátusi értekezésében és számos tanulmányban is foglakozott. A *venire contra factum proprium* tilalmát a glosszatori iskola meghatározó alakja, Azo Portius generalizálta. Az alaptalan gazdagodás

¹¹ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Boóc Ádám: Remarks to the Liability of Arbitrator in the Roman Law. In Bulletin (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara) 2025/1. szám, 15–24. o.; Boóc Ádám: Remarks to the notion of arbiter in Roman law. In Jus: Rivista di Scienze Giuridiche 2023/1. szám, 73–84. o.

¹² Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Benke József: Antikes, mittelalterliches und gegenwärtiges im Privatrecht. Römische ‚eigentumsrechtliche‘ Kasuistik hinter dem in Azos Brocardica aurea erschienenen und im geltenden ungarischen BGB als allgemeines privatrechtliches Verbot neu kodifizierten Adagium von „venire contra factum proprium nulli conceditur“. In Journal on European History of Law Vol. 12, No. 1, 2021, 130–137. o.; Benke József: A venire contra factum proprium általános magánjogi tilalma – egy indukcióval kialakított középkori jogelven alapuló 21. századi magánjogi tilalom dedukció útján megállapítható alkalmazási lehetőségeiről. In Állam- és Jogtudomány, Vol. 59, No. 4, 2018, 3–23. o.

visszakövetelhetőségét még az interpolált források is csak kivételesen vezetik vissza az *aequitasra*, a *ius naturalera* vagy a *ius gentiumra*, de még ezek sem szólnak az önellentmondó magatartás tilalmáról. Benedek Ferenc megállapítása szerint az önellentmondó magatartás akkor hozható fel a gazdagodás visszakövetelhetetlensége indokaként, amikor a gazdagító felperes a saját korábbi tényével tudomása ellenére, magatartásának valamilyen jogi elítélés alá eső célzata, valamely jogbeli tévedése alapján kerül utóbb ellenkezésbe.

IV. 3. Szekció

A délutáni szekciókban a történeti és dogmatikai megközelítések kerültek előtérbe, Dr. habil. Jusztinger János elnöklétével.

Prof. Dr. Pókecz Kovács Attila (KRE ÁJK, NKE ÁNTK) „*Lex citationis*” című előadásában a késő római jog egyik meghatározó normáját, az idézési törvényt elemezte. II. Theodosius és III. Valentinianus 426-os *rescriptuma* talán első alkalommal a jogtörténetben jogforrási szintre emelte a római jogtudósok tudományos írásait és azok tartalmát, az idézési törvény értelmében ugyanis lehetővé vált a jogtudósok műveire való bírói hivatkozás a peres ügyekben. Ez egy olyan fejlődést indított el Európában, ami a jogtudóst, az individumot szaktudása és nem társadalmi származása által jogvitákat eldöntő tényezővé, jogforrássá tette. Eltérő vélemények esetén a többségi álláspontnak kellett érvényesülnie, véleményegyenlőség esetén ha Papinianus nyilatkozott, Papinianus álláspontjához kellett a bírónak igazodnia, ha Papinianus nem nyilatkozott, akkor szabadon eldönthette, hogy kinek az álláspontját követte. Az idézési törvényben felsorolt öt remek római jogász (Papinianus, Ulpianus, Paulus, Gaius és Modestinus) közül Papinianus, Ulpianus és Paulus a *praefectus praetorio* tisztségét is betöltötték, tehát közjogi tevékenységet is végeztek, a császárt Itáliában igazgatási és igazságügyi kérdésekben helyettesítették. A bírónak az öt nagy jogász által idézett jogtudósok véleményeit is figyelembe kellett venniük (Marcellus, Scaevola, Sabinus, Julianus). A *Digesta* fragmentumok megoszlása alapján az öt remek jogász szívesen idézte Sabinust, akitől azonban önálló fragmentum nem szerepel a kodifikált gyűjteményben. Két olyan jogász került bele a *Digesta*-ba, akik a *Lex citationis* keletkezése után működtek, Hermogenianus és Arcadius Charisius. Tribonianus a kodifikációs bizottság elnökeként vélhetően az idézési törvény alapján határozhatta meg, hogy mely jogtudósok műveit kellett feldolgozni. Paulus műveinek adaptációja, egyszerűsítése és a bíróságokra való eljuttatás érdekében született az öt könyvből álló *Pauli Sententiae*. Paulus szaktudásának jelentőségét támasztja alá az a tény, hogy Constantinus idején a jogiskolák negyedik évében kizárólag Paulus véleményeit oktatták. Zárásként Professzor Úr felteszi a kérdést, miszerint vannak-e remek jogászok a 21. században?

Dr. Csoknya Tünde Éva¹³ (PTE ÁJK) „*Piaci erők és állami szabályozás az ókori Róma oktatásában*” elnevezésű referátumában az ókori római oktatás gazdasági és közjogi összefüggéseit vizsgálta. A modern oktatási rendszer alapjait az ókorban kell keresnünk. Az ókori Rómában is működtek tanárok, az anyagi megbecsültség kialakulásában döntő szerepet játszott az állami felismerés, hogy a jogi kereteket meg kell határozni. Ezt megelőzően a nemzeti nevelés korszakáról beszélhetünk, amelyben hiányoztak az intézményi keretek. A családi közeg, a magánfinanszírozás és a szabályozás hiánya jellemezte az oktatást. A görög hatások eredményeként jelent meg az iskolászerű tanítás és a tagozódás. Plautus komédiái említést tesznek a *ludus*-ról, amely a nyelvtan, az írás és az olvasás elsajátításának helyszíne

¹³ Az előadótól ugyanebben a témában és az adásvétel mellékegyezményeihez kapcsolódó ingyenes dologhasználat témájában lásd: Csoknya Tünde Éva: Piaci erők és állami szabályozás: észrevételek a tanárok anyagi megbecsültségéről az ókori Róma oktatásában. In *Glossa Iuridica*, Vol. 12, No. 3–4, 2025, 175–189. o.; Csoknya Tünde Éva: Az adásvétel mellékegyezményeihez kapcsolódó ingyenes dologhasználat egyes esetei a klasszikus római jog forrásaiban. In *Glossa Iuridica*, Vol. 7, No. 3–4, 2020, 239–261. o.

volt. Tacitus a retorikai nevelés régi és új formáit hasonlítja össze és az ún. „professzorok színháza” kifejezést használja írásaiban. Az intézményi keretek kialakulását az elitek versengése jellemezte, amely kezdetben piaci alapon, a köztársaság korának végén állami beavatkozás révén funkcionált. A császárkorban Vespasianus, Antonius Pius, Marcus Aurelius és Constantinus egyaránt juttatásokat, mentességeket és kedvezményeket biztosított a tanárok számára. Az oktatás szerepének növekedése az egyenlőtlenségek megjelenését eredményezte. Az oktatók anyagi sikerét egyaránt befolyásolták a személyes tulajdonságok, a magasabb iskolai fokozatba való tartozás, a politikai megfontolások, a népszerűség és a piaci viszonyok. Diocletianus és Gratianus dekrétumai jogi keretet adtak a tanári fizetéseknek és az egyes fokozatoknak. A római császárkorban tehát erőteljes tagozódás és hierarchikus struktúra jellemezte az oktatást. A hatalom felismerte a szónokképzés politikai jelentőségét. Bár kezdetben szolgáltatási piacként működött a tanítás, a császárok felismerték az állami beavatkozás stratégiai jelentőségét, ezáltal lehetővé vált az anyagi biztonság és a megbecsültség megteremtése a tanárok számára.

Dr. habil. Erdődy János¹⁴ (PPKE JÁK) „*Succurri ei debeat? Egy Pomponius-szöveg (Pomp. D. 16, 1, 32 pr. [1 sen. cons.] exegézise*” című prezentációjával járult hozzá a minorokkal kapcsolatos jogi probléma jobb megértéséhez. A *Lex Laetoria* a 25 évnél fiatalabb, önjogú minorokat védte a csalárd üzletektől. A törvény biztosította büntetőkereset, *exceptio* és *in integrum restitutio* Benedek Ferenc megfogalmazásában túlvédettségi helyzetet teremtett a minorok esetében. Az elemzett Pomponius szöveg tényállásában egy nő elfogadja a rá végrehajtásban hagyott hagyatékot, ezáltal az örökhagyó tartozását is magára vállalja. A konkrét esetben aligha adható jogsegély, a *SC Vellaeorum* értelmében alkalmazott *exceptio* a női *intercessio*-hoz kapcsolódik, Pomponius azonban kivételt állapít meg a jogsegélyben részesülés vonatkozásában. A nő szerepét illetően azt kell vizsgálni, hogy becsületesen járt-e el, vagy pedig megkárosította a hitelezőket azáltal, hogy az adósságok kielégítési alapjául szolgáló vagyonelemeket 3. személyekhez juttatta. A párhuzam oka abban rejlik, hogy a *minor* és a *mulier* is átverhető, a különbség pedig abban állapítható meg, hogy míg a *minores* objektív alapon kaptak védelmet, addig a nők csak kivételesen, Pomponius érvelésében kizárólag *fraus* esetén, ha becsületesen jártak el.

A szekciót Dr. Radványi Anna¹⁵ (PPKE JÁK) „*Etiam a maiore: non enim ipso iure.*” „*A minor circumscriptus kérdése az Ulp. D. 4, 4, 16, 2 (11 ad ed) alapján*” című, a római jogi kiskorúvédelem problémáit tárgyaló előadása zárta. Benedek Ferenc kiemelten foglalkozott a *SC Macedonianum* céljának és keletkezési körülményeinek vizsgálatával. A családi vagyon *filius familias* által felelőtlen adósságokkal való megterhelését akadályozó szenátusi határozat kapcsán az adott ügylet hátrányos voltának kimutatása, a *minorok* és a *filius familias* védettségi helyzetének összehasonlítása és szembeállítása a jogi problémák forrása. Az elemzett Ulpianus szövegben az örökös unokahúg biztosítékot ad a kötelmi hagyomány kiadására. A forráshely kapcsán felmerülő kérdés, hogy a biztosíték visszajár-e, milyen alapon és jár-e az eredeti állapot helyreállítása. Aristo szerint jár az eredeti állapot helyreállítása, Pomponius és Ulpianus

¹⁴ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Erdődy János: Korlátok és lehetőségek: A minorok jogi helyzetének egyes aspektusai a *lex Laetoria* és a praetori edictum tükrében különös tekintettel az irodalmi forrásokra. In *Iustum Aequum Salutare*, Vol. 21, No. 2, 2025, 25–39. o.; Erdődy János: „[...] metuont credere omnes [...]”: A minorok és szerződéseik a római jogban. In Erdődy János – Komáromi László (szerk.): „Ad imaginem et similitudinem nostram”. Emberkép a jogban. Pázmány Press, Budapest, 2024, 65–71. o.; Erdődy János: Quod cum minore gestum esse dicetur, animadvertam: Bemerkungen zu den minores, denen im Rahmen der *lex Laetoria* Schutz gewährt wird. In *Pázmány Law Review*, Vol. 7, No. 1, 2020, 87–97. o.

¹⁵ Az előadótól a természetjog, a hitelező megtévesztése adásvételi szerződésnél és az igazságosság témakörében lásd továbbá: Radványi Anna: Natürlicherweise – Naturgemäss – Naturrecht.: Das Bedeutungsfeld einer Aussage Ulpianus. In *Pázmány Law Review*, Vol. 6, No. 1, 2018, 73–82. o.; Radványi Anna: Circumvenio im römischen Kaufvertrag. In *Pázmány Law Review* Vol. 4, No. 1, 2016, 377–386. o.; Radványi Anna: Igazságosság az ókori Rómában: Licere contrahentibus se circumvenire. In *Iustum Aequum Salutare*, Vol. 11, No. 4, 2013, 251–265. o.

érvelése szerint azonban nem. Mivel a konkrét tényállásban szereplő lány minor lehetett, ezért a *praetori* jogsegélyt igénybe vehette. A *minor circumscriptust* tehát akkor is megillette az *in integrum restitutio*, ha őt a szerződéskötés során rászedték, még akkor is, ha a másik fél nem közvetlenül őt csalta törbe, hanem a helyzetet használta ki.

V. 4. Szekció

A negyedik szekciót Prof. Dr. Pókecz Kovács Attila vezette. A záró szekcióban Dr. habil. Jusztinger János¹⁶ (PTE ÁJK) „*A korrupció mint közjogi válságtünet. A köztársaságkori Róma példája.*” című prezentációjában mutatta be a köztársaság-korabeli korrupció jelenségét történeti perspektívában. Jusztinger János a korrupció három típusát azonosította előadásában: a választási, a politikai és az igazságszolgáltatási korrupciót. A korrupciós cselekményekre a rómaiak különböző *terminus technicus*okat használtak (pl. *peculatus*, *ambitus*, *concussio publico* stb.) A *cursus honorum* részét képező magisztrátusi tisztségek megszerzése az idő előrehaladtával egyre nagyobb anyagi ráfordítást igényelt a pályázók részéről. Az e célból szervezett játékok, osztogatások, lakomák az éppen aktuális társadalmi elvárásokra reflektáltak sok esetben. A jogellenes *ambitus* mellett legális magatartási formák is léteztek a választási gyakorlatban (*ambitio*). A *consuli* tisztség megszerzéséhez szükséges ajánlás (*commentariolum petitionis*) illetve a választói társulások is részét képezték a választási korrupciónak. A politikai korrupció keretében a tartományi helytartók gyakran kizsákmányolták a helyi elitet, elsikkasztották a túlzott adóztatásból származó javakat, illetőleg gyakran visszaéltek hatalmukkal. A hadizsákmány elsikkasztása (*peculatus*) szintén ide sorolható, ugyanakkor Jusztinger János hangsúlyozta, hogy a politikai haszonszerzés nem volt mindig elítélendő, az járulékos és szerkezeti elemként a római állam működésének részét képezte. Az igazságszolgáltatás működését csorbitó korrupciós tendenciák közé tartozott a bírák megvesztegetése, a tanúk befolyásolása és a politikai nyomásgyakorlás is, koncepciók perek formájában. A köztársaság válságai rámutatnak, hogy a politikai rendszerek tűréshatára véges.

Dr. habil. Újvári Emese¹⁷ (DE ÁJK) „*Faanyag-szükséglet és takarékosági intézkedések az ókori Rómában*” címet viselő előadásában az antik gazdálkodás környezeti és gazdasági aspektusait elemezte. Előadásában megállapítást nyert, hogy a rómaiak számára nagyon értékes anyagnak számított a hosszúfából készült gerenda, amelyet épületek, hajók építésénél, járművek, háztartási eszközök és bútorok készítésénél használtak fel. A tűzifa (*lignum*) kiemelt fontosságú volt a téglá- és az üveggyártás, a mészégetés, a vas és az ezüst kiolvasztás szempontjából. A magas fák hiánya miatt a 4. században a birodalom tűzifa importálására

¹⁶ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Jusztinger János: Adóreform és központi árszabályozás a 3. század gazdasági krízisében: Diocletianus válasza az inflációs válságra. In Diké: A Márkus Dezső Összehasonlító Jegtörténeti Kutatócsoport Folyóirata, Vol. 7, No. 2, 2023, 261–267. o.; Jusztinger János: Válságjogi intézmények az antik római adásvételnél: Feléltúli sérelem és központi árszabályozás. In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 175–182. o.*; Jusztinger János: Gondolatok a köztársaság korabeli adóztatás hatékonyságáról az ókori Rómában. In El Beheiri Nadja – Szabó István (szerk.): *Viginti quinque annis II.: Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. tanévében. Pázmány Press, Budapest, 2020, 147–160. o.*

¹⁷ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Újvári Emese: A magántulajdonban álló fák védelmét célzó római jogi normák. In *Forum: Acta Juridica et Politica*, Vol. 14, No.1, 2024, 299–322. o.; Újvári Emese: A hasznonélvező jogai és kötelezettségei a mezőgazdasági ingatlanhoz tartozó fák, illetve erdő vonatkozásában a római jogban. In Boóc Ádám; Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 335–344. o.*; Újvári Emese: Die Haftung der Erben der Munizipalmagistrate. Beispiele aus dem Bereich der magistratischen Vormundsbestellung = The Responsibility of the Heirs of the Magistratus Municipales. Examples from the Field of Datio Tutoris by the Magistrates. In *Journal on European History of Law*, Vol. 14, No.2, 2023, 236–245. o.

kényszerült. A takarékosági intézkedések mellett a rómaiak jogilag is védték az építkezésekhez használt faanyagokat, így a gerendák (később kiterjesztették minden építőanyagra) kiperlésének lehetőségét korlátozták. A jogi védelem a tulajdonosok és a közösség érdekeit is szolgálta. A jogi szabályozás célja volt a császár presztízsének, a római városok esztétikájának és a lakásállománynak a megőrzése, a spekuláció tiltása, valamint a városok hanyatlásának a megállítása. Az eltérő építkezési gyakorlatok elősegítették a faanyagokkal való spórolást, a napenergia hasznosítását, a lakóépületek tájolását, illetőleg a teleki szolgáltatások részletes szabályozását és a szolgalmi jogosult védettebb pozícióját gazdasági okok és a jogi előrelátás indokolták.

Dr. Bajánházy István¹⁸ (ME ÁJK) „*A csatavesztés büntetőjogi következményei a római jogban*” címmel tartotta meg referátumát, amelyben a büntetőjogi vonatkozásokat vizsgálta. Livius leírásaiból számos csatavesztés miatt indított perről van tudomásunk (pl. Publius Claudius Pulcher, Gnaeus Fulvius Flaccus elleni perek). A hitelességet erősíti, hogy a vonatkozó tényállások rövid és tömör megfogalmazásúak, valamint, hogy a későbbi perek igazolják a korábbiakat. A perekben a néptribunus és a *comitia* együttesen járt el. A vád keretében azt a kérdést vizsgálták, hogy a vádlott (*imperator, consul, praetor*) kellő időben bocsátkozott-e harcba, jó consul módjára teljesített-e és végeredményben a rómaiak győztek-e vagy őket győzték le. A védekezés a túlélő katonák tanúvallomásain és a hadiszerencsére való hivatkozáson alapult, amelyet többlettényállási elemként bizonyítani kellett. A csatavesztésre vonatkozó egységes *terminus technicus*sal nem találkozunk a vonatkozó forrásokban. Valószínűsíthető, hogy a *perduellio* elveszett enyhébb, gondatlan alakzatáról van szó. A tényállási elemek magukban foglalhatták a katonai tábor feladását, a csata és az ellenség elől való megfutamodást, a hadiszerencse forgandóságát és a balszerencse lehetőségét is. A hadvezér feladatai közé tartozott a hadvezetés, a *pater familias* fele gondoskodás, a fegyelem biztosítása, a betegek ellátása, az ételmezés. A rossz hadvezér ezzel szemben az alapos felkészülést elhanyagolta, rosszul választotta meg a tábor és a csata helyét és nem biztosította a kellő fegyelmet a katonák soraiban. A felelősség kérdésének megállapításánál tehát a jó konzul, a jó hadvezér, a *bonus et diligens pater familias* objektív mércéje volt irányadó. A büntetőjogi következmények közé tartozott a pénzbüntetés, az önkéntes száműzetés.

Dr. Sáryné Dr. habil. Gedeon Magdolna¹⁹ (ME ÁJK) „*Argumentum ad absurdum a római jog forrásaiban*” című előadásában a jogi érvelés módszertani kérdéseire fókuszált. A vonatkozó római jogi forrásokban a *falsum, ineptum, ridiculum* kifejezésekkel is találkozhatunk. A *falsum* és az *ineptum* az *argumentum ad absurdum* hibás, alaptalan alkalmazásának következménye. A *ridiculum* értelmében más jogok nevetségesnek minősültek a római joghoz képest. Tanárnő megállapítása szerint az abszurditás egyfajta dogmatizáló funkciót töltött be a római jogban. Az *ad absurdum* érvelést a latin rétorok előszeretettel használták, a módszer az indirekt bizonyítás eszközeként szolgált. Az *argumentum ad absurdum* megtalálható a *Digesta* egyes fragmentumaiban (Paul. D. 6,1,2,3,3; Ulp. D. 40,9,12,1; Cel. D. 37,6,6; Cel. D. 8,6,6,1b; Jul. D. 9,2,51,2), Cicero szónoklataiban (Cic. orat.

¹⁸ Az előadótól a római büntetőjog témakörében lásd továbbá: Bajánházy István: A peculatus perek a római köztársaság korában. In Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXV, 2017, 7–29. o.; Bajánházy István: Szemelvények a római büntetőeljárás köréből. In Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium-Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 6/11: 2, 2005, 31–55. o.; Bajánházy István: A crimenek Titus Livius művében. In Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica Vol. 65, No. 2, 2004, 21–37. o.

¹⁹ Az előadótól a vérfürdő-argumentum, az imperitia és az ókori római sport témájában lásd továbbá: Sáryné Gedeon Magdolna: A Rose és Rosahl eset és a vérfürdő-argumentum. In Varga Zoltán (szerk.): Jogi kihívások és válaszok a XXI. században 4. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2025, 38–44. o.; Sáryné Gedeon Magdolna: Az imperitia a római jog forrásaiban. In Erdélyi Jogélet Vol. 3, No. 4, 2024, 41–56. o.; Sáryné Gedeon Magdolna: Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római „sporttevékenységekre. In Miskolci Jogi Szemle, 2022, 64–77. o.

1,44,197), Gaius Institúcióiban (G. Inst. 2,78; 2,1,34). Az érvelés megjelenik öröklési jogi esetekben és a járulékos dologegyesülésnél is. A módszer alkalmazásánál vizsgálni kell a következetesség, a teljesség és a kizárólagosság követelményének fennállását is.

A szekciót Dr. Bessenyő András²⁰ (PTE ÁJK) „*Das neue Antlitz der Romanistik (kategoriale Probleme der herrschenden Lehre)*” című referátuma zárta, amely a romanisztika kortárs irányzatait és elméleti problémáit tekintette át. Az előadó mélyrehatóan elemezte a jog megnyilvánulási formái, így az objektív és a szubjektív jog közötti különbségeket és felveti a kérdést, hogy az ókori római joggal kapcsolatban beszélhetünk-e egyáltalán szubjektív jogról. A kérdést érintő római jogi forrásokat Bessenyő András ütközteti a témával foglalkozó legfontosabb francia, német és olasz szerzők írásaival.

Az egész napos élénk szakmai párbeszédet megvalósító konferenciát Prof. Dr. Pókecz Kovács Attila beszédje zárta. A konferencia végén Benedek Ferenc egykori tanítványai, így egy nála 1985-ben vizsgázó hallgató is elismerőleg szólt az ünnepelt tevékenységéről.

Irodalomjegyzék

Bajánházy István: A crimenek Titus Livius művében. In *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, Vol. 65, No. 2, 2004, 21–37. o.

Bajánházy István: A peculatus perek a római köztársaság korában. In *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXV, 2017, 7–29. o.

Bajánházy István: Szemelvények a római büntetőeljárás köréből. In *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium-Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 6/11: 2, 2005, 31–55. o.

Benke József: Antikes, mittelalterliches und gegenwärtiges im Privatrecht. Römische ‚eigentumsrechtliche‘ Kasuistik hinter dem in Azos Brocardica aurea erschienenen und im geltenden ungarischen BGB als allgemeines privatrechtliches Verbot neu kodifizierten Adagium von „venire contra factum proprium nulli conceditur“. In *Journal on European History of Law* Vol. 12, No. 1, 2021, 130–137. o. <https://doi.org/10.66847/jehl.v12i1.799>

Benke József: A venire contra factum proprium általános magánjogi tilalma – egy indukcióval kialakított középkori jogelven alapuló 21. századi magánjogi tilalom dedukció útján megállapítható alkalmazási lehetőségeiről. In *Állam- és Jogtudomány*, Vol. 59, No. 4, 2018, 3–23. o.

Bessenyő András: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten: Kritische Bemerkungen zur romanischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge. In Jakab Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2004, 87–114. o.

Bessenyő András: *Római magánjog: a római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010.

²⁰ Az előadótól ugyanebben a témában lásd: Bessenyő András: *Római magánjog: a római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2010.; Bessenyő András: Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten: Kritische Bemerkungen zur romanischen Lehre vom Kauf zukünftiger Dinge. In Jakab Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2004, 87–114. o.

Boóc Ádám: Remarks to the Liability of Arbitrator in the Roman Law. In *Bulletin (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara)*, 2025, No. 1, 15–24. o.

Boóc Ádám: Remarks to the notion of arbiter in Roman law. In *Jus: Rivista di Scienze Giuridiche*, 2023, No. 1, 73–84. o.

Csoknya Tünde Éva: Az adásvétel mellékegyezményeihez kapcsolódó ingyenes dologhasználat egyes esetei a klasszikus római jog forrásaiban. In *Glossa Iuridica*, Vol. 7, No. 3–4, 2020, 239–261. o.

Csoknya Tünde Éva: Piaci erők és állami szabályozás: észrevételek a tanárok anyagi megbecsültségéről az ókori Róma oktatásában. In *Glossa Iuridica*, Vol. 12, No. 3–4, 2025, 175–189. o. <https://doi.org/10.55194/GI.2025.3-4.8>

Deli Gergely: A Fresh Take on Roman Law, or New Perspectives on Certain Disputed Fragments. In *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 70, 2024, 303–326. o.

Deli Gergely: A Római Birodalom jurisztokratikus reformja – avagy egy evolúciós zsákutca anamnézise. In Kis Norbert – Máthé Gábor (szerk.): *Az európai államok evolúciója: Államszervezési paradigmák*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2024, 13–58. o. https://doi.org/10.36250/01199_02

Deli Gergely: Der Grossschmid-Effekt – oder ein Paradigmenwechsel in der ungarischen Romanistik. In Wojciech, Dajczak – Martin, Avenarius – Christian, Baldus (szerk.): *Mitteuropa und das römische Recht. Methodische Herausforderungen an die Romanistik im Kontext der neuen politischen Ordnung nach dem Ersten Weltkrieg*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2025, 253–276. o.

El Beheiri Nadja: Egy felszabadított rabszolga érvényesíti jogait. In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65 Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 107–113. o.*

El Beheiri Nadja: Recovery of an Undue Payment by a Manumitted Slave in Ancient Rome. In *Strathmore Law Journal*, Vol. 6, No. 1, 2022, 213–231. o. <https://doi.org/10.52907/slj.v6i1.199>

El Beheiri Nadja: Sklaverei und Freiheit bei Theodor Mommsen. In *Pázmány Law Review*, Vol. 3, No. 1, 2015, 105–114. o.

Erdődy János: Korlátok és lehetőségek: A minorok jogi helyzetének egyes aspektusai a lex Laetoria és a praetori edictum tükrében különös tekintettel az irodalmi forrásokra. In *Iustum Aequum Salutare*, Vol. 21, No. 2, 2025, 25–39. o. <https://doi.org/10.69695/ias.2025.2.02>

Erdődy János: „[...] metuont credere omnes [...]”: A minorok és szerződéseik a római jogban. In Erdődy János – Komáromi László (szerk.): *„Ad imaginem et similitudinem nostram”*. Emberkép a jogban. Pázmány Press, Budapest, 2024, 65–71. o.

Erdődy János: Quod cum minore gestum esse dicetur, animadvertam: Bemerkungen zu den minores, denen im Rahmen der lex Laetoria Schutz gewährt wird. In *Pázmány Law Review*, Vol. 7, No. 1, 2020, 87–97. o. <https://doi.org/10.55019/plr.2020.1.87-97>

Földi András: Appunti sulla categoria dei quasi-delitti. In Talamanca, Mario – Anon, (szerk.): *Iuris vincula 3: Studi in onore di Mario Talamanca*. Jovene Editore, Napoli, 2001, 411–438. o.

Földi András: Appunti sulla responsabilità per l' 'exercitor in potestate'. In Hamza Gábor – Kajtár István – Zlinszky János (szerk.): *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 1996, 73–81. o.

Földi András: Reflections on the mission ("Beruf") of Romanists of our time. In *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, Vol. 70, No. 1, 2024, 337–350. o.

Hamza Gábor: Approximation and Harmonization of Private law in Europe: Reflections from the Viewpoint of Comparative Law. In Siliquini-Cinelli, Luca – Gianti, Davide – Balestrieri, Mauro: *The Grand Strategy of Comparative Law*. Routledge, London, 268–281. o.

Hamza Gábor: Észrevételek a római jog és az európai jog kapcsolatáról, tekintettel Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásának huszadik évfordulójára. In Gárdos-Orosz Fruzsina – Osztovits András – Varju Márton (szerk.): *Az európai jog szerepe a magyar jogfejlődésben 2004–2024*. Osiris Kiadó, ELTE TK Jogtudományi Kutatóintézet, Budapest, 2025, 69–84. o.

Hamza Gábor: Trends in the Development of Private Law in Europe from the Beginning to the End of the 20th Century I.: The Origins of European Private Law and its Development in the Middle Ages. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2025.

Jakab Éva: Frauen in letztwilligen Verfügungen: Die dokumentarische Überlieferung. In Babusiaux, Ulrike – Kolb, Anne (szerk.): *Das römische Testament: Funktion, Archivierung und Tradition*. De Gruyter, Berlin, 2026, 159–187. o. <https://doi.org/10.1515/9783111694634-006>

Jakab Éva: Legal pluralism in the Roman Empire. A case study. In *Hungarian Journal of Legal Studies*, Vol. 65, No. 1, 2024, 56–72. o. <https://doi.org/10.1556/2052.2024.00542>

Jakab Éva: Quod se emisse diceret: Überlegungen zu einer Urkunde aus dem antiken London (RIB II 2443.19 = AE 1994, 1093). In *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis-Revue d'Histoire du Droit-The Legal History Review*, Vol. 92, No. 1–2, 2024, 1–36. o. <https://doi.org/10.1163/15718190-20241201>

Jusztinger János: Adóreform és központi árszabályozás a 3. század gazdasági krízisében: Diocletianus válasza az inflációs válságra. In Diké: A Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport Folyóirata, Vol. 7, No. 2, 2023, 261–267. o. <https://doi.org/10.15170/Dike.2023.07.02.17>

Jusztinger János: Gondolatok a köztársaság korabeli adóztatás hatékonyságáról az ókori Rómában. In El Beheiri Nadja – Szabó István (szerk.): *Viginti quinque annis II.: Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. tanévében*. Pázmány Press, Budapest, 2020, 147–160. o.

Jusztinger János: Válságjogi intézmények az antik római adásvételnél: Felértúli sérelem és központi árszabályozás. In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): *Studia in honorem 65*

Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 175–182. o.

Pókecz Kovács Attila: A bizonyítás jellege a római cognitio eljárásban. In Hideg Milán István – Simon Károly László (szerk.): Emlékkötet Kengyel Miklós tiszteletére: *Ius est ars boni et aequi*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, 185–192. o.

Pókecz Kovács Attila: A principatus közjoga (Kr. e. 27 – Kr.u. 284). Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2016.

Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc a könyvtárápító jogtudós (1926–2007). In Kokovai Szabina – Pohánka Éva (szerk.): Ünnepi tanulmányok Móró Mária Anna tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, Pécs, 2009, 273–282. o.

Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc a nemzetközi tekintélyű római jogász (1926–2007). In Béli Gábor (szerk.): Benedek Ferenc professzor emlékezete. A Zalaegerszegi 2019. június 6. napján megtartott emlékülés előadásai. Bíbor Kiadó, Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete, Zalaegerszeg, 2019, 20–41. o.

Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc életműve (1926–2007). In Jura, Vol. 14, No. 2, 2008, 183–196. o.

Pókecz Kovács Attila: Benedek Ferenc (1926–2007). In Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.): Magyar jogtudósok IV. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014, 137–156. o.

Pókecz Kovács Attila: Constantinus kormányzati és igazgatási reformjai (306–337). In Tóth J. Zoltán – Einvág Benjámin Máté (szerk.): 60 Studia in honorem Szilvia Köbel. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2025, 141–152. o.

Radványi Anna: Circumvenio im römischen Kaufvertrag. In Pázmány Law Review, Vol. 4, No.1, 2016, 377–386. o.

Radványi Anna: Igazságosság az ókori Rómában: *Licere contrahentibus se circumvenire*. In Iustum Aequum Salutare, Vol. 11, No. 4, 2013, 251–265. o.

Radványi Anna: Natürlicherweise – Naturgemäß – Naturrecht. Das Bedeutungsfeld einer Aussage Ulpian. In Pázmány Law Review, Vol. 6, No.1, 2018, 73–82. o.

Sándor István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust: Jogtörténeti és összehasonlító jogi elemzés. HVG-ORAC, Budapest, 2017.

Sándor István: A vagyonvédelem jogi eszközeinek legújabb nemzetközi tendenciái: Az angolszász trust és annak más jogrendszerekben kialakított megfelelőinek áttekintése, e jogi konstrukciók vagyonvédelmi jellegének elemzése. HVG-ORAC, Budapest, 2019.

Sándor István: A vagyonvédelmi trustok elterjedése az Amerikai Egyesült Államokban. In Boóc Ádám – Sándor István (szerk.): Studia in honorem Gábor Hamza: Ünnepi tanulmányok Hamza Gábor 70. születésnapja tiszteletére. Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2019, 237–246. o.

Sáryné Gedeon Magdolna: A Rose és Rosahl eset és a vérfürdő-argumentum. In Varga Zoltán (szerk.): Jogi kihívások és válaszok a XXI. században 4. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc, 2025, 38–44. o.

Sáryné Gedeon Magdolna: Az imperitia a római jog forrásaiban. In Erdélyi Jogélet, Vol. 3, No. 4, 2024, 41–56. o.

Sáryné Gedeon Magdolna: Gondolatok a sport fogalmáról, kitekintéssel az ókori római „sporttevékenységekre. In Miskolci Jogi Szemle, 2022, 64–77. o.
<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.1.1938>

Újvári Emese: A hasznonélvező jogai és kötelezettségei a mezőgazdasági ingatlanhoz tartozó fák, illetve erdő vonatkozásában a római jogban. In Boóc Ádám – Pókecz Kovács Attila (szerk.): Studia in honorem 65 Éva Jakab. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Patrocinium Kiadó, Budapest, 2023, 335–344. o.

Újvári Emese: A magántulajdonban álló fák védelmét célzó római jogi normák. In Forum: Acta Juridica et Politica, Vol. 14, No.1, 2024, 299–322. o.

Újvári Emese: Die Haftung der Erben der Munizipalmagistrate. Beispiele aus dem Bereich der magistratischen Vormundsbestellung = The Responsibility of the Heirs of the Magistratus Municipales. Examples from the Field of Datio Tutoris by the Magistrates. In Journal on European History of Law, Vol. 14, No.2, 2023, 236–245. o.
<https://doi.org/10.66847/jehl.v14i2.194>